

KOROŠKI

svižinar

Srečno
1987

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XXXVII, št. 1 Ravne na Koroškem, 18. februar 1987 Cena 20 din

Naš ponos
in velika
obveza
za naprej

Nagrada AVNOJ za železarno

Za nagrado AVNOJ, kot najvišje jugoslovansko priznanje osebam in organizacijam združenega dela za izjemne in trajne delovne dosežke, smo na pobudo delavskega sveta sodna Slovenske železarne kandidirali v letu 1985. Kandidatov za nagrado je bilo več. Kot je znano, je tedaj nagrado prejela Tovarna perila in konfekcije Mura iz Murske Sobote.

Na podlagi obsežno in analitično podrobno predstavljene proizvodnje in celovite razvojne usmeritve ter doseženih uspehov ves povojni čas so pristojni v republiki Sloveniji kandidature v letu 1986 ponovili. Nagrado smo prejeli in jo prevzeli na posebni svečanosti v skupščini SFRJ v Beogradu. Nagrade AVNOJ smo veseli kot priznanja, predvsem pa se zavedamo naprejšnje zadolžitve.

V prvem delu obrazložitve smo 17. stoletje označili za začetek fužinarstva, leto 1620 pa kot uradni začetek Železarne Ravne. Kovaštvo in žebjarstvo na Koroškem v stoletju pred tem smo omenili kot osnovo za tradicijo v proizvodnji in predvsem v kvaliteti.

Po znanem in razumljivem nazadovanju med svetovnima vojnima je železarna z letom 1945 prevzela pomembno vlogo v obnovi in izgradnji nove Jugoslavije. Po planu prve petletke je bila železarna zavezana povečati predvno proizvodnjo za trikrat, usmerila pa naj bi se na kvaliteta in plemenita jekla ter v predelavo. Osnova taki usmeritvi niso bile le velike družbene potrebe, temveč zlasti zaupanje kadrom z bogatim znanjem in izkušnjami. Tako zavezana in izzvana železarna je ustanovila metalurško industrijsko šolo in pomagala pri nastajanju takratne gimnazije ter študijske knjižnice kot bogate literarne zakladnice in osrednje kulturne ustanove. Obe izobraževalni ustanovi sta za potrebe dela in nadaljevanje šolanja izobrazili okoli 5000 kadrov.

Ob zelo veliki rasti števila delavcev, ki je za 13-krat večje od tistega prvo povojno leto, je znotraj naraščalo število strokovnih kadrov. Inženirjev, ekonomistov, družboslovcev več strok je 6 %, od teh 12 magistrstov in trije doktorji znanosti, 32 delavcev nadaljuje po diplomski študij, več delavcev pripravlja doktorat znanosti. Tehnikov je 16, delavcev s kvalifikacijo pa 40 %. V kadrovski projekciji do leta 2000 si železarna postavlja visok, a uresničljiv cilj: 14 % delavcev z visoko in višješolsko stopnjo izobrazbe in zmanjšanje deleža delavcev brez strokovne izobrazbe na okoli 10 %.

Proizvodni program železarne zajema prek 200 kvaliteten plemenitih in visoko kvaliteten jekel za metalurško predelavo, mehansko obdelavo in strojogradnjo. Količinsko je jeklo naraslo od 12.731 ton leta 1950 na današnjih 237.000 ton. Taka je prihodnja usmeritev. Naš delež plemenitih jekel v tovrstni proizvodnji devetih jugoslovanskih jeklarov je 21 %, delež vsega na Ravnah proizvedenega jekla v

skupni jugoslovanski proizvodnji pa je le nekaj več kot 6 %.

Tehnološka in tehniška posodobitev pridobivanja jekla omogoča jeklo velikih mehanskih sposobnosti in proizvodnjo nekaterih izdelkov vrhunske tehnologije.

Z opisom tople predelave jekla v Valjarni in Kovačnici, tehnološko zahtevne litine, hladne predelave in toplotne obdelave jeklenih izdelkov smo pokazali našo proizvodno in razvojno usmeritev in sposobnost. Zlasti smo prikazali del razvoja z lastno ustvarjalnostjo, z računalniškim vodenjem proizvodnje, kvalitetne kontrole in drugih procesov.

V mehansko obdelavo jekla, strojogradnjo, proizvodnjo pnevmatskih in hidravličnih strojev z orodji in ostalimi pripravami ter v proizvodnjo rezil je vloženega veliko lastnega znanja in izkušenj.

Razvoj do leta 2000 smo usmerili h kvaliteti izdelkov in znanju. Strateški cilj pa je humanizacija dela z večjo avtomatizacijo in robotizacijo.

Poslovni rezultat omogoča oblikovanje solidnih lastnih poslovnih sredstev, ki so pomembno večja od panožnih.

Naslednji pomemben uspeh železarne je stalna izvozna usmerjenost celo v letih večjega pomanjkanja jekla za domače potrebe. Od leta 1982 izvažamo okoli 20 % tržne proizvodnje. Vrednostno je izvoz presegel 30 milijonov dolarjev, od teh dve tretjini na konvertibilno področje. Z izvozom smo poleg deviznih učinkov krepili tudi proizvodno in poslovno solidnost v kvaliteti ter rokih. Zelo pomembne so tudi kooperacije s tujimi partnerji, ki so se zlasti povečale po letu 1980. Kooperacije so pomembne tudi za prenos znanja, tehnologije, strojev, naprav ter za utrditev pozicije.

Pred nekaj leti je železarna v druge države prenesla tudi nekaj tehnologij za proizvodnjo rezilnih orodij.

Razvoj železarne in poslovna uspešnost sta v veliki meri odvisna od razvojnega dela, povezave z inštituti in univerzami. Največji razmah vseh oblik ustvarjalnega dela delavcev pa smo dosegli z dopolnjenim in spremenjenim sistemom inovativnega dela v smeri množičnosti. Navedeni so krožki kvalitete, sistem koristnih predlogov, usmerjene inovacije, množične inovacije in ustvarjalne naloge.

Moto akcije, ki je že prerasla v poslovno usmeritev, je: najmanj 3000 delavcev vključenih v eno od oblik ustvarjalnosti. Zagotovilo za realizacijo omenjene politike je v vzpostavljeni organizaciji prek službe in neprofesionalnih spodbujevalcev ustvarjalnega dela ter denarna nadomestila. Tudi sistem delitve sredstev za osebne dohodke in minulo delo je motivacijski in spodbuja ustrežnejši osebni odnos delavcev do dela. Sistem razporejanja dohodka je prav tako izviren in poleg osebnih dohodkov zagotavlja ustrezen del sredstev za razširitev in obnovo.

Samoupravna organiziranost železarne je pestra, tako po proizvodni dejavnosti, kot tudi poslovnih funkcijah. Temeljnih organizacij je 26 in 4 delovne skupnosti. Po ena temeljna organizacija je v občinah Dravograd, Radlje ob Dravi, Mozirje in Varvarin v SR Srbiji.

Kot koristno in specifično osnovno organiziranost delavcev znotraj temeljnih organizacij in delovnih skupnosti je treba omeniti okoli 300 samoupravnih delovnih skupin.

Osnovna delovna usmeritev tako organiziranih delavcev je opozarjanje na proizvodne probleme in njihovo reševanje ter probleme v medosebnih odnosih, so pa tudi osnova za prenos informacij, potrebnih za samoupravno odločanje. Skupine so prek sindikalnega poverjenika tudi osnova za politično delo.

Za tehnološko in organizacijsko pripravo in izvedbo vseh samoupravnih aktivnosti je ustanovljena posebna strokovna služba.

Informativna dejavnost je raznolika; od 1951. leta izdajamo Koroški fužinar, 13 let zatem pa je izšla prva številka mesečnega glasila Informativni fužinar. Novice kot glasilo za sprotnejše informiranje delavcev v proizvodnji in poslovanju izhajajo trikrat mesečno. Vestnik delovnih skupin pa po potrebi. Poleg omenjenih informacijskih sredstev uporabljamo tudi razglasno postajo, panoje, inštruktažne sestanke pa za živ neposreden prenos informacij o zahtevnejših sistemskih rešitvah.

Velik pomen dajemo pogojem dela in varnemu delu. S posebno metodo analitične ocene delovnega mesta si zagotavljamo kvaliteto in celovito informacijo o delovnih razmerah, načinu dela, ekoloških in psihofizičnih obremenitvah delavcev. Z uporabo zemeljskega plina kot čistega energetskega vira za proizvodne potrebe in s sistemom daljinskega toplovodnega ogrevanja je železarna ogromno naredila za čistejšo bivalno okolje.

Z izgradnjo nad 2000 stanovanj in treh samskih domov je železarna poskrbela za dobre bivalne možnosti delavcev in njihovih družin. Več kot 1400 delavcev pa si je ob pomoči kreditov zgradilo ali obnovilo stanovanjske hiše.

Na drugih področjih družbenega standarda so prav tako doseženi veliki uspehi. V domu v Portorožu in organizirano pod enakimi pogoji lahko letuje 4400 delavcev in članov družin, več kot 200 delavcev je letno na rekreativnem letovanju in zdraviliškem zdravljenju, lastni objekti za rekreacijo in šport omogočajo organizirano brezplačno ali sorazmerno poceni rekreacijo in oddih. Organiziranje teh dejavnosti in gospodarjenje z objekti in napravami je zaupano posebni temeljni organizaciji.

Na koncu smo vlogo železarne na področju družbenega standarda strnili v skupno ugotovitev, da naš delež tudi tu ustreza splošnemu pomenu železarne v družbenopolitični skupnosti in njenemu razvoju.

Milan Zafošnik

Stefan Lednik

LETA IZGNANSTVA

(zapisi iz dnevnika in spomini)

(Nadaljevanje in konec)

Po očetu in bratu Jožetu, ki sta prebolela malarijo že prejšnje leto, je sedaj popadla še mene.

Marija Kotnik, ali Mici, starejša, samska, l. 1894 rojena ženska, iz znane družine Kotnikovih iz okolice Raven na Koroškem, je živela v vasi Toljovac, med Orašjem in Krčinom.

23. VI.

Dopoldan sem malo vstal, popoldan spet ležal z vročino. Mama, Regina na njivi. Ata s kaludžerom Sergijem s čezo v Varvarin in naprej v Kruševac, na pregled v bolnico.

Ata je dobil po zaslugi bačinskega zdravnika napotnico za pregled in pozneje za zdravljenje v bolnici v Kruševcu. Bačinski zdravnik dr. Svetolik Miljković je bil za našo družino, pa tudi za druge izgnance, pravi dobrotnik. Z bolnim očetom in pogostimi obolenji drugih smo ga večkrat potrebovali. Za noben obisk, bodisi pri njem ali na našem domu, ni zahteval plačila. Tudi zdravil, kar nam jih je dal, ni bilo treba plačati. Govoril je tekoče nemški, ker je študiral v Gradcu. O boleznih se je s staršema najlaže sporazumeval kar v nemščini.

25. VI.

Na naši njivi prašijo z Bogomirovimi kravami. Mama in Regina pa zadaj popravljata. Jaz še ne morem pomagati zaradi bolezni. Zvečer prišel ata iz Kruševca. Hodil je peš od Mrzenice pri Bošnjanih na postajo. V bolnici so mu rekli, da bo pismono obveščen, kdaj lahko pride na zdravljenje. Nazaj je šel z vlakom do Stalača, potem peš do Varvarina. Spal je pri Cesarju. Tam in pri Glaviču so mu postregli. Drugi dan, danes, pa je popoldan prišel peš domov. Se je kar popravil, samo škoda, da nima boljše hrane.

28. VI.

Ponedeljek. Vidov dan. Z Regino kopamo, obsipamo koruzo. Pomagat so nam prišli: Franc, Čič, Primožičevi obe, Mrdavšičeva Zofka in Micka, Cesarjeva Ida. Gre nam od rok — bili smo gotovi.

Zvečer je prišel Primožičev sosed — kovač po Mimo in sestro, da morajo takoj domov, ker so zjutraj peljali težko bolnega Primožiča s konji v Čuprijo, v bolnico. Smo si kar mislili, da je umrl. Zvečer sem spremljal Franca in Čiča. Regina in Olga

sta v Bačini izvedeli, da je Primožič res umrl.

Franc Primožič je bil delavec v Litijski predilnici. Družina je živela v Bačini. Imeli so hčerki Mimo in Zoro.

29. VI.

Torek. Tu Sv. Peter in Pavel. Štefan v Varvarin zaradi Primožičevega pogreba, ki je bil popoldan ob pol petih, takoj, ko so ga s konji pripeljali. Gospod in gospa Glavič pa sta prišla iz Čuprije že prej z vlakom. Na pogrebu je bilo dosti ljudi. Tudi peli smo »Vigred« in »Nmau čez izaro«. Duhovnika ni bilo, ker je v Paračin prišel škof. Na kosilu sem bil pri Cesarju, ki je imel god. Jedli smo nađevanega kozlička, pražen krompir in kumaričino solato — za današnje razmere odlično.

30. VI.

Sekal drva. V vrtu »štehal«. Toma nam je dal 100 tobakovih sadik in sem jih nasadil.

Tukajšnji tobak je imel izvrsten duh. V naši družini sicer ni nihče kadil, a ker smo že dobili sadike, sem ga vseeno gojil. Tobak smo potem razdelili znancem.

2. VII.

Petek. Zjutraj sem se pripravil ter odšel na pot v Kragujevac čez hribe. Sestri sta včeraj pisali o šolskem uspehu, obe odlični. Ob treh pop. v Rekovcu. Tudi Ferdo in starši bodo šli, ker je v Kragujevcu birma.

3. VIII.

Sobota. Ferdo, Golia, Štefan ob 6. h zj. na pot v Kragujevac. V Sabanti pri Močnikovih smo si odpočili. Pred Kragujevcem jedli. Ob 12. h v Kragujevcu. Takoj smo se našli s prof. Babšekom. Izvedel sem, da sta sestri še tukaj. V izbegliško kuhinjo na kosilo. Potem sem srečal Greto. Šli smo k Mici v internat, potem na sprehod. Popoldan sem dobil napad malarije. Šli smo v park sedet, da je prestalo. Bil sem precej slab. Že prej sem si kupil kinina in ga vzel.

Golia, učitelj ali upravitelj iz Črneč pri Dravogradu, sicer menda brat pesnika

Pavla Golie. Močnik — šolski upravitelj iz Libelič.

4. VII.

Nedelja. Spali pri Pavliču. Oba Kavtičnika sta prišla iz Rekovca, danes iz Sabante. Na mašo in birmo je prišlo veliko Slovencev. Popoldan smo bili v pevski sobi, kjer je študent Vavda iz Maribora igral na harmonij. Odlično igra in tudi malo komponira. Z njim in drugimi Slovenci smo ga zvečer malo lumpali.

5. VII.

Kragujevac — Beograd. Greta in Mica sta hoteli sedaj v počitnicah najprej domov, ker nista vedeli, kdaj bodo šle z internatom v banjo. Zato me nista hoteli pustiti v Beograd. Danes pa sta izvedeli, da gredo v četrtek v Vrnjačko banjo. Zjutraj sem hotel v internat in ju nagovoriti, naj le gresta v banjo, ker je tam bolje kot doma, posebno za Mico, ki še ni popolnoma zdrava. Oni dve sta se pa medtem že odločili, da gresta v banjo. Jaz pa z vlakom v Beograd. Gneča in vročina na vlaku. V Lapovo prišli ob 10. h dop., dve uri čakanja na vlak iz Niša, nato še večja gneča. Ob pol petih v Beogradu. Odložil nahrbtnik v Janezovem stanovanju v Lomini ulici 53, potem odšel do Antimona. Čez dve uri prišel Janez iz službe, zelo se je razveselil, ko me je zagledal. Najprej sva šla v izbegliško menzo. Potem k Rudiju Strojniku, kjer je bil že Ivo Mihev. Pravkar je bila gotova večerja: Juha, palačinke, omaka ter puding. Dosedaj njihova najboljša večerja. Potem smo si pripovedovali.

Rudi Strojnik s Prevalj je živel prej v Dragovu pri Rekovcu. Že leta 1941 jeseni se je zaposlil v Beogradu. Rad je kuhal. Zato sta bila pri njem na hrani po večerih brat Janez in Ivo Mihev.

Medtem ko so bili tovariši v službi, sem si te dni ogledoval Beograd, kjer sem bil prvič. Na Kalemegdanu lep pogled na Savo in Donavo. Pri Ada Ciganliji se kopal v Savi in plaval do otoka. Včeraj dopoldan, ko sem hodil po Terazijah, naenkrat čujem neko tuje petje ob korakanju. To vendar ne morejo biti Nemci? Zagledam nekaj sto Vlasovcev v kolonah. Prvič sem videl Ruse. Imeli so uniforme podobne nemškim, vendar z ruskimi bluzami. Peli so prelepo, ubrano, in sicer Katjušo, ki sem jo tedaj prvič čul. Spredaj je pel s krasnim, mehkim baritonom neki oficir, drugi pa v zboru za njim. Pesem me je tako prevzela, da sem jih spremljal po trotoar-

jih gotovo kaka 2 kilometra. Pozneje, ko smo peli Katjušo in druge ruske pesmi tudi mi na sremski fronti, se mi je zdelo čudno, da so jo prepevali tudi Vlasovci, ki so se pridružili Nemcem in postali izdajalci.

* * *

8. VII.

Beograd. Že od treh zjutraj sva z Janezom čakala na kolodvoru, pa je vseeno bila že velika gneča. Kmalu je bil vlak popolnoma zaseden. Vožnjo mi je plačal Janez in dal še 500 din za dom, čeprav je šele pred kratkim poslal 3000 din in pol litra olja. Iz Čičevca do Orašja peš, bos. V Kragujevcu in Beogradu sem hodil v copatah, ki mi jih je naredil Kavtičnik, kajti moji čevlji so že zanič in sem jih dal v nahrbtnik.

10. VII.

Mrzlo, veter. Nekam divja klima je tukaj. Včeraj, pred točo, je bilo vroče kot v peklu, danes pa mrzlo kot pozimi. Zato smo pa vsi bolni. Ata je prehlajen, jaz tudi, mama pa ima na glavi nek tvor, jo zelo boli, pa še prehlajena je zraven. Kukarija. Napad na Sicilijo, bombardiranje Krete.

11. VII.

Dve leti, kar smo prišli. Klavrno, divje, mrzlo vreme. Pri Mrdavšičevih. So z nami vred čisto raztrgani. Čevlji in obleka, vse je zanič.

26. VII.

Ponedeljek. Tukaj praznik. Ankin god. Zjutraj šel v Varvarin, nesel pismo bici in Janezu. Janez poslal po Cesarju 1 liter olja in 2 kg sladkorja. Mussolini ni več na oblasti. V Rimu bele zastave. Pismo od Breznikovega Štefija in od Nančke za Anko.

29. VII.

Četrtek. Zvedeli smo, da je Perović ubit (poveljnik Draževih). Zelo fejest fant. Ubil ga je menda Bula iz Bačine, bivši četniški vojvoda. Perović je bil baje komunist in so ga po prekem sodu ustrelili. Pismo od Grete iz Vrnjačke banje. V gozdu razcepil hrast.

2. VIII.

Ponedeljek. Tukaj Sv. Ilija. Ata, Stefan v Varvarin — objava — ata v Kruševac v bolnico. Do Čičevca s čezo. Včeraj smo dobili sporočilo, da lahko pride na zdravljenje. Pri Cesarju pismo od Podričnika, Ferda in 2 paketa iz Slovenije (eni ženski čevlji od tete Ide).

* * *

Za potovanje z vlakom je bilo treba v Srbiji dobiti dovoljenje — objavo. Izdajali so jih na srezu in bi se morale po končanem potovanju vrniti.

Breznikov Štefi, ki smo si z njim tudi dopisovali; iz Pliberka, je poprej nekaj let živel v Mežici. Tu je obiskoval meščansko šolo. Tedaj pa je bival na prisilnem delu v Altdorfu pri Nürnbergu, pozneje je bil v taborišču. Vso družino iz Pliberka so razgnali, očeta, zavednega Slovenca, zna-

nega gostilničarja, pa so odpeljali v Dachau in Berlin, kjer je kmalu umrl.

* * *

22. VIII.

Nedelja. Vročina 36 stopinj v senci. Jemljem atebirin, ki mi ga je poslal Janez za malarijo. Greta s popovo čezo v Bačino. Amerikanci zavzeli dva otoka pri Siciliji. Tam so bili Slovenci v lagerju.

1. IX.

Sreda. Regina v Bačino. Jože prvič v šolo. Mama v Cernico. Mrdavšičev Rudi prinesel od Janeza iz Beograda 3500 din, 2 kg sladkorja, 1 liter olja, za Jožeta škaflo in svinčnik.

2. IX.

Greta v Bačino. Peljal Jožeta v šolo, se je zelo jokalo.

* * *

Malega Jožeta je bilo prve dni strah samega v šolo, ali le s sestro Anko. Do tja je bilo približno dober kilometer hoda. Tu je zjutraj srečeval na poti dolge kolone voz, živine, drobnice, ki so odhajali na polja. Ob kolonah in pri hišah pa so se podila še krdele le na pol domačih psov, ki se jim ni bilo lahko ogniti. Enako tudi čredam ovac z ovni na čelu. Kadar so bile ceste blatne, je vsa čreda hotela za ovni ob stranski, bolj suhi ali izhojeni stezi. Tako je lahko drveča čreda otroka kar lepo stisnila k ograji, ali pa te je kak oven mimogrede sunil z rogovi, kot bi hotel reči: »Spravi se nam no že hitro s poti.«

* * *

7. IX.

Torek. Deževno. Zbelili spalnico in ribali. Približno ob 9. h je prišlo na dvorišče kakih 15 dražinovcev s tremi konji. Vsi oboroženi, imeli so tudi mitraljez. Dva sta imela nemške kape. Eden je bil najbrž

oficir. Neki konj je imel same vreče na hrbtu. Pri popu, ki ga ni bilo doma, so spraševali po majorju Žikiću itd. Nekaj jih je ležalo v popovi avliji, konji pa so se pasli. Naenkrat pripelje cel avto Nemcev. Nastala je panika. Draževi so bežali na vse strani, večino orožja so pustili kar na dvorišču. Avto je peljal naprej. Videli pa so gotovo konje in tudi koga od četnikov, saj jih je bilo polno, in zadnji trije v avtu so gledali nazaj. Če bi se Nemci ustavili, bi morda prišlo do borbe?

8. IX.

Nekaj naše prve koruze v mlin. Obrali smo precej suhe koruze. Slamo v slamnjače. Na občini dobili 40 kg pšenice in 27 kg ječmena po 6 din. To je zadnje, ker imamo sedaj svojo koruzo.

9. IX.

Štefan, Regina v Bačino, peljal pšenico v mlin. Novice: Italija kapitulirala brezpogojno. Splošno veselje povsodi. Babšek pisal Greti zaradi šole, naj ostanejo, dokler ne javi, ker mogoče šole sploh ne bo. Sušimo tobak. V gozd.

16. IX.

Pošta: Karta od Nančke — Rudi padel na ruski fronti 1. 8. 1943. Žalostni smo bili in se ga spominjali. Mama v Cernici. Od g. Maleja 3890 din.

* * *

Tako se je uresničila slutnja, ki me je spreletela 5. julija 1941, ko so nas odpeljali iz Mežice in ko se je Rudi, moj nekdanji najboljši prijatelj, ognil slovesu z mano.

* * *

24. IX.

Popravljaj kolo za popove. Pismo od Janeza, naj Greta in Mica prideta v Beograd v šolo, ne več v Kragujevac. Obrali našo koruzo. Bo je za 10 mesecev, nekako

Pogreb izgnanca Franca Primožiča iz Litije dne 29. junija 1943 v Varvarinu

800 kg v zrnju. V Novem vremenu piše o bojih v Sloveniji.

7. X.

Cetrtek. Stefan, Regina v Bačino na pijac in v mlin. Moko mi je pripeljal en seljak. Glavič in Zena, Cesar, Franc, Tome, Primožičeva in jaz šli v Cernico. Franc nesel slike neke ženske pri Ratomiru. Nekaj jih je bilo že precej vinjenih. Popoldan šli nazaj. Greta pisala iz Beograda, naj grem v Kragujevac po njene reči.

10. X.

Ceprav je bolj slabo vreme, sem se spravil proti Kragujevcu. Ob dveh v Rekovcu. Kavtičniku sem nesel nekaj posušenega tobaka. Zadržali so me tam.

13. X.

Sreda. Včeraj ob 8. h iz Rekovca. Ob pol dveh v Kragujevcu. Pri Pavliču in Babšku. Prevzel stvari od sester. Nato z vlakom Lapovo—Čičevac. Na postaji vladika, naš pop in drugi. V mraku prišel domov. Zelo mrzlo. Doma dobili med tem 5 paketov po 1 kg. Same lepe ženske stvari in ena moška srajca. Prišlo je prek Dunaja.

14. X.

Klicali so me na občino. Prišla je uputnica iz Zvečena preko ing. Strajharja za službo.

Glede sporočila iz Zvečana oziroma Trepče pri Kosovski Mitrovici, da končno lahko pridem dol na delo, smo se sedaj morali odločiti, da mi ni mogoče oditi. Medtem je brat Janez že imel službo v Beogradu, starejši sestra pa sta bili na učiteljsku. Tako sem v družini ostal sam za delo in zvezo s svetom. Poleg očeta in mame so bili doma tedaj še 15-letna Regina, 12-letna Anka in 7-letni Jože. Da bi v Mitrovico odpotovala cela družina, ne vedoč, kake bodo razmere spodaj, kako bo s stanovanjem, kakšen bo zaslužek, pa seveda brez vsake opreme, s ponošenimi in pomanjkljivimi oblačili, pa še z bolnim očetom, seveda ni bilo misliti.

17. X.

Nedelja. V Cernico. Lipi mi je pripovedoval, kako se Draževi med seboj dajejo. Žikič, Lile in poručnik Vidič itd. Ne splača se o tem govoriti, ker so vmes izdajstva oz. denunciacije. Vidič je imel nalog (če je to res?) izvršiti smrtno kazen nad Žikičem in Lili zaradi nepokorščine. On bi moral biti korpusni komandant, major Žikič pa njegov — podporočnikov pomočnik itd.

5. XI.

Petek. V Varvarin peš, naprej s čezo z Mrdavšičevim Rudijem do Čičevca. Greva skupaj v Beograd. Na postaji so njemu vzeli vse meso. K Strojniku. Janez je že bil tam. Ima novo stanovanje na Kajmakčalanski 18. Nesel Janezu plašč, ki ga je naredil Kavtičnik.

8. XI.

Beograd. Popoldan v internat v Krunski ulici, k sestrama. Prosil, da sta smeli z ma-

no v kino. Včeraj videl generalfeldmaršala von Weihssa, ko je šel k maši s spremstvom. Z Janezom gledala nogometno tekmo BSK : SK 13 — 0 : 3. Cesar prišel.

12. XI.

V mlin. Opoldan prišel Franc. Popoldan me je napadla malarija — vročina, mrz. Regina v Bačino. Penzija za 2 meseca 2497 din.

19. XI.

Petek. Mrdavšičeva Micka prišla po njihovo žago. Povedala je, da so oblasti zaprle Bajca, ki je zadnjič pijan zaklical živio Tito in da je njegov pristaš itd. Zaprli so ga v torek. Varvarinski Slovenci so ga šli braniti.

25. XI.

Cetrtek. Regina na Pijaco v Bačino. Med Milutovcem in Karanovcem so menda borbe s komunisti. Ob 12. h se je peljalo po cesti sedem Nemcev v dveh osebnih avtomobilih in Srpska straža v petih tovornjakih in enem avtobusu. Regina je povedala, da so imeli zjutraj draževci zbor v Bačini in govor. Medtem pa so prišli avtomobili. Ljudje in Draževi pa v beg, ker je streljal tudi en mitraljez. Zjutraj so šli s čezami varvarinski orožniki kot straža.

29. XI.

Ponedeljek. Regina, Anka v Krčin. Nesli nazaj Mihevim nahrbtnik, ki sem ga imel sposojenega. Karta od Ferda na občini. Janez je poslal po Cesarju 1500 din, milo in 1 kg sladkorja. Cesar je izvedel v Beogradu, da so v Mežici in okolici zaprli prek 100 ljudi, delavcev in drugih, ter da so jih tudi streljali. Zakaj, pa nihče ne ve. Se vedno me daje malarija.

9. XII.

Stefan, Regina na pijac. Kupil 44 kg krompirja a 35 din. Na občini sem dobil 60 kg pšenice a 16 din. Povedali so, da nam štejejo našo koruzo do februarja. Tito maršal. Ivan Ribnikar-Jože Rus vlada.

10. XII.

Petek. Sekal drva. Regina v Bačino. Že delj časa imajo tod okoli Draževi vaje z momci od 21. do 27. leta. So v braniku in vedno zelo kričijo. Vesel sem, da me do sedaj še niso izvohali. Mrdavšičev Rudi je moral parkrat iti in tudi Ivček.

17. XII.

V Varvarin. Pri Cesarju paket, ki smo ga dobili iz Slovenije prek nekega vojaka iz Slovenj Gradca in Janeza. Za mamó čevlji, obleka, srajca in nekaj usnja. Na pošti pismo za Regino od Orešnikove. Mrdavšičev Rudi mi je pravil o revolverju iz Beograda itd. Novice o Titu v časopisu Novo vreme itd.

Mrdavšičev Rudi, tedaj star 18 let, je to leto večkrat potoval v Beograd po črnoborzijskih poslih. Tudi zadnjič, ko sva tja potovala skupaj in mu je kontrola na postaji v Čičevu odvzela meso, ki ga je imel s seboj. V tem času pa je že moral imeti zvezo z nekimi ljudmi, o čemer pa ni hotel ničesar povedati, le skrivnostno

se je držal. Ta dan mi je pravil zgodbo iz Beograda, ki jo je doživel pred kratkim. Šel je v kino. Pred njim se je vsedel neki nemški oficir z dekletom. Odpasal se je in pas s pištolo položil poleg sedeža na tla. Rudi je v temi skrivoma vzel pištolo iz torbice in hitro zapustil kino. Že zadnjič, ko sva skupaj potovala, mi je pravil, da včasih iz Beograda prinese kako orožje. Ni pa hotel povedati, kje ga dobi in komu ga nosi. Morda so bili njegovi trgovski posli le pretveza, da je laže opravljal ta potovanje?

26. XII.

Stefanovo. S Ferdom v Varvarin. Pri Cesarju dobili Janeza, ki je prišel iz Beograda. Pozdravljanje, vzklikanje, pripovedovanje. Kosili smo pri Cesarju — zelo dobro. Popoldan v ambulanti. Naredili si ples. Zvečer prišel Ivček iz Krčina. Pozneje še varvarinski kapetan in šef poreske uprave. Zelo se jima je dopadlo, najbolj pa »Polstertanz«. Splošna gavda.

V ambulanti so nas prosili, da pripravimo za novo leto kaj zabavnega in pri demo.

Janez prinesel meni čevlje z lesenimi podplati, eno srajco. Potem še 2 l olja, 2 kg sladkorja in drugih reči.

29. XII.

S Ferdom kovali pesem za novo leto.

31. XII.

Petek. Silvestrovo. Vstali pozno, bili zaspali od včera. Dokončali pesem. Popoldan Janez, Ferdo, Stefan v Varvarin. V ambulanti ples. Prebrali naše novoletno voščilo — kroniko. Ob 5. h zjutraj spat.

V ambulanti so bili zbrani za silvestrovo vsi tamkajšnji Slovenci. Za pijačo ni bil problem, saj je bilo dobrega vina dovolj. Financirala pa sta, kot po navadi, pretežno Glavič in Cesar. Vsi so željno pričakovali, kaj smo pogruntali za polnočni višek. Že prej smo napovedali, da bomo »obdelali« najboljši zanimive Slovence in naj nikar ne zamerijo, če bomo koga zbudili.

Pred polnočjo smo pojoč prikorakali s harmoniko in med smehom odrecitali novoletno kroniko. Med vsako kitico smo zapeli in se obrnili k tistemu, ki smo ga obdelovali. Besedilo kronike se je ohranilo in ga objavljam v celoti, s potrebnimi pojasnili pri osebah, ki jih doslej še nisem predstavil.

Silvestrovo 1943 — Varvarin
Ko leto se novo na staro ozira,
vse dobro in slabo storjeno odkriva,
zatorej poslušajte vsi prmejdun,
saj vsak izmed vas bo polagal račun.

Ne eden, ne drugi se zmuznil ne bo,
pri marsikaterem prav trdo bo šlo,
le to si izprosimo že v naprej:
Za šalo vzemi in jeze ne mej!

Čič

Začeti moramo vedno pri malem,
zato gospod Čič naj bo prvi pohvaljen.
Na stolčku sedi in kladvo vihti,

pod krepkim udarcem mu čevljev ječi.
Zato pa večje potem je veselje,
ko čevljev oflikan po cesti spet krevlje.
Pa tudi ni šala voditi obrt,
k »Panti« gre mož na zaslužen četrt.
Tamkaj res dobro se vince dobi,
ki hitro prežene vsakdanje skrbi.
Le to je preklemana smola,
da zastonj se nikjer ne dobi alkohola.

Cesar

In kdo se na to prav nič ne ozira,
koliko in kje se za vino pobira,
kdo žejne napaja in lačne nasiti,
ki v Varvarin poslom morajo priti?
To veličanstvo je Cesar,
povsod dobro poznani,
v Beogradu pa tudi »kavurma« imenovani.
Prot naši navadi on ne obupuje,
čas raje porabi, da dnarje si kuje.
Je temu primerna domača zaloga,
mesa in pa špeha ne zdi se mu škoda.
Vseh črnoborzijancev je on poglavar,
v hiši pa svoji prestrog gospodar.
Bog ve, kaj vse še pod streho on skriva,
saj zaslužiti pomaga tudi žena, ki šiva.
Zato pa še nekaj o Cesarici,
njegovi zvesti tovarišici:
Dobro kuha,
lepo poje,
je prijazna kot vse žene,
to so vse lastnosti njene.

Doberšek

Nekdaj narodni poslanec,
danes slovenski je izgnanec,
ves dan se v ambulanti krega,
z diplomatsko besedo rad koga podrega.
Vojne dogodke napoveduje nam sproti,
navadno pa vendarle vedno se zmoti,
za malodušneže najde zmeraj kak lek,
zato naj živi naš Doberšek!

Stopar

Stopar mož je že prileten,
za šalo ni preveč dovzeten,
gostilne pridno obiskuje
in konec vojne prerokuje.
Tam poseda, pakte sklepa,
domov se spraviti ne da zlepa.
Če se ne skrega, on ni zdrav,
čeprav nikoli nima prav.

Kavčič

Gospod sledeči je pedant,
kot da bi bil še praktikant,
je strah vseh davkoplačevalcev,
še bolj pa ženinih oboževalcev.
Med nami tud se čuje glas,
da je radi tega zgubil tolko las.
Naj omenim kot gledalec:
Najboljši Kavčič je plesalec.

Kuhar

Nekoč bistril je otroške glave,
toda odkar je preko Save,
v šahu išče si utehe.
Če šah ti da, si roke mane,
zgubi kraljico, kvišku plane:
Tako ne boste nas, Črnjane!
Niso pa to skrbi mu še prave,
saj hčerko ima prav žive narave.
Če ni še doma, ko sonce zaide,
kjerkoli je že, iskati jo pride.
To temu gospodu najslabša je stran,
s tem bi bil tudi Kuhar obran.

Toda pozabili smo glavno osebo,
med Slovenci to bil bi Glavičev Edo,
v družbi je človek, da mu ni vrste,
toda če vzame klešče med debele prste,
poleg zdravih izdira tudi zobe čvrste.
Ljubi vino, še raje dekleta,
žena mu je pa briga deveta —
mogoče je to pa le kleveta?

Glavič

Čufar

Nekdaj bogat trgovec je bil,
je dobro jedel, še rajši pil.
Navado to še dons ima,
poglejte ga, se mu pozna.
Zapustil pot nekdanjga oderuštva,
živio predsednik slovenskega društva.

Ostalo je še nekaj znancev,
par Korošcev, nekaj Kranjcev,
Iz Varvarina bi bili samo trije:
Zupančič, Glančnik in Tomè.
Krasijo jih dobre in slabe lastnosti,
najraje poslušajo le dobre novosti.

Vehovec, Gašperšič

In mlada dva povsod poznana,
varvarinska Don Juana,
eden velik, drugi mali,
Franc in Vlado bi ju zvali.
Oba sta zlo zaljubljena,
je obema sreča obljubljena.
Le eno pazita oba,
da ne bo potrebna zibelka.

Zdaj smo pesem dokončali,
pol zares, a pol v šali.
V srcu vsi želimo vneto:
Veselo, srečno novo leto!

Leopold Čič st. se je v Varvarinu kot
izučen čevljar malo ukvarjal s čevljarski-
mi popravili in tako pomagal preživljati
svojo sedemčlansko družino.

Cesarja so v Beogradu v slovenski druž-
bi za šalo imenovali tudi »kavurma«, ki jo
je poleg drugih mesnih dobrot prodajal
tam. Kavurma je nekakšna mesna kaša,
pomešana tudi z drobovino.

Karel Doberšek, prevaljski učitelj, je bil
v bivši Jugoslaviji narodni poslanec. Živel
je v varvarinski ambulanti.

Kavčič, izgnanec iz Dravograda, kjer je
bil na srezu davčni uradnik. Živel je v
Varvarinu.

Ivan Kuhar, šolski upravitelj iz Črne.
Doma iz Sel, daljni sorodnik Prežihovega
Voranca.

Franc Čufar, trgovec iz Žerjava.

Jože Župančič, učitelj iz Litije, živel je
v varvarinski ambulanti. Ivan Tome, učitel-
elj iz Litije, po rodu menda iz Medvod.
Živel v Varvarinu.

Anton Glančnik iz Črne, bivši žagar na
žagi grofa Thurna v Mušeniku, koroški
borec iz leta 1919, doma v Podjuni. Živel
je v Varvarinu.

1944

10. I.

Zjutraj Janez v Beograd. Peljal sem ga
s Toljevo čezo v Čičevac. Bilo je zelo mrz-
lo. Zvečer sem zbolel. Zdravnik preiskal
očeta, ki je od božiča sem zelo slab. Vnela
se mu je rebrna mrena.

13. I.

Cetrtek. Dve pismi od Nančke iz Mežice.
Obertauča ustrelili gošarji. Iz Dachauva
prišli neki Mežičani nazaj, razen Tičija
Močilnika in Pepija Haceta.

* * *

Anton Obertauč, grofovski gozdar in
hitlerjevski funkcionar, je bil oče mojega
mladostnega tovariša Rudija, ki je nekaj
prej padel na ruski fronti, kamor se je pri-
javil kot prostovoljec že pred redno mo-
bilizacijo.

16. III.

Regina, Anka v Bačino na pijac. Pisal
Ferdu in Korenu karto. Pisali še Hergouthu
in domov v Mežico. Na pošti PZ Beograd
1247 din in pismo, da renta v Srbiji ni po-
višana. Pismo od Ferda, karta Jožetu za
god, pismo od Brundolovih za Regino. Pi-
smo od Nančke: Pratnecker v Mežici ubit,
žena ranjena.

* * *

Tudi Ortsgruppenleiterja Pratneckerja
so likvidirali partizani, menda na pragu
domače hiše.

* * *

27. III.

Pismo od Otke Kopmajer za Regino. Pi-
še: Slavko Šahman v šumi, iz Črne, ko so
prišli na dopust, so ušli Bertl Vodovnik,
Gusti Ladinik, Ivan Šipek, 2 Markoviča in
še en Šipek.

29. III.

Na občini dobil 54 kg krompirja za en
mesec, a 15,5 din. Sneg. Zvedeli smo, da
so Bajca odpeljali. Imel je zveze z Rudi-
jem.

30. III. 1944.

Cetrtek. Štefan, Regina v Bačino. 7 kg
krompirja 350 din. Bajca so včeraj ponoči
ubili v Bačini ter še več drugih. Baje so
našli pri njem seznam 200 ljudi — za ubi-
ti? — Predvčerajšnjim so zaklali četniki
Mrdavšičevega Rudija, ker je na svojih
trgovskih potovanjih nosil pošto itd.

1. IV.

Sobota. Mrdavšičev Janez prišel. Tam še
menda ne vedo o Rudiju, ali je živ ali
mrtev — ugibajo. Baje je rekel podpolkov-
nik, da mora ostati živ.

* * *

Učitelj Ivo Bajc, iz Litije, ki je živel v
Bačini, in Mrdavšičev Rudi sta menda
imela v tem času stike z nekaterimi do-
mačini, ki so bili povezani s komunisti.
Vendar o tem drugi Slovenci nismo vedeli
kakih podrobnosti, saj nista nikomur nič
povedala.

Oba so četniki zaklali, poprej pa menda
še mučili. Pravili so, da so Rudija videli
domačini mrtvega v plitvini na obrežju
Morave v Obrežu z iznakaženo glavo in
očmi.

Ta čas so počenjali četniki neverjetna
grozodejstva. Vse, ki so jih sumili, da so
proti njim, so zaklali. Mnogi so izginili čez

noč. Nekaj dni poprej so se pri naši kisli vodi ustavili četniki s kučmami in dolgimi lasmi ter bradami. Ko so hodili po dvorišču, naenkrat nekdo med njimi pokliče našo Mico, kaj da dela tu. Izkazalo se je, da jo je poznal iz učiteljskega v Kragujevcu. Bil je še mlad fant, nekam zamišljenega pogleda. Drugi dan nam je pop pripovedoval ves zaprepačen o zverinstvu, ki ga je ta skupina počenjala ponoči v neki bližnji vasi. Menda so rezali glave osumljenim nasprotnikom z nekakšno ročno slamoreznicco. Med njimi da je bil tudi ta Micin sošolec.

Tako sta tudi dva naša tovariša postala žrtvi četniškega terorja.

Nismo si mogli predstavljati, da se je moglo Rudiju, ki smo se z njim videvali skoro vsak dan, dogoditi kaj takega. Vedno se mi je zdel, za razliko od drugih v njegovi družini, nekoliko nemirne, desetniške narave. Svetlomoderne oči so mu živo in zvedavo švigale v svet. Spominjam se najinega skupnega potovanja v Beograd, prejšnjo jesen. Pihala je močno, prav ledena košava iz ravnine za Donavo. Zeblo ga je, pa mi je rekel: »Štefan, tebe pa menda ne zebe tako kot mene.« Jaz pa sem se mu nasmejal in odvrnil: »Rudi, glej. Lepo si zapni plašč, pa jopič, zavij si šal okrog vratu, pa te bo manj zeblo.« Že ves čas poprej je namreč hodil z odpetim suknjičem, odpetim plaščem, z nezaklenjeno srajco pod vratom, brez kape, kot da bi bilo prav sončno vreme.

Kljub mladosti je bil korajžen in rad je ubiral svoja pota, kar priča tudi dogodek s pištolo v Beogradu.

2. IV.

Nedelja. Sneg. Mrzlo. V šoli polno Draževih mobilizirancev, so tudi v Bačini in Cernici.

3. IV.

Pred dnevi se je pri Bačini prisilno spustil nemški avion. Draževi so prišli in ga

pokradli. Posadko so pustili pri miru. To je bilo včeraj ponoči. Danes zjutraj pride pop klicat, da gredo Nemci v Bačino in da streljajo na ljudi, ki bežijo. Skoraj vsi moški so zbežali. Pred njimi pa kakih 200 Draževcev, ki so bili tam. Tudi Oraščani so bežali. Končno smo zvedeli, da so Nemci odpeljali okoli 30 fantov. Razburjenje je bilo veliko.

4. IV.

Nemci so menda izdali odlok, da morajo Draževi vse stvari iz aviona vrniti, če ne, bodo izvajali konsekvence. Najnovejše vesti: Vrniti morajo orožje, če ne, bodo bombardirali Bačino in Varvarin. Okrožni komandant se je peljal v Krčin posredovat k Zdravku. K avionu je priletel še eden, potem sta se oba dvignila.

15. IV.

Sobota. S Toljevo čezo sem peljal sestri v Čičevac, gresta naprej v Beograd, od koder sta prišli pred par dnevi. Tudi Jože je bil zraven. Ob pol dvanajstih so začeli iti angleški avioni proti Romuniji — čez tisoč. Pri Čičevcu je en bombnik padel in zgorel. Gledali smo ogromen plamen. Devet vojakov je prej izskočilo s padali. Štirje menda takraj Morave, pet onkrat. Draževci so hitro vzeli eno mašincino in nekaj municije, potem so prišli Nemci. Greta in Mica sta se bali, ker se govori, da se vse seli iz Beograda in da bodo bombardirali vse od Soluna do Budimpešte.

Ta dan sem prvič videl toliko avionov, o katerih smo že poprej slišali, da v tisočih bombardirajo Nemčijo. Bučanje v zraku, ki ga je spremljalo šviganje lovcev med bombniki, formacije pravilno razvrščenih avionov, ki so se valile druga za drugo — vse to je naredilo na nas izreden vtis. Občutili smo, da se zavezniki sedaj v resnici približujejo in da nikakor ne more trajati več dolgo do zloma.

18. IV.

Torek. Stehali. Bombardirali Beograd 2x. Niš zopet. Bojimo se, kaj je z Janezom, Greto, Mico. Zvečer je šlo kakih 300 Draževih proti Krčinu. Ravanička in Resavska brigada. Peljali so se tudi tisti Amerikanci, padalci, devet. Eden, kapetan, je jahal.

21. IV.

Petek. Mama v Varvarin poizvedet, kaj je v Beogradu. Popoldan je prišel varvarinski gozdni inženir iz Rekovca in prinesel pismo od Grete in Mice!!!, ki so na nek način zbežale iz Beograda do Rekovca. Tudi Janez je živ in se nahaja v vasi Jajinci pri Bgd, kjer sta bili tudi oni dve dni. Ostal bo tam in skušal rešiti stvari, če se bo dalo. Tudi Lipuševi so v Jajincih. Z Murijevo Cilko so bile skupaj v zaklonišču.

14. V.

Nedelja. Dopoldan je prišel Lipi. Popoldan Štefan v Cernico. V Bačini je bil pogreb treh fantov, ki so jih Nemci ubili. V Varvarinu so Nemci požgali in oropali 3 seljaške hiše — blizu ambulante. Draževi blizu nekje postrelili cel kamion Ljotičevcev. Neki avion je včeraj plaval tik nad zemljo, pravijo, da je v Bačini najbrž slikal pogreb, kjer je bilo veliko ljudi in vojske.

16. V.

Torek. Regina v Belušić na pijac. Ata in Anka v Varvarin. Zvečer sta prišla počasi nazaj. Mica je prišla iz Rekovca. S Ferdodom do Belušića, tam pa sta našla Regino. Potem je Ferdo spravil njo v Rekovac. Mica je povedala, kako je bilo med bombardiranjem v Beogradu in na kak način so prišle v Rekovac. S seboj nimajo nič, razen kar nosijo na sebi. Pa en paket, ki ga je prinesel Janezov šef z Dunaja (od doma). Med prvim bombardiranjem so bile v internatu, Janez pa na Slaviji pri Lipuševih. Potem so popoldan bili vsi v Janezovem stanovanju, pa še Strojnik, Lipuševi in Cilka Muri. Spali so vsak na svojem domu. Drugi dan so bile med bombardiranjem pri Strojniku v Pašičevi ulici. Tam je bil tudi Ivan Lešnik iz Maribora. Čakali so v kleti. Na srečo je padla na hišo le zapaljiva bomba, jo razrušila in ker je visoka, so bili rešeni, brez hujšega. Zjutraj pa je močno gorelo. Janez je bil med tem v Antimonu. Potem je izvedel v internatu, da sta šli oni dve k Strojniku. Takrat še ni vedel, ali sta živi, oni pa ne za njega. Par dni so bili v Jajincih pri Lešnikovih. Po srečnem naključju so jih spravili na neki kamion, ki je peljal ljudi v Kragujevac. Nekateri so plačevali po 20000 din za par kilometrov iz Beograda. Prevoznik pa od njiju ni zahteval več kot 1000 din, potem jima je pa še 500 vrnil ter ju v Kragujevacu sami peljal iz centra do internata. Drugi dan v Rekovac. Iznenadenje — pripovedovanje.

G. Malej je dal atu 1000 din.

Srečen odhod sester iz razrušenega Beograda zasluži pojasnila in posebno omembo neznane dobrotnika — prevoznika. Ko so v Jajincih izvedeli, da se v bližini nekje pripravlja kamion na pot proti Kra-

Nekaj izgnancev na obisku pri Mrdavšičevih v Cernici dne 7. oktobra 1943. Sede od leve: Mrdavšičeva mati Terezija, Primožičeva iz Litije, Tome Ivan iz Litije, z dvignjeno roko Cesar Pavel st. iz Žerjava, Mrdavšič Janez, Mrdavšič Stanko. Stoje od leve Lednik Štefan, Mrdavšič Mica, Glavičeva in Glavič Edo iz Litije, spredaj njuna hčerka Metka, oče Mrdavšič Urban, domačin, Mrdavšič Lipi, Kuhar Slavica iz Črne, Mrdavšič Zofka, domačin

gujevca, sta z bratom takoj pohiteli tja. Da prideta le ven in do Kragujevca. Od tam bi šli peš do Rekovca, drugi dan pa v Orašje. S seboj nista imeli ničesar, razen obleko na sebi in paket, ki jima ga je dal brat Janez, da ga spravita do doma.

Pri kamionu se je trlo ljudi s prtljago. Vsi so hoteli ven, zato so vozniku preplačevali. Vseh na kamion ni bilo mogoče spraviti. Ko se je voznik že spravljaj v kabino, je zagledal sestri in ju vprašal: »A šta vas dvoje?« Odgovorili sta, da bi tudi radi šli v Kragujevac, a nimata toliko denarja. Brat jima je sicer dal za pot pet tisoč din, a vsega nista smeli zapraviti takoj. Voznik pa:

»Ajde, Slovenke, penjite se.«

Ko je v Kragujevcu že izpraznil avto — le malo je še manjkalo do policijske ure — ju je zapeljal še do internata. Ker se je ta medtem prestavil na drugi konec mesta, pa še tja. Ko sta vprašali za plačilo, je rekel: »Pa dajte hiljadarku.« Potem pa jima je od te še vrnil polovico.

Naslednji dan sta šli peš do 26 km oddaljenega Rekovca. Mica kar bosa in vsa ožuljena, ker v lesenih opankah, ki so se ji pokvarili, ni mogla več hoditi. S seboj pa sta nosili kar težak, s tanko vrstico prevezan paket. Bili sta lačni, saj že iz Beograda nista jedli ničesar. Pa tudi tam ni bilo hrane, saj so Lešnikovi v Jajincih že več dni lahko ponudili številnim Slovencem, ki so se zatekli tja, le malo redke juhe. Drugega niso imeli. Na pol pota proti Rekovcu sta se pred vročino zatekli v senco drevesa ob cesti. Ravno jo primaha kmetica s košaro v roki. Zapletejo se v pogovor, od kod in kam. Nato prisede še ona, odgrne košaro in jima ponudi bogatega prigrizka, ki ga je nosila s seboj.

V Rekovac sta prišli ravno prav, saj si je gospa Kavtičnikova prejšnji dan zlomila roko in sta pomagali gospodinjiti.

19. V.

Petek. Delam v gozdu. Beograd včeraj bombardirali 3× bolj kot prej. Na občini 36 kg koruze — 558 din.

25. V.

Četrtek. Z Mico k Mrdavšičevim, ker ima Urban god. Od tam v Bačino na bogomoljo. Ata in Anka dopoldan na pijaci. Padli so štirje streli in ljudje so se razbežali, ker so mislili, da pridejo Nemci. Prišli pa so draževci, okoli 1000, z muziko. Streli so bili baje zmenjeni, da bi ljudje, ki so prišli na bogomoljo, odšli domov, da bi tako za domače in Draževe ostalo več jesti, kar so pobegli pustili.

4. VI.

Nedelja. Greta, Štefan v Varvarin. Pri Cesarju. Popoldan prišli še Glavičevi in Kuharjevi. Franc, Čičev, Glančnikov, Zupančič, Kavčič so se morali po zahtevi Draževih podpisati, da gredo k njim in čez par dni na teren. Vlado je izvedel, da je Janez v Beogradu živ in zdrav.

Že prej so krožile vesti, da bodo četniki izvršili splošno mobilizacijo vseh mlajših letnikov in da bodo morali tudi Slovenci

k njim. Posamezne so vabili že prej, vendar se nihče v našem okolišu ni odzval.

K nam jih po mene tudi tokrat ni bilo. Verjetno nas je v tem pogledu ves čas ščitil pop, ki je poznal razmere v naši družini in je vedel, da ob bolnem očetu družina brez moje pomoči ne more obstati. Sam sem se že vseskozi instinktivno izogibal njihove bližine, čeprav so pogosto prihajali h kisli vodi in ostajali tu na obsežnem dvorišču pri cerkvi. Prav zaradi tega sem se, če se je le dalo, izogibal stikov s tukajšnjimi mladimi družbami, ki so se hote ali nehote v javnem življenju morale srečevati in sodelovati s četniki, ki so to javno življenje tu na deželi povsem obvladovali. Že enainštiridesetega leta, ko so se četniki prvič pojavili, smo videli, da njihova taktika pasivnega čakanja v zavetju in ob zahtevani dobri postrežbi od kmetov, pa sodelovanje z Nemci in seveda čisto monarhistično prepričanje, ni v skladu z našimi nazori. Pozneje, ko smo na lastne oči videli njihovo oblastno ponašanje, ustrahujoče nastope do prebivalstva ter čuli za njihova zverinstva in za grožnje, kaj da bodo storili z onimi, ki niso za njih, smo pred njimi prav trepetali. Posebno še po Bajčevi in Rudijevi smrti. Ljudje so s strahom in šepetaje govorili o nekaterih med njimi, ki so sloveli kot znani koljaši. Ob koncu so pri nekem ubitem četniku v Varvarinu menda našli seznam vseh oseb, Slovencev, ki bi jih bilo treba poklati, Le dve imeni od vseh nas sta menda bili izpuščeni.

6. VI. 1944

Torek. Popoldan v Cernico. Miroslav iz Krčina je povedal, da se je invazija začela. Vendar skoraj ne moremo verjeti. Pri La Havru napadlo 1100 avionov in 7000 ladij. Zvečer so se vesti potrdile. INVAZIJA!

19. VI.

Iz Rekovca. Prej bil cel teden od 12. VI. tam. Nosil paket, škaflo, ki sta jo sestri prinesli iz Beograda. Že na poti sem imel vročino, ker že par dni čutim bolezen. Komaj sem prišel do Sekurića. Tam me je ujela ploga. Šel sem kar v dežju domov in se zelo prehladil. Doma Janez, ki je prišel na dopust. Prinesel je paket od doma, ki je prišel prek Dunaja.

20.—26. VI.

Bolan vse dni. Želodec, vročina. Zdravnik pri meni. Ni točno ugotovil. Pravi pegavi tifus.

Janez na Džerdželin k Francu in Vladu, ki sta tam mobilizirana. Pisal Breznikov Milan iz Nemčije, da je Štefi zaprt. Pismo od Nančke: Poldi Grabner ubit.

4. VII.

Fric Veselko in Jože Petina iz Dravograda, ki sta včeraj prišla iz Varvarina, sta spala pri nas in šla danes naprej v Dragovo.

Popoldan je prišel v selo polkovnik Pavlovič, komandant vzhodne Srbije. Četniki so se pripeljali v treh tovornih avtomobilih.

5. VII.

Sreda. Trije avtomobili četnikov so peljali proti Varvarinu. Pri kisli vodi so se ustavili ter zaigrali »Tamo daleko«. Imeli so s seboj plehbando, a la Predovska banda iz Mežice.

Obletnica: Tri leta, kar so nas odpeljali iz Mežice.

6. VII.

Četrtek. Včeraj je peljal en kamion Nemcev v Krčin. Tam je bilo par tisoč Draževih (6 godb, kamioni). Nemce je bilo zelo strah, so se menda oprostili, da niso vedeli itd.

Mrdavšičev Lipi prišel. Povedal je, da imajo Pavlovičevi v Cernici radio oddajno postajo. Predvčerajšnjim so menda imeli zvezo z New Yorkom?

7. VII.

Petek. Tukaj sv. Jovan. Crkvena slava v Orašju. Zvečer sta prišli Greta in Mica iz Rače. Izpita sta delali v Beogradu, v Pasteurjevem zavodu. Obe sta naredili. Spale so v konjušnici, v zavodu.

12. VII.

Sreda. Deževno. Tukaj Petrov dan. Regina s popovo čezo v Varvarin, pripeljala kovček od Mice. Pavlovičevi so sedaj odšli iz Cernice, prišli pa so novi, kakih 50 — general Trifunović, poveljnik Srbije (bivši vojni minister). Pomembni znaki. Bližajoče se akcije? Povedali sta Mrdavšičeva mati in Mica, ki sta prišli.

14. VII.

Mama, Anka v Varvarin. Nesli gobe k Doberšku in Kuharju. General je menda včeraj odšel iz Cernice. Radio prepovedano poslušati pod smrtno kaznijo od Draževih, češ, da dela nova vlada propagando.

21. VII.

V gozd. Novice: Peklenski stroj eksploziriral v nemškem generalštabu: 5 generalov mrtvih, Hitler težko ranjen?

22. VII.

Sobota. Hitler laže ranjen, nič točnega ne vemo. Ivček iz Paračina. Mihev mu je prišel do nas naproti.

Predvčerajšnjim so Draževi zaprli okrog 150 ljudi — mladine iz tega sreza, osumljene kot komuniste. Imajo jih v Izbenici — razprave! Danes so korakali četniški rekruti iz Džerdželina v Izbenico na zakletvo, tudi Franc, Vlado, Čičev, Glančnikov. Nosili so tablo »Sloboda ili smrt«.

9. VIII.

Sreda. Tu praznik. Greta, Mica, Regina, Jože, Štefan v Cernico k Mrdavšiču. Srečal se s Francem, ki je v Džerdželinu. V Varvarinu so vse izselili iz ambulante, ker bo tam bolnica za vojake.

17. VIII.

Četrtek. Blizu Bačine padel ameriški avion. Izskočilo 8 letalcev, 6 v Bačini, 2 v Bošnjanih, pilot zgorel v letalu, enemu pa se ni odprlo padalo. Vžgal se je motor, zadet od Stalača od Bolgarov. Dva sta laže ranjena. V Bačini govorila gospa doktorjeva, ki zna angleško, z njimi. Komandant korpusa Raus ni hotel blizu, češ, oni

padaju, da jih hranimo, orožja nam pa ni-
so prinesli!

27. VIII.

Nedelja. Zjutraj so prispeli štirje Ame-
rikanci, pustili so jih, da ostanejo v Oraš-
ju do nadaljnjega. Jaz sem bil z njimi ves
dan. Eden zna malo nemško in smo se
lahko sporazumeli — Ralph. Dal mi je za
spomin en dolar, jaz pa njemu sliko iz
Logarske doline. Za spomin so se vsi pod-
pisali na list. Menda so prejšnji dan bom-
bardirali Beljak in Celovec.

28. VIII.

Ponedeljek. Srbska Vel. Gospojna. Re-
gina, Mica, Štefan ter popova Mico in Olga
v Varvarin na vašar. Koncentracija Draže-
vih. Popoldne so z največjo naglico vsi
oboroženi odšli s kamioni proti Čičevcu
in Bukovniku. Prišla je vest, da so baje
tam komunisti — borbe s partizani. Na-
stala je panika in v 5 min. je bil Varvarin
prazen. Bojijo se partizanov. Bolgari baje
razorožujejo Nemce in Romuni tudi?

Vlado prinesel iz Beograda od Janeza
nekaj podplatov ter 5 kg sladkorja.

4. IX.

Ponedeljek. Zjutraj so nas poklicali na
občino. Podpisali smo in dobili uputnico za
pšenico, za 7 oseb po 15 kg = 105 kg
= 1050 din. Potem smo šli vsi oraški iz-
gnanci z vozom v Bačino in jo pripeljali.
Dež.

Vsi Južnosrbijanci mobilizirani, tudi iz-
gnanec Luka iz Orašja. Gredo z Žikičem,
ki je komandant J. Srbije in povišan v
polkovnika. V Bačini se zbirajo ostali mo-
biliziranci.

8. IX.

V gozd, podrli en cer, oklestil, razcepil.
Rusi so 70 km od Srbije. Do 15. IX. mora
Draža priznati Tita ali pa razpustiti orga-
nizacijo. General Wilson daje zadnji opo-
min itd. Rusi 130 km od Beograda. Ata
na občini, obljubili kola za drva.

9. IX.

Sobota. Čakal kola za drva, ki jih ni bi-
lo. Draževi že precej časa razširjajo neum-
ne vesti potom plakatov in govoric. Danes
se čuje, da so Rusi odšli iz Kladova, ko so
se ga napili in vzeli s seboj rakijo in da
so vse orožje zaplenjeno, Nemcem, dali
Draževim? Da so partizani izginili itd.

Mihev pravil novice iz Črne: Nemčurji
se izseljujejo!

11. IX.

Ponedeljek. Tu Sv. Jovan. Sabor. Igran-
ka prepovedana. Pri nas Kotnikova, Mr-
davšičeva Micka, Zofka, Janez, Urban.
Zvečer prišli Mihevovi.

15. IX.

Obirali koruzo za popa. Tu jih je strah
zaradi dogodkov, eni se boje partizanov.
Draževi bodo dobili baje orožje od Nem-
cev ter zasedli vsa mesta.

Regina v Varvarinu. Od Čufarja 2000
din za stvari, ki jih je za nas prodal.

Partizani baje ujeli Trifunovičev štab
in arhiv. Raus sprejel borbo. Knjaževac,
Zaječar osvobojen. Partizani so se sestali
z Rusi na meji. Danes ob 12. h ponoči čas

za poročilo oziroma priznanje Tita. Kako
bo? Dež gre.

20. IX.

Greta, Regina v Sekurić, nesli pismo, ki
ga je včeraj poslal Ferdo do Cesarja. Sekal
drva.

Cel dan polni kamioni vojakov v borbo
proti Krčinu. Čuje se streljanje mitralje-
zov in bacačev. Zvečer je šlo prek 7000
mož proti Bačini. So jih Draževi mobili-
zirali, da jih ne bi dobili partizani. Bili so
seveda brez orožja, tudi nekaj Slovencev
je zraven. Z enim iz Mozirja sem govoril.

21. IX.

Četrtek. Čuje se streljanje na črti Milu-
tovac—Karanovac—Parcane, kjer je borba.

22. IX.

Petek. Bogomolja v Orašju, a igranke
ni bilo. Čuje se streljanje. Pravijo, da so
potisnili partizane nazaj?

27. IX.

Tu Krstov dan. Ata bolan. Bljuje kri.
Prišel Janez iz Beograda. Prinesel 40000
din, ker je dobil plačo za tri mesece. Pra-
vil je o slovenski organizaciji in povezavi
v Beogradu. Ima pištolo 6,35 k. Izkrcava-
nje v Dalmaciji.

Že poprej se je med izgnanci govorilo,
da imajo v Sloveniji organizacijo OF, ter
da jo bomo ustanovili tudi mi v Srbiji.
Ko bo mogoče, se bomo zbrali in ustano-
vili svojo partizansko brigado in z njo pro-
dirali proti Sloveniji.

5. X.

Janez, Štefan v Varvarinu. Spala pri
Cezarju. Janez misli jutri v Beograd, a
ne bo mogel. Gledali mitraljiranje bombni-
kov pri Čičevcu.

6. X.

Petek. Rusi so menda že pred Beogra-
dom. Ponoči je prišel v Varvarin general
Jović, zapovednik poljske straže. Vsi Dra-
ževi se umikajo na ta kraj Morave. Skozi
Varvarin jih je šlo par tisoč. Zvečer smo
v Bačini s Primožičevimi šli poslušat radio
k Leni. Rusi prodirajo proti Nišu.

Že dva dni je v daljavi proti vzhodu ne-
prekinjeno bobnel topovski ogenj približu-
joče se ruske fronte. Zvečer je vse obzorje
tam močno žarelo. Slutimo diha fronte in
skorajšnje svobode.

10. X.

Te dni spravljamo koruzo. Rusi so v Svi-
lajncu, gredo proti Jagodini. Draževi so se
razpustili, kdor je hotel iti.

12. X.

Janez, Štefan v Varvarin. Regina, Olga,
Mico v Bačino. Rusi zavzeli Paraćin. Dra-
ževi ujeli 215 Nemcev, ki so se umaknili
prek Morave v Obrež, med njimi okoli 30

Slovencev. Odvedli so jih v lager v Izbeni-
co. Naš pop je govoril z nemškim duhov-
nikom, tolmačil mu je neki Slovenec, nem-
ški vojak.

Popoldan sva šla iz Varvarina. Cel dan
se čujejo streli in detonacije. Rusi v Vi-
dovo.

Iz teh zapisov se vidi, da je na našem
območju vse do zadnjega vladala nemška
oblast, podeželje pa so imeli zasedeno in
v šahu četniki.

14. X.

Sobota. Včeraj, ko sva odšla, so prišli
Rusi v Varvarin. Olga, Greta, Regina, Šte-
fan v Izbenico. Anka, mama, Jože v Cer-
nico. Videli smo tistih 215 nemških ujet-
nikov, med njimi so Slovenci. Z nekom iz
Celja sem govoril. Draževi so jih nato od-
peljali proti Cernici, v tem pa so prišli Ru-
si iz Bačine ter vse skupaj odpeljali. Prej
so vzeli vojakom vse, kar so imeli, ter da-
jali ljudem. Mi smo vse to gledali od
daleč.

15. X. 1944.

Nedelja. Janez, Regina v Varvarin. Gre-
ta, Mica, Štefan v Cernico, ker imajo Mr-
davšičeva mati god. Janez in Regina sta
pripovedovala o Rusih, ki sta jih videla v
Varvarinu. Zvečer so prišli Rusi tudi v
Orašje. Govorili z njimi.

Osvobojeni. Čeprav vse preveva zavest
svobode, kaže, da tukaj zaenkrat ni po-
sebnega navdušenja. Ljudje so prestrašeni,
prej od draževcev, sedaj pa se boje po-
sledic zaradi četnikov, ki so bili vsa leta
tu. Drugi se spet boje komunistične obla-
sti, kaj bo z njihovimi posestvi in premo-
ženjem. Med ljudmi še vedno vlada nego-
tovost, ali se ne bodo četniki vrnili in bi se
toda zopet začele borbe. Mi pa se čutimo
neizmerno olajšane, vendar si tega ne upa-
mo prikazati pred domačini.

16. X. 1944.

Zjutraj prišel ruski kapetan na dvorišče
ter ostal tu pri popu ves dan. Pogovarjali
smo se in peli. Je šele 24 let star, sploh
so vsi ruski oficirji mladi. Na njivi imajo
lager, postavljena dva topa in samo avto-
matsko orožje. Popoldan Janez in Štefan
v Bačino. Kupila in zmlela pri Leni 100 kg
pšenice, 7500 din. Potem se je pripeljal
pop iz Čičevca in vse vzel s seboj na voz.
Povedal je, da so v Varvarinu in drugod
prevzeli oblast sedaj partizani. Draževce
loviijo in terajo skupaj z Nemci. Tako je
povedal tudi ta ruski kapetan, ki se je
nastanil pri popu.

17. X.

Torek. Skozi vas šlo precej Rusov z ar-
tilerijo. Čuje se topovsko streljanje. V Be-
lušiću so se baje Nemci ukopali. Rusi na-
padajo. Janez in popova Mico v Bačino.
Dule Gavrilović (večni študent) je baje
postavljen za komisarja v tem srezu.

Popoldan v gozd. Podrla hrast za popa.

in vodil je zbor brat Janez. Prišel je major Dolič, komandant sreza. Volitve so potekale zelo burno (Hrast — Zupančič). Končno smo izvolili listo, ki sem jo jaz napisal (vse skupaj bom poskusil točneje opisati in shraniti za spomin). Predsednik Karel Doberšek, Ivan Tome, tajnik Slavica Kuhar, Pavel Cesar st., Anton Kovač, Feliks Senica, Edo Glavič. Ob enih je bil zbor zaključen. Pri Cesarju. Zvečer nazaj.

Vse najine misli so bile odtlej uperjene na pohod proti Sloveniji. Naslednji dan sva hitro skočila v Rekovac pogledat, kako je tam z ustanovitvijo OF, ter se poslovit od Kavtičnikovih. Že naslednje jutro so prihitela za nama sestre Greta, Mica in Regina in povedale, da morava takoj v Kruševac, kjer se že zbirajo za odhod na sremsko fronto.

Po najinem odhodu so se sestre doma vrgle na pletenje. Čez nekaj dni so prišle peš, kar po bližnjicah v Kruševac in nama prinesle novo spletene brezrokavnike, šale, kape, rokavice. Nazaj domov so se do Stalača pripeljale kar na ruskih tankih, ko so jih ti pobrali spotoma, videč, da koračijo peš po cesti.

11. XI.
Sobota. Prišel Vlado, smo mislili v Re-
kovac organizirati OF, pa se je vrnil, ker
sva midva zadržana. Morali smo takoj
zaklati prašiča.

12. XI.
Nedelja. Pospravljali hlev. Vlado, Mira in Vladova sestra so prišli k nam povedat, da on ne more v Rekovac in naj greva midva sama. Prinesli so formularje, prijavnice za OF in za slovensko brigado, ki sva jih izpolnila. Vlado jih je odnesel s seboj.

Življenjske razmere so se družini po našinem odhodu zelo izboljšale. Nova oblast je zgledno skrbela za izgnance. Vrstili so se mitingi, ob prekipevaajočem vzdušju svobode. Sestre Greta, Mica in Regina so pogosto nastopale s petjem na raznih prireditvah od Varvarina do Kruševca in Trstenika.

Priprave za odhod domov v Slovenijo so se pričele poleti 1945, ko so že bile ko-

25. X.
Sreda. Janez, Štefan v branik, razsekala
hrast, ki nama ga je včeraj odkazal pop.
Zjutraj se je prišel Vlado Gašperšič pove-
dat Janezu, da gre jutri v Beograd. Tudi
Janez se je takoj pripravil za pot.

26. X.
Zjutraj Janez, Štef v Varvarin. Vlado in
Janez peš proti Paraćinu, od koder gre
vlak v Beograd.
Kupil 2 kg masti = 2200 din. Zvečer v
daljavi zelo bobnelo.

28. X.
V gozd, razcepil hrast. Kraljevo menda
še ni zavzeto. Čujejo se topovi.

29. X.
Nedelja. Greta, Mica, Regina v Varvarin. Stefan v Cernico in Bačino. Partizani ujeli Rausa? Pri Kraljevu še vedno borbe. Četniki menda tam postrelili 90 Rusov?

2. XI.
Mama, Anka v Varvarin. Zvečer prišli nazaj. Liza Kolman iz St. Danijela, ki je pri Čiču, je padla v cerkveni bunar, ko je iz njega vlačila vedro vode (globok 18 do 20 m). Po naključju je ostala živa — vode do nosa. Sama se je privezala na vrv, ko sta ji jo spustila Cesar in Franc. Potem so jo potegnili ven. Niti obtokla se ni preveč. Cel dan bobni. Skozi Krčin vozijo ruski oklepniki proti Kragujevcu. Borbe za Kraljevo.

6. XI.
Ponedeljek. Sekal drva. Zvečer prišel Janez iz Beograda. Prinesel časopis in radio detektor. Povedal je, da so že ustanovili slovensko OF za Srbijo. Prišle bodo prijavnice za OF in za slovensko partizansko brigado.

9. XI.
Delal drva. Vlado Gašperšič prišel. Pogovarjali se radi ustanovitve OF odbora pri nas in o drugi organizaciji.

10. XI.
Petek. Janez, Štefan v Varvarin. V Raj-
kovi kafani so se zbrali Slovenci k občne-
mu zboru Osvobodilne fronte. Predsedoval

**Faksimile
prijavnice za OF in
za Slovenski
bataljon**

likor toliko urejene prometne zveze v državi. S prvim transportom je iz varvarinskega sreza odpotovalo enajst družin, med njimi tudi naša. Vodja tega varvarinskega dela transporta je bila sestra Greta, zato se je ohranil tudi njegov originalni seznam.

Pot domov je bila zaradi razrušenih mostov in slabih zvez kar prava pustolovščina. Vlaki so pogostoma stali po več ur na raznih postajah. V Beogradu so bili zapleti in zamude, preden so se prepeljali čez Savo na zemunsko stran z rečnimi vlačilci. Večino poti so otroci posedali kar ob odprtih vratih živinskih vagonov, tako da so jim noge veselo bingljale navzdol. Zabavno se jim je zdelo, ko so se ob premikanju vagonov ti stresali, da je tu in tam koga prevrglo po tleh. No, kljub nepredvidnemu posedanju pri odprtih vratih se ni pripetilo nič nevarnega.

Domov so prišli skoraj točno 4 leta po izgonu.

NA SREMSKO FRONTO

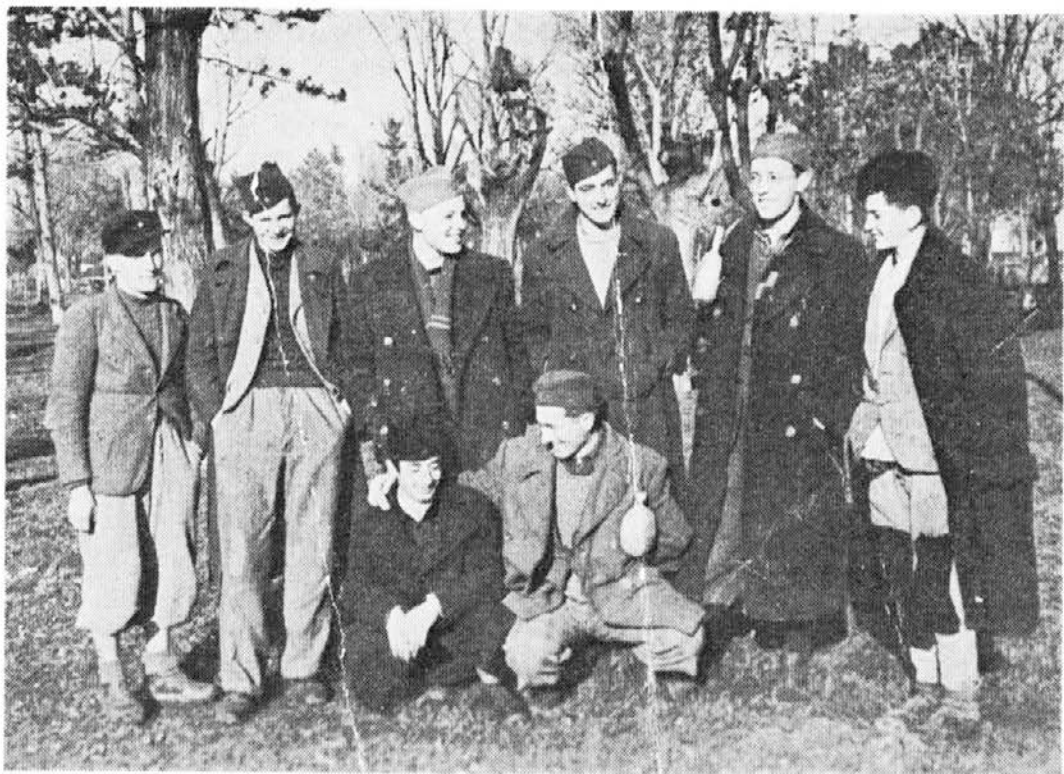
Kljub vestem o ustanavljanju slovenske prostovoljske brigade in prijavitnicam za OF in za brigado, ki sva jo z bratom 12. novembra, ko sva jo prejela, tudi oddala, poziva, da se zglasimo v Beogradu, še ni bilo.

Medtem so 16. ali 17. novembra na našem območju začeli z mobilizacijo. K odhajajočim v Kruševac smo se priključili tudi mi Slovenci. Ob velikem številu domačih vpoklicanih je vladala tu kar precejšnja zmešnjava. Posebno se je zapletlo okrog umivanja in stranišč, kjer sploh niso prišli na vrsto. Poleg tega je bilo vse zamašeno in ponesnaženo.

Večina varvarinskih Slovencev nas je bila nastanjena v gimnaziji, kjer smo po razredih nastlali nekaj slame. Zaenkrat smo bili razvrščeni v 14. bataljon, ki mu je takrat načeloval — če se prav spominjam, izgnanec Bogdan Žolnir, poprej rezervni oficir, učitelj iz Slovenj Gradca, poznejši ustanovitelj tamkašnjega muzeja revolucije.

Cez dan smo pretežno »zanimali« na gimnazijskem dvorišču, vadili korak in redovne vaje. Na večer pa smo glede na znanstvo s komandantom Žolnirjem in pisarji, med katerimi je bilo precej izgnancev, z »dozvolami« zapuščali kasarno in šli na večerjo v menzo za izgnance v mestu. Nato pa spat k slovenskim družinam v Kruševcu in okolici, ki so nas gostoljubno sprejemale. Naša družina z bratom, Ivom Mihevom, Francem Senico, Vladom Gašperšičem, Leopoldom Čičem se je največ zadrževala pri družini Weissovih. Zdi se mi, da so bili doma v Polzeli, kjer so imeli fotografsko obrt. Njihov sin Milan je tudi odhajal z nami. S seboj je vzel fotoaparata Leico in njegova zasluga je, da se je ohranilo vsaj iz prvega dela naše partizanščine kar precej slik. Po osvoboditvi jih je dal na razpolago, da smo si jih preslikali za spomin in pa za razne dokumentacijske zbirke.

Naslednje dni smo prav z nestrpnostjo pričakovali poziva iz organizacije OF v Beogradu, da pridemo tja in gremo naprej, na fronto, v Srem. Pri Slovencu Štoku smo izvedeli, da je za našo brigado menda prijavljenih že 600 prostovoljcev. Da pa nima kaj kasarne in slame, zato nas ne pokličejo. Potem smo čuli novico, da je prišel v Paraćin general Kveder in tam povedal, da nas bodo v kratkem poklicali ter poteg-

Skupina Slovencev v Kruševcu, 18. novembra 1944, ob zbiranju za odhod na Sremsko fronto. Od leve proti desni stoje: Glačnik Stefan iz Mušenika, Kovač Pavle iz Žerjava, Lednik Stefan iz Mežice, Senica Franc iz Žerjava (padel 17. 1. 1945 pri Opatovcu), Lednik Janez iz Mežice, Korošec Avgust iz Javorja, Čepita Čič Leopold z Raven (tedaj Guštanj) in Gašperšič Vlado iz Beograda (padel 17. 1. 1945 pri Opatovcu). Najmlajši: Glačnik, Kovač in Korošec niso šli v Srem

nili v brigado sploh vse Slovence, tudi one, ki so že od prej v drugih srbskih enotah.

Končno je odločeno, da odpotujemo z vlakom v Beograd vsi skupaj, kar nas je v Kruševcu. Tam pa da nas bodo razporedili v novoustanovljene enote.

1. decembra 1944 smo le krenili na pot. Vlak pa je prišel le do Paraćina, kjer smo prespali kar v njem, na postaji. Zjutraj je naša skupina odšla malo v mesto, na razglede. Šele zvečer smo odrinili naprej. 3. decembra smo zjutraj dolgo stali na postaji Vlaško polje. Okrog desetih dopoldan pa je vlak končno obstal na Topčiderski postaji v predmestju Beograda.

Naši tovariši: Pavle Kovač iz Žerjava, Stefan Glačnik iz Mušenika pri Črni in Avgust Korošec iz Javorja, zaradi mladosti niso bili pripuščeni na pot z nami v Srem. V Kruševcu pa so ostali na raznih dolžnostih tudi še nekateri drugi Slovenci.

Po nekajurnem čakanju, ko nihče ni vedel, kako in kaj naprej, se naša sedmerica po posvetovanju odloči: Najbolje bo oditi v mesto in se javiti na sedežu OF.

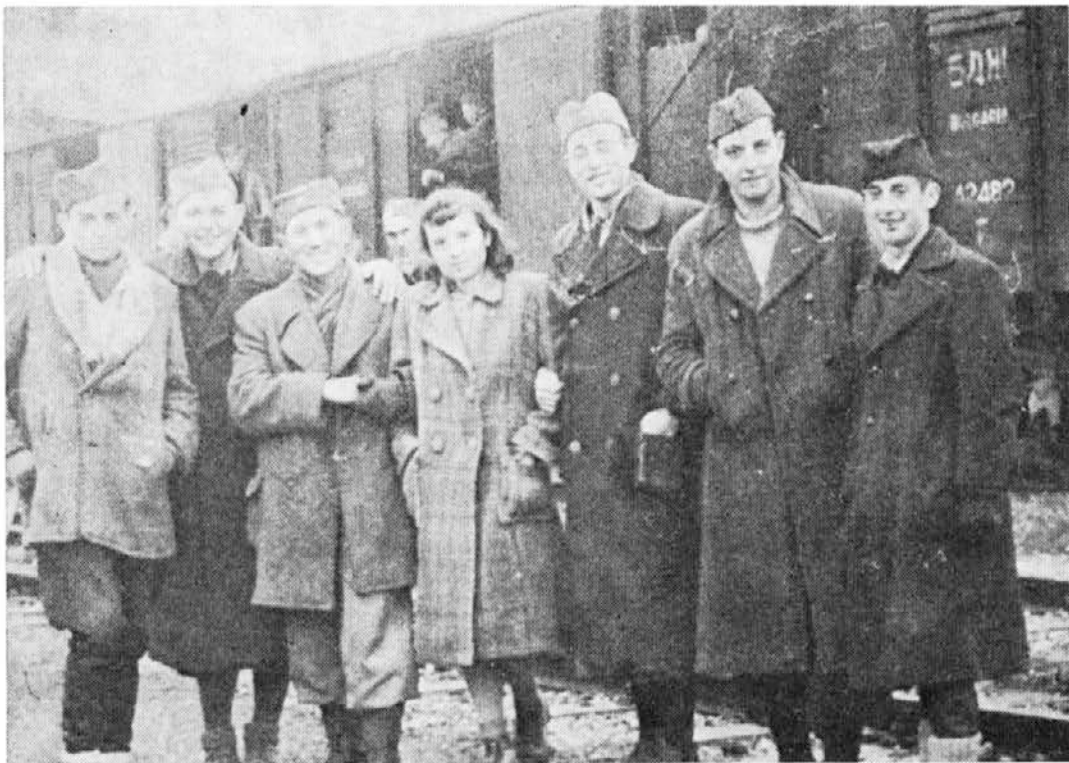
Brž poberejo stvari in jo mahnejo po cesti navkreber v Topčidersko brdo. Na prvem ovinku se slikamo. Malo naprej leži na cesti podkev. »To pomeni srečo«, vzkliknemo. Res, kmalu srečamo dva ruska vojaka. Prislunemo njuni govorici, ki zveni nekam domače. Ko ugotovimo, da govorita slovensko, ju presenečeni ogovorimo. Po vesta, da sta iz jugoslovanske brigade, ustanovljene v Rusiji iz ujetnikov, bivših nemških vojakov. Doma sta iz okolice Ljubljane. Zvemo, da je med njimi tudi nekaj fantov iz Mežiške doline. Nastanjeni so v kasarni na Dedinju. Sklenemo jih čim prej obiskati in pogledati za morebitnimi znanci.

Odrinemo naprej v mesto. Oglasimo se pri Gašperšičevih na Topličinem vencu, kjer pustimo nahrbtnike. Nato brž v Krun-

sko ulico št. 19, kjer je sedež OF, in se prijavimo. Povedo nam, da je medtem že bil izdan odlok, naj bi srbske enote spustile vse Slovence v našo novo brigado. Izvemo tudi, da je prva skupina, blizu 300 fantov, odšla že pred nekaj dnevi proti Sremu in da je sedaj v Sremski Mitrovici. Glede našega odhoda pravijo, da bo treba počakati nekaj dni, da se vrne oficir za zvezo in da se nas zopet nabere več, vsaj za en kamion. Sicer pa jih menda že jutri spet pričakujejo okrog 80 iz notranjosti. Povedo, da je vseh prijavljenih do sedaj blizu 600. Vendar mnogim ni mogoče oditi, ker ne dobe potnih objav, ali pa jih ne puste iz drugih enot. Nekaj pa jih je prehitela mobilizacija v srbske enote, zato ne morejo v Beograd. Ker OF svoje zbirne baze ali kasarne še nima, se vrnemo h Gašperšičevim, ki nas gostoljubno sprejmejo in nam strežejo s presenetljivo dobro hrano, ki je je sicer v Beogradu močno primanjkovalo. Spimo na modracih na tleh. Le Polde Čič spi pri sestri, ki je tu v službi. Operejo nam perilo.

Naslednje dni pohajamo po mestu. Vsak dan se javljamo v Krunski ulici in sprašujemo, kako je z odhodom. Večkrat govorimo z znanec Jožetom Juračem iz Celja, mladostnim prijateljem mojega strica Jožeta, ki je drugi podpredsednik OF. Predsednik pa je kipar Lojzek Dolinar, v odboru je tudi pisatelj Anton Ingolič. Srečali smo se s paraćinskimi dekletimi — Slovenkami, ki so se tudi prostovoljno prijavile v našo brigado. So zelo ogorčene, da ne smejo z nami, saj so jih pridelili k nekim otrokom v Pančevo. Le okrog desetim dekletom so menda dopustili, da gredo s fanti.

5. decembra sva šla s Čičem na Dedinje pogledat, če je brigadi, ki je prišla iz Rusije, kak znanec. Kmalu sem našel Ivana Pajnika iz Mušenika, ki je bil v Mežici frizerski pomočnik. Najprej me ni

V Kruševcu 1. decembra 1944, pred odhodom vlaka proti Beogradu. Od leve: Mihev Ivo iz Podpece, Lednik Štefan, Gašperšič Vlado (padel 17. januarja 1945 na Sremski fronti pri Opatovcu), Doberšek Mira s Prevalj (Vladovo dekle), Lednik Janez, Senica Franc (tudi padel 17. januarja 1945), Čič Leopold

spoznal, šele, ko sem mu povedal, kdo sem, se me je spomnil. Pripovedoval je, kako so potovali iz Rusije in sodelovali v borbah za osvoboditev Srbije. Zlasti okrog Čačka so bile hude bitke in tam so imeli precej mrtvih in ranjenih. Tudi sam je komaj ostal živ.

Najbolj so me zanimala novice iz Mežice in razmere gori po našem odhodu. Posebno me je prevzela pripoved o partizanskem napadu na Mežico dne 3. aprila 1943, o katerem smo imeli dotlej le nejasne vesti. Ivan pa je bil sam nekaj časa v kinodvorani, ki so jo med predstavo zasedli partizani in imeli tam miting. V njo so ga pripeljali z drugimi vred, ko so ga našli na cesti, odhajajočega iz delavnice na stanovanje.

6. decembra smo izvedeli, da odidemo naslednji dan končno proti Sremu. Najprej peš do Zemuna, nato s kamioni do Sremske Mitrovice. Govorilo se je, da bomo morda šli čez Madžarsko in da bomo med prvimi, ki bodo prestopili slovensko mejo. Navdušeni smo bili nad tem. Menimo, da bomo že čez en mesec doma. Ker nas je za ustanovitev samostojne brigade premalo — prvotno so predvidevali, da se nas bo nabralo čez tisoč — smo priključeni kot 5. bataljon v 1. krajiško brigado, ki je v sestavi 5. srbske udarne divizije in 1. proletarskega korpusa. Naš bataljon so imenovali tudi slovenski bataljon Franca Rozmana. Hitro napišem domačim pismo s sporočilom o odhodu.

Četrtek, 7. decembra. Pred odhodom se poslovimo od Gašperšičevih in se slikamo. Nihče ni slutil, da je to zadnje slovo domačih od njihovega sina, oziroma brata Vlada. Nato na zbirališče v Krunsko ulico. Tu je že kar živahno. Zbranih nas je kakih sto. Sprašujejo za pevci in nas razvrste na čelo kolone. Če se ne motim, smo pred odhodom za poskus zapeli nekaj pesmi. Hitro se priučimo tudi novim, ruskim, kot Vintovačka, Krasnij flot, pa slovenskim

partizanskim Kosec koso brusi, Janez Kranjski Janez in drugim. Za pevovodjo je izbran prof. Milan Ostrouška iz Maribora.

Ob dveh popoldne odhod. Sneg malo naletava, po asfaltu leži tanka plast snežne brozge. Zavijemo mimo kavarne Moskva, pa po Balkanski ulici navzdol, proti savskemu mostu. Vseskozi pojemo, da kar odmeva po mestu. Ljudje nas z zanimanjem opazujejo in nam mahajo, ko se vrste udarne: Če študent na rajžo gre..., Delaj, delaj, dekle pušelj..., Regiment po cesti gre... pa seveda ruske in domače partizanske. Ko prispemo do Batajnice, je že temno. Tu prenočimo.

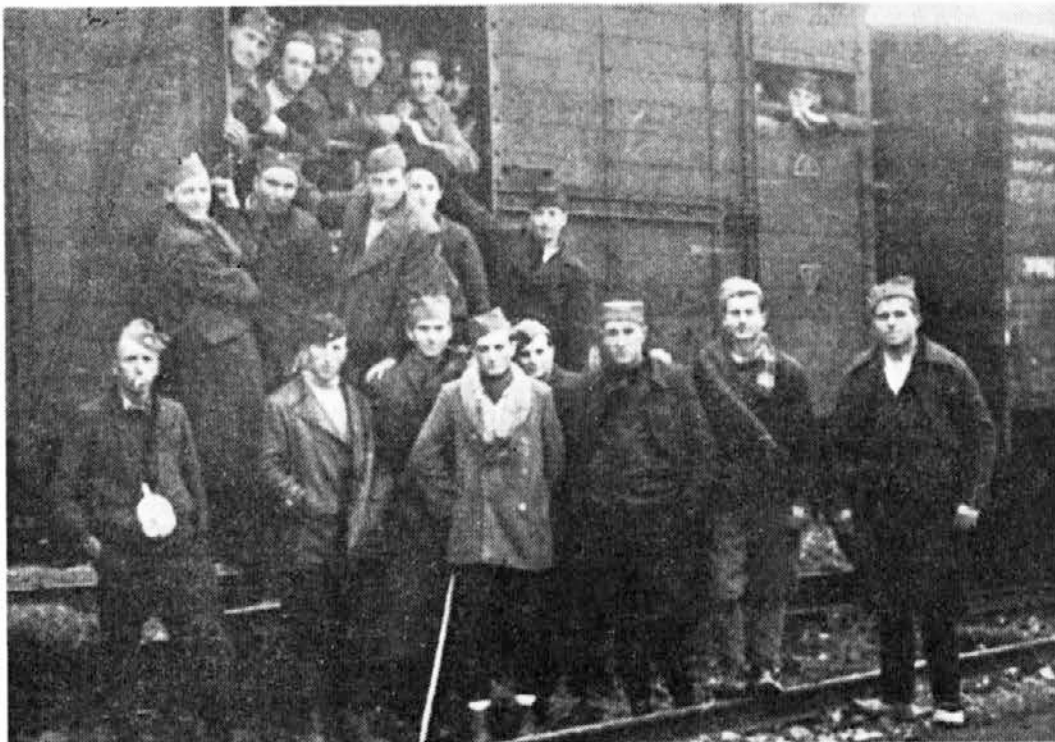
Naslednji dan, 8. decembra, odhod proti Rumi. Kamionov ni mogoče dobiti, zato bomo kar marširali. Zjutraj, ko smo na poti prve kilometre, naenkrat komanda: »Stoj!«. Ze pelje mimo nas kamion enotno uniformiranih, s kratkimi ruskimi brzo-strelkami oboroženih partizanov, za njim džip z maršalom Titom ter spremstvom in zopet kamion ali dva vojakov. Prese-nečeni in veseli smo, saj vidimo vrhovnega komandanta, legendarnega Tita, prvič.

V Rumi smo ostali, mislim, dva ali tri dni. Večja skupina nas je nastanjena v nekem bivšem gostinskem lokalu, ki je nekdanj očitno služil za javno hišo, sodeč po opolzkih slikarjih na stenah. To pov-zroča obilo pripomb in smeja.

Z bratom se spomniva očetovega pripo-vedovanja izpred let, o njegovih nekdanjih sošolcih iz celjske orglarske šole, in da je med njimi tudi neki Kristl organist v Ru-mi. Odločiva se pogledati za njim. Po dalj-šem iskanju najdeva njihovo stanovanje blizu katoliške cerkve. Najprej so se z ženo in hčerko kakih dvajsetih let ustrašili ne-nadnega partizanskega obiska. Nato smo se pogovorili, čigava sva, kako so nas iz-selili, o očetovi bolezni, pa o tem, kako je bilo njihovo življenje pod ustaško vladavino. Vmes pa je Kristl muziciral ob kla- virju. Videti je, da so tu domačini še vsi v strahu od prestane frontne vihre in bo-jev, ko so Rusi tod preganjali Nemce proti Vinkovcem. Boje se, da ne bi Nemci z ustaši udarili še nazaj.

Iz Rume smo odšli do Sremske Mitrovi-ce, kjer smo prenočili. Naslednji dan pa smo se ustavili v kakih 15 km oddaljeni večji vasi Kuzminu. Tu je bil zvečer mi-ting, na katerem je nastopil tudi naš pev-ski zbor. Zvrstili so se številni govori. Na-to zabava — igranka. Spominjam se lepih in prijaznih kuzminskih deklet, ki smo se z njimi tega večera pogovarjali, plesali in se poizkušali s kolom.

13. ali 14. decembra smo prispeli v Sid, važno križišče in oporišče, le kakih 15 km

V Kruševcu 1. decembra 1944. Še zadnji posnetek. Spredaj v sredini Mihev Ivo, desno poleg njega naš fotograf Weiss Milan iz Mozirja. Na stopnicah vagona levo Lednik Štefan, tretji Senica Franc in na desni Čič Leopold

za fronto, ki jo je bilo tu že močno čutiti. V daljavi je pogosto bobnelo od topovskih strelav, bučale in zavijale so katjuše — Stalinove orgle, ob katerih smo se zdeli tako varne in močne. Zdi se mi, da so ravno tedaj začele naše enote prevzemati samostojno položaje nasproti nemškim. Rusi pa so postopoma zapuščali ta del fronte in se preusmerili čez Donavo v Bačko in proti Budimpešti. Naše enote, slabše oborožene, pretežno le s puškami in strojnimi, brez zadostnega topništva, nevarne frontnega načina bojevanja ter z množico novih neizkušenih borcev, so imele tedaj tu precejšnje izgube. Ravno ko smo prikorkali v Sid, so kmetje s konjskimi vpregami vozili s fronte polne vozove za silo obvezanih, krvavih in stokajočih ranjencev.

Po ulicah Šida je mrgolelo vojaštva, po vseh hišah so bili videti nastanjeni. Najbolj smo občudovali sovjetske čete s tako pisanim sestavom ljudi, od evropskih obrazov do različnih azijskih fiziognomij. Občudovali smo njihovo orožje, ki so nam ga ustrezljivo kazali, od znamenitih, kratkih brzostrelk, ki ne zataje ne v mrazu, ne v blatu, do katjuš. Bili so dobro oblečeni in obuti, čeprav vsi blatni in zamenarjenega videza od borb in dolgih pohodov, vse od Rusije sem. Vseeno pa so bili dobre volje, vedno pripravljeni na razgovore z nami. Če so staknili kje pičajo, pa so se ga krepko nalezli. Mahorko, ki so jo kadili, so zavijali kar v debele, sproti v časopisni papir zavite cigarete. Nekega dne smo srečali skupino kakih desetih že močno kar v rožicah. V vsaki roki so nosili vedro dehtečega, rdečega vina. Spraševali smo jih, kje so ga dobili, pa so rekli, da so ga zaplenili nekemu kulaku. Kar pri priči so nam odstopili dve vedri, ki sta nam naslednje dni zelo prišle, saj je bilo vino res odlično.

Tedaj so nam na političnih urah predstavljali Sovjetsko zvezo kot dovršeno urejeno deželo z razmeroma visokim standardom, o čemer ob njihovi zmagoviti armadi nihče ni podvomil. Vseeno pa se nam je zdelo čudno, ko smo se pogovarjali z ruskimi vojaki, večinoma tako preprostimi, od kod so, kaj delajo doma in kako živijo, da so nam vsi po vrsti na vprašanje, kje je lepše, pri njih doma ali v Jugoslaviji, zatrjevali: »Jugoslavija očim harašo. V Jugoslaviji ljuče kak u nas.« Mi pa smo mislili, da govore tako le iz vljudnosti.

Kar prvi dan, ko smo se približevali Šidu, smo se srečali na cesti s celotno jugoslovansko brigado iz Rusije, ki je štela okrog 1600 borcev in je imela popolno rusko bojno opremo, s topništvom vred. V brigadi so bili večinoma Slovenci iz Gorenjske, Štajerske in Koroške. Ostali pa so bili Hrvati, Bosanci, muslimani iz enot NDH, ki so sodelovale na nemški strani, na ruski fronti. Seveda je bilo srečanje zanimivo in živahno, vsi so iskali znancev na obeh straneh ali spraševali za njimi.

Že vso pot iz Beograda smo se pogosto srečevali tudi z bolgarsko vojsko, ki je pod sovjetskim poveljstvom sodelovala nekaj časa na sremski fronti, dokler je niso potegnili s seboj proti Madžarski. Menda se tu v borbah niso preveč izkazali. Mi smo bili ob pogledu nanje kar nejevoljni. Zavidali smo jim odlično opremo. Vsi so bili lepo oblečeni. Večinoma so imeli čez uniformo oblečene še ovčje kože ali pa vsaj

podložene telovnike iz ovčje kože. Bili so skrbno negovani, zlasti oficirji so kar bleščali od urejenosti. Enako skrbno negovani in hranjeni so bili njihovi konji. Ves njihov videz je pričal, da so vsa leta vojne preživeli doma, razmeroma v izobilju, sedaj pa se tu bahavo kažejo pred našimi siromašno opremljenimi enotami in v deželi, ki je toliko prestala.

Sid, kmečko mesto, je štel tedaj morda kakih 10 tisoč prebivalcev. Le njegovo središče je kazalo mestni videz, sicer pa so se daleč navzven raztezale široke, enolične, panonske ulice, s kmečkimi hišami na vsaki strani. Naša koroška skupina se je nastanila v neki domačiji, ki so bile v njej same ženske, Rusinke, kot so se nazivale same. V tistem delu Šida so menda sploh prevladovali Rusini, ki jih je iz vzhodne Slovaške pred nekaj stoletji sem naselila cesarska Avstrija, enako kot mnoge Nemce, Čehe, Slovahe. Sprejele so nas prav prijazno ter nam odstopile sobo, gledajočo na ulično stran. Hiše so si bile že na zunanaj zelo podobne, imele pa so tudi podobno notranjo razporeditev prostorov. Z dvoriščne strani si stopil najprej v kuhinjo. Od tod pa sta bili levo in desno po ena soba. V podaljšku hiše, v notranjosti dvorišča je stalo manjše gospodarsko poslopje s hlevom, koruzni koš, nekaj senenih kop, na nasprotni strani pa gnojišče in utica s straniščem.

Pravzaprav sta v hiši živeli dve družini. Dve sestri, materi, stari kakih 40 let, sta imeli po dve hčerki. Obe sta bili, kot sta trdili, vdovi. Morda pa sta bila njuna moža le mobilizirana v hrvaško vojsko, a si tega nista upali priznati? Svojega posestva niso imeli. Njihova je bila le hiša, s hlevom, dvoriščem in manjšim vrtom in njivo. Redili so kravo ali dve, nekaj prašičev in perutnine. Pravile so, da je takih družin, brez posestva, tu precej in da se preživljajo le z dninarstvom pri bogatejših kmetih in veleposestnikih. Kljub temu, da

Na Topčiderski postaji v Beogradu 3. decembra 1944. Od leve: Lednik Janez, Senica Franc, Lednik Štefan, Čič Leopold

so predstavljale neke vrste »sirotinjo«, pa očitno niso živele slabo.

Ceprav na koncu dolge vojne, so jedli tu še lep, bel, visok kruh, ki ga je bilo še v izobilju. Tudi drugače smo tiste dni videli, da v nedavno osvobojenem delu Nezavisne države Hrvatske, v bogatem, žitorodnem Sremu, hrane sploh ni manjkalo. V kuhinji te hiše je bilo tudi nekako odprto ognjišče. Nad njim so pod črnim stropom viseli številni kosi prekajenega svinjskega mesa, pa cela hrbtišča slanine in verige klobas. Slika in vonji, ki jih že leta nismo poznali več!

Naša vojaška hrana je bila tedaj bolj revna, toda kruh smo imeli zelo dober in ni ga manjkalo. Pa še domači, ki smo z

Beograd, 3. decembra 1944. Tako smo jo mahnili proti Dedinju in v zbirno bazo Slovencev v Krunski ulici. Od leve: Lednik Janez, Senica Franc, Mihev Ivo, Weiss Milan, Lednik Štefan, Čič Leopold

njimi sklenili kar trdno prijateljstvo, so nam večkrat ponudili kakšen priboljšek. Mastne jedi, zlasti nekaj centimetrov visoka slanina, pa našim, dotlej skromne hrane vajenim želodcem, niso godile. Saj nas je po njih žejalo, da smo se morali pogosto napiti vode iz tukajšnjih vodnjakov, pred katerimi so nas že ves čas svarili, naj se jih ogiblujemo. Precej nas je dobilo drisko. Tudi mene je hudo prizadela. Pri želodcu sem bil že tako precej slab, ko sem šele pol leta poprej v Orašju preboleval tifus. Spominjam se, da več noči nisem zatisnil očesa. Vsake nekaj minut sem moral leteti na dvorišče, toda od mene je ob velikih bolečinah šlo le nekaj krvi.

Tiste dni smo v Šidu čez dan po navadi vežbali, se učili ravnanja z orožjem, ga razstavljali in čistili. Včasih smo za poskus smeli sprožiti kakšen rafal z mitraljezom. Orožja posamezniki tedaj še nismo dobili, ker ga je močno primanjkovalo. Le nekaj zbrojev smo imeli v enoti. Večkrat se je sestel na vaje naš glavni pevski zbor, ki ga je še vedno vodil prof. Ostrouška. Fantje, nastanjeni v našem okolišu, pa smo se zbirali k petju še sami, za svojo zabavo, kadar je bil le čas. V ožji družbi je vodil ta manjši zbor brat Janez, pozneje se nam je pridružil neki organist iz Preddevora na Gorenjskem, ki je menda obiskoval tudi konzervatorij v Ljubljani. Zdi se mi, da je ravno on imel s sabo Aljažovo pesmarico in iz nje smo si prepisovali pesmi ter note in jih kar zapeli.

Tako je iz naše sobe nastalo pravo družabno shajališče tistega okoliša. Od ulične svetilke smo si napeljali elektriko — material zanj smo staknili v mestu. Vsak večer je bila naša hiša polna obiskovalcev. Domača dekleta so večkrat pripeljala še svoje prijateljice iz sosesčine.

Z Rusinkami smo se seveda sporazumevali v srbohrvaščini. Med sabo pa so one čebljale le po rusinsko. Nam se je zdela ta njihova govorica sila prijetna, čeprav se je dalo razumeti le nekaj besedi. V njihovem naravnem, nekako igrivem ponašanju, ter oblečene v svoje pisane narodne noše, so se mi zdele kot punčke za igrače. Tudi njih smo včasih nagovorili, da so zapele kako svojo narodno pesem. Od ene sem si zapomnil melodijo in za silo tudi del besedila, ki gre nekako tako:

A či že ta legin,
a či že ta legin,
a či že ta legin na dvore.

Nem bi mu ja dala,
nem bi mu ja dala,
nem bi mu ja dala, da radic.

(Kdo je ta fant,
kdo je ta fant,
kdo je ta fant na dvorišču.

Jaz mu ne bi pustila,
jaz mu ne bi pustila,
jaz mu ne bi pustila delati.)

Brat Janez je v mestu izvedel, da je v jugoslovanski brigadi v Rusiji bil pri telegrafistih tudi Anton Solar, moj mežiški sošolec. Vendar pa sem ni prišel, ker je že poprej odletel z neko skupino z letalom v Bari. A zopet smo naleteli na Ivana Paj-

Beograd, 7. decembra 1944. Pred stanovanjem Gašperšičevih na Topličinem vencu. Slovo pred maršem v Srem. Od leve: Čič Leopold, Lednik Janez, mati Gašperšič Vlada, Mihev Ivo, spredaj Gašperšič Vlado, Seručar Stanka, spredaj Doberšek Mira, Senica Franc, pred njim Gašperšič Ljubica, Weiss Milan, Lednik Stefan

nika. Spet smo se z njim dolgo pogovarjali o razmerah v Mežici med vojno.

V nedeljo, 17. decembra, je prišel Ivan k nam na obisk ter s seboj pripeljal še nekaj svojih tovarišev. Naša dekleta pa so povabile več prijateljic in ves popoldan smo plesali v njihovi sobi. Ker nismo mogli nikjer stakniti kake harmonike, je igral za ples kar naš ustni orkester, tako da smo posnemali glasove instrumentov. Večkrat smo se tudi slikali in bilo je prav prijetno razpoloženje. Dekleta so bile oblečene v svoje praznične ljudke noše. Te so se že na prvi pogled razlikovale od noš drugih domačinov.

Naslednji dan je jugoslovanska brigada iz Rusije odrinila naprej, na fronto. Pred nekaj leti sem ugotovil, da sta bila v tej brigadi še dva Mežičana, in sicer Franc Konečnik, kmečki sin, p. d. Zelezatov z Loma, in Erno Kropivnik, ki je padel v bojih za osvoboditev Srbije.

21. decembra, bil je četrtek, sva dobila z bratom iz Orašja pismo od domačih. Prinesel ga je kurir iz Beograda, kamor so ga poslali na odbor OF. Še isti dan sem jim odgovoril. Ker pa oficir za zvezo ni odšel takoj, sem dodal k pismu 24. decembra še en list. Iz pisma, ki se je ohranilo, navajam nekaj vsebine:

Beograd, 7. decembra 1944. Tako smo zakoračili čez Savski most. Desno pevovodja prof. Ostrouška Milan iz Maribora

... Zjutraj so se pripeljali vsi odborniki IS-OF iz Beograda in so šli pogledat na fronto, kjer so naši že precej dolgo. Nekateri so dobili pakete od doma, tudi Vlado in Weiss, kekse itd. Čič je žrtvoval eno svojo srajco, ki mu jo je dala sestra, ter jo zatrampil. Taka stvar je tukaj draga. Nova stane 15.000 din. On je dobil: 1 kg slanine, 1 kg prekajenega mesa, 4 kg krompirja, 3 kg pšenične moke, 1 kg masti. Kakor vidite, kar precej, in bomo jutri (na Božič) imeli malo boljše kosilo. Sedaj, ko je prišla za nami še druga skupina, smo dobili svojo kuhinjo. Voditelj druge skupine je neki prof. Dominko, ki je bil poprej profesor na univerzi v Bologni. Zelo fin tip. Zvedeli smo, da gre naša skupina v torek naprej, 7 km do Tovarnika. Tam bomo počakali še eno skupino, ki gre za nami in bo Božič preživela v Sremski Mitrovici... Prišli so tudi fantje iz Vrnjačke Banje — Grašičev (op.: iz Litije; leta 1941 so odšli iz Varvarina) in še drugi. Kragujeviški pa so baje ostali doma, ker igrajo v vojaškem gledališču pri orkestru. Iz Kruševca je prišel neki Vlado Kukec, mlad učitelj. Mogoče se ga spominjate, saj je bil večkrat v Mežici pri Guttenbergerjevem mlinarju, je namreč njegov svak. Bolj debel je in živahen... Pošljite, če morete, tistega tobaka, ki je v mali sobi. Tukaj je tobak po 10.000 din. Naši fantje Ivo in Čič pa radi kadijo, a ga jim je že zmanjkalo... V skupini, ki je prišla včeraj, je precej Slovencev iz Vojvodine, pa iz Srbije. Tudi Grafenaver Ludvik, bivši učitelj iz Št. Danijela (op.: doma iz Zilske doline), Janezov sošolec Repenšek iz Celja itd...

Na božični večer se je spet zbrala v naši hiši precejšnja družčina. Poleg domačih deklet smo povabili tudi nekaj bork-Bosank iz Krajiške brigade. Peli smo in plesali, si pripovedovali o svojih, domačih krajih, o življenju, kakor smo si ga predstavljali v osvobojeni domovini. Ta večer se nam je pridružil tudi nekdanji sošolec Iva iz gimnazije v Mariboru, Tone Frelih, študent metalurgije, ki je pozneje, 17. januarja, padel pri Opatovcu. Bil je izredno

Beograd, 7. decembra 1944. Na Savskem mostu. Desno skupina Korošcev. Peti od leve je Milan Peroci, predsednik odbora skupnosti slovenskega bataljona in pisec opisa njegove bojne poti. V sredini, brez kape Dolšček Milan, borec in komandant iz leta 1941 v Sloveniji, ki ga je general Kveder poslal v naš bataljon kot možnega komandanta. Padel pri Opatovcu

razpoložen. Znal je mnogo šaljivih zgodb in pesmi. Vlado Kukec pa nas je naučil šaljivi potpuri pesmi, ki jim skrajšano besedilo in napevi prehajajo iz ene v drugo in ki se začne z ... Marija z Ogrske ga gre.

Vsa pot od Kruševca, zlasti pa sam marš v Sremu, proti fronti, je bilo eno samo s pesmijo prežeto, prekipavajoče navdušenje. Veselili smo se, da bomo lahko tudi mi, izgnanci — poprej mnogi izolirani v okolju, ki so ga obvladovali nedejci in četniki — sedaj dali svoj delež pri nadaljnjem preganjanju okupatorja iz Jugoslavije in tako nazadnje pomagali osvoboditi še našo ljubo Slovenijo. Za mene pa je bilo živahno, novih znancev in tovarštva polno okolje, sploh čudovito doži-

vetje. Kot bi se mi odprl nov svet. Saj sem od doma prišel v Srbijo ravno v letih, ko se še nisem mogel osvoboditi spon domače vzgoje in nadzora staršev pri spoznavanju sveta in vključevanja v družbo. Vsa leta v Srbiji in zlasti še po odhodu brata v Beograd pa sem kljub pogostemu medsebojnemu obiskovanju znancev v sosednjih krajih preživljal prav samotarsko, brez tovarišije, ki bi v njenem okrilju lažje dozoreval.

Poleg tovarišev, ki smo se že iz Kruševca sem držali skupaj, smo se družili med maršem in ob postankih še z mnogimi drugimi, katerih imena in priimki so že zbledeli v spominu. Bolj živo so mi ostali v zavesti oni, ki smo se z njimi poznali že od prej. Kot Bogomir Delamea iz Dravograda, ki je padel 17. januarja pri Opatovcu, Macari Dakskobler, tudi iz Dravograda, Rudi Strojnik s Prevalj, ki se je v bataljonu držal kuharskega posla. Vsi trije so v Srbiji živeli v sosednjem Levačkem srezu, v okolici Rekovca. V naši družbi je večkrat bil tudi Milan Peroci iz Maribora (od ustanovitve skupnosti slovenskega bataljona 1. krajiške brigade predsednik njenega odbora). Tu so bili še Lešnikovi fantje, ki so živeli poprej v Jajincih pri Beogradu.

Sestav bataljona je bil precej pisan glede na to, od kod smo prišli vanj. Največ je bilo seveda izgnancev. Precej je bilo onih, ki so v Srbiji živeli že v stari Jugoslaviji. V bataljon so se javljali po proglasu gl. štaba, ki ga je podpisal general Kveder, Slovenci, ki so imeli priložnost že prej stopiti v srbske ali bosanske partizanske enote. Med njimi je bilo precej Primorcev, bivših italijanskih vojakov, ki so se po kapitulaciji Italije pridružili partizanom v Bosni, Sandžaku in Črni gori. Nekaj fantov je prišlo celo iz drugih dežel.

Izobrazbeni nivo borcev je bil precej visok. Saj je bilo med njimi največ dijakov, študentov, pa tudi že starejših tovarišev intelektualnih poklicev. Posebno pozornost

Okrog 10. decembra 1944 v Rumi. Od leve: Gašperšič Vlado, Lednik Štefan, s harmoniko Lednik Janez, slovenska partizanka, Mihev Ivo, Čič Leopold

Počitek med maršem v Sremu okrog 12. decembra 1944. Od leve: Weiss Milan, partizanka?, Lednik Štefan, v sredi Dakskobler Marica (por. Korošec) iz Dravograda, Mihev Ivo, partizanka?, Senica Franc

je vzbujal med njimi prof. Gorazd Dekleva, droben, miren fant, čez štiridesetih let, doma iz Primorske, ki je menda iz občutka slovenske ogroženosti končal srbsko bogoslovje in postal pravoslavni menih.

Tudi oblečeni smo bili prav pisano. Večina nas je bila v svojih ponošenih, civilnih oblekah, s kapami, klobuki, titovkami, skoraj vsi pa s slovenskimi nahrbtniki. Le redki so imeli vojaške uniforme.

26. decembra smo se po dolgem premoru v Šidu končno premaknili do Tovarnika, velike vasi tik za fronto, ležeče ob glavni cesti. Tedaj seveda nismo vedeli, da smo med Šidom in Tovarnikom prestopili uradno mejo med Srbijo in Hrvaško, saj je segala med okupacijo NDH prav do Zemuna.

Zdi se mi, da so nam šele tu končno razdelili orožje. Večinoma smo dobili stare, kratke, italijanske puške, o katerih je šel glas, da jih ni kaj prida. Streliva je močno primanjkovalo, vsak je dobil le po nekaj nabojev. Obenem so nam strogo zabijali, da za vajo ne smemo streljati, niti za poskus ne, da bi videli, kako puška sploh nese. Tako škoda je bilo nabojev. Mlajši, ki puške poprej še nikdar nismo imeli v rokah, smo bili ob tem razočarani in v skrbeh, kako neki bo, ko pridemo na fronto in v spopade s sovražnikom, če nismo poprej sprožili enega samega strela.

Iz Tovarnika smo se pomaknili še naprej do neke manjše vasi, ki se ji ne spominjam več imena. Tu smo izvedeli, da je le nekaj kilometrov oddaljena val Nijemci. Z

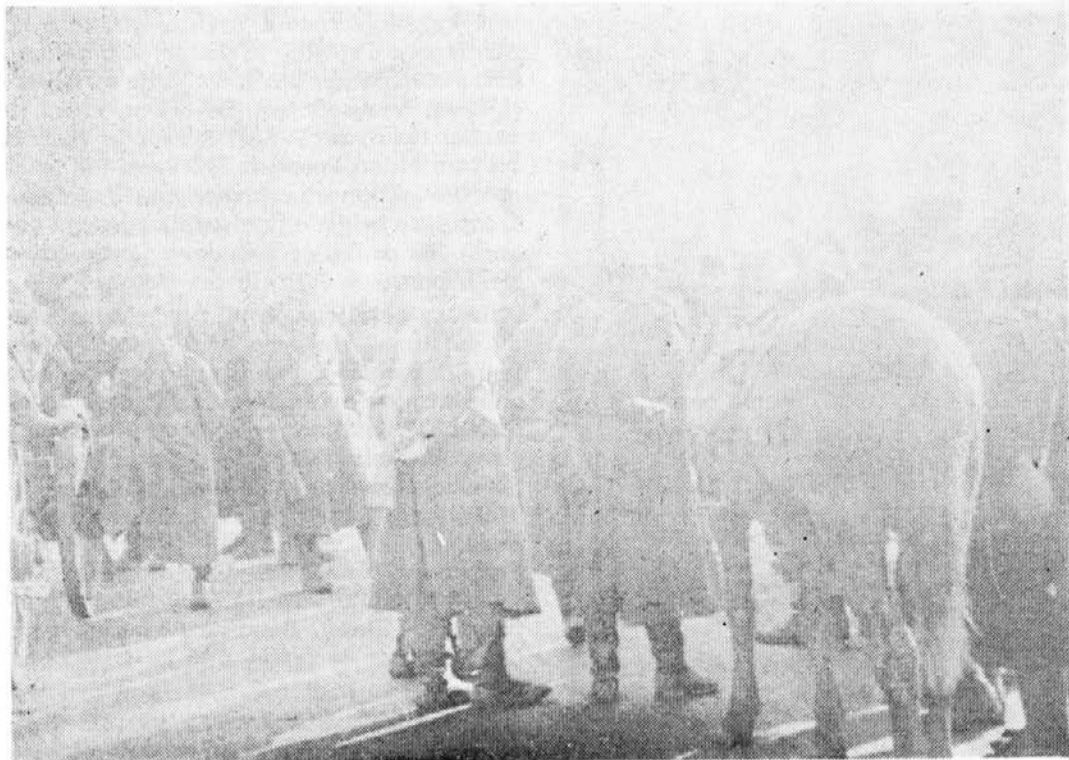
bratom sva se spomnila vesti, ki smo jo dobili v Orašje iz Mežice, da je bil v vas Nijemci na Hrvaškem izseljen in tam za kaplana naš znanec Matej Krof, p. d. Kuštrov iz bližnje Lokovice. Morda je to tista vas in skleneva ga obiskati. V bataljonu dobimo dovoljenje za pot, pridruži se nama še nekaj tovarišev. Domačine povprašamo za smer poti, ki je bila sicer zelo prometna, saj so se tu neprestano pomikale kolone naše vojske. Kmalu smo prišli do zamrznjene reke Bosut in ob njej do Nijemcev. V vasi je vladala precejšnja živahnost, vojska in civili so se kričavo prepirali skrižem. Menda si je ravno takrat iskala tu prostora za namestitev neka novo došla enota. Domačinov — moških razen dečkov in starejših, ni bilo videti. Enako kot v drugih krajih so prevladovalle ženske. Spraševali smo jih za duhovnikom Krofom, pa nihče ni vedel zanj. Ženske, ki smo jih ogovarjali, so nas le nezanesljivo pogledovale in prav nič se niso bile pripravljene pogovarjati, čeprav smo jim zatrjevali, da nimamo kakih zlih namenov z njihovim duhovnikom in da smo le njegovi mladostni znanci iz Slovenije. Večkrat smo prekrižali celo vas, zlasti okrog cerkve, nazadnje pa uvideli, da je naš trud zaman. Začelo se je temniti, zato smo brž odšli. Čutili pa smo, da nam domačini ne zaupajo, da so za kaplana najbrž vedeli, a je bil morda kje skrit pred vojno viхро. V vasi Nijemci pa so menda — kot govori že beseda sama — živeli res le Nemci, folksojčerci, in ti do partizanov gotovo niso gojili simpatij.

Tiste dni je bila fronta v bližini vseskozi nemirna. Neprestano je odmevalo prasketanje pušk in strojníc ter od minskih in topovskih eksplozij. Nemci so gotovo že ugotovili, da Rusov tu ni več, ostali so le še naši in Bolgari, in da so naši položaji veliko bolj ranljivi, kot so bili prej. Kljub slabši oborožitvi pa so z naše strani skušali celo napadati in potiskati Nemce nazaj, kar pa jim tedaj ni uspelo. Samo 1. krajiška brigada je imela v dneh od 22. do 26. decembra 98 mrtvih, 212 ranjenih, 84 ozebljih, 10 pogrešanih.

29. decembra je naša skupina končno prišla tik za frontno črto v vas Komletinci. Tu smo se združili s fanti, ki so prišli sem že pred nami in so že preživeli svoj frontni ognjeni krst. V Komletincih je vladalo tega dne precejšnje razburjenje in žalost. Saj je prejšnji dan padlo, poleg številnih drugih, tudi 14 borcev iz slovenskega bataljona, okrog 30 pa je bilo ranjenih. Med težko ranjenimi je bila tudi Cilka Muri iz Mežice, ki smo se snidenja z njo tako veselili, a so jo že odpeljali v Sremsko Mitrovico. Pozneje sem izvedel, da je 30. marca 1945 podlegla ranam v vojni bolnici v Beogradu.

Kot so pripovedovali tovariši, so bili napadi na dobro utrjene nemške položaje med Komletinci in vasjo Otok sila nepremišljeni. Borci so morali, oboroženi le s puškami in nekaj mitraljezi, na povsem ravnem, snežnem terenu jurišati v jasnem dopoldnevu proti Nemcem. Ti so jih pustili nekoliko bliže, nato pa zasuli z ognjem.

Mi smo prišli v Komletince ravno po pogrebu teh žrtev, ki pa jih je bilo v drugih enotah še znatno več. Precej žrtev je imela tudi jugoslovanska brigada iz Rusije, ki

Srečanje slovenskega bataljona s 1. jugoslovansko brigado iz Rusije okrog 14. decembra 1944, pred Šidom

se je bojevala v bližini naše, 1. krajiške brigade.

Govorilo se je, da s tako slabo opremljenimi enotami, neizvežbanimi za frontalni napad bojevanja — saj tudi stari krajišniki niso imeli takih izkušenj — ne bo mogoče pomakniti frontne linije, in da bo treba počakati z napadi na pomlad in na okrepitve.

Prišlo je tudi do reorganizacije. Slovenski bataljon se je zdaj izpopolnil z nami, novodošli. Pričakovali pa smo še druge. Zato so 60 borcev in bork izločili iz frontnega sestava in jih poslali v zaledje. Predvsem starejše in najmlajše, šibkejše ali bolne, one z očali oziroma s slabim vidom. Tedaj sva se ločila z bratom Janezom in Poldetom Čičem, ki sta tudi odšla v zaledje. Od znancev so odšli še Marica Dakskobler, Milan Peroci, Milan Weiss. Tiste dni je odšel nazaj tudi Vlado Kukec, ki je dobil srbečico.

Pred nekaj leti mi je brat Janez opisoval dogodek s poti, ko se je vračal proti Beogradu. S Poldetom Čičem sta jo koračila sama proti Sremski Mitrovici. Pa ju dohiti na konju partizan, opravljen v lepo oficirsko uniformo, vendar brez označb čina. Zapletel se je z njima v razgovor in ju vprašal, od kod sta, kam gresta? Nenkrat skoči s konja in veli bratu: »Ajde, penji se ti!« Bratu je postalo nerodno in je odvrnil, da ni izmučen ter da že more hoditi. Oni pa je vztrajal, naj zajaše. Po nekaj kilometrih pa je brata zamenjal v sedlu še Polde. Vseskozi so se pomenkovali. Ko so prišli v Mitrovico, ju vpraša, kam gresta v mestu. Povedala sta, da se bosta zaradi prenočišča in prehrane javila na poveljstvu mesta. »Podite vas dvoje sa mnom,« jima reče. Ko so prišli na neko poveljstvo, sta opazila, kako mimoideči oficirji spoštljivo pozdravljajo njunega spremljevalca. On pa izda le kratek ukaz: »Smestite i nahranite ova dva druga Slovenca,« in se od njiju prijazno poslovil. Dežurni, ki jih je sprejel, pa: »Razumem, družo Dedijeru.« Šele pozneje je brat raz-

Sid, v nedeljo, 17. decembra 1944. Fantje iz slovenskega bataljona v družbi domačink, Rusinj. Od leve: Tretji Mihev Ivo, sedmi Lednik Štefan, deveti Čič Leopold, z odprtim plaščem Senica Franc, naprej od njega v svetli titovki Pajnik Ivan iz Mežice, pripadnik jugosl. brigade iz Rusije

vozlal, da je bil njun sopotnik Vlado Dedijer, sodelavec vrhovnega štaba NOV.

Meni je kar odleglo, ko je brat odšel. Mislil sem si: »Tu bo šlo sedaj zares, tako bo morda vsaj eden od naju učakal prihod domov in snidenje s svojci.« Saj so po izgubah v Komletincih govorili, da nas po nekaj takih spopadih Slovenije ne bo videlo kaj dosti. Zlasti starejši so negodovali nad nepremišljenimi napadi s tako neizvežbanimi in slabo oboroženimi borci.

Nas preostale so razvrstili v na novo oblikovane čete in vode slovenskega bataljona. Prišel sem v tretji vod tretje čete. V isti četi je bil še Ivo Mihev, tovariša Franci Senica in Vlado Gašpersič sta bila menda v drugi četi.

Na sestankih so nam poveljniki govorili o nevarnosti nemškega protinapada in skrajni previdnosti in pripravljenosti, ki da je potrebna. Zadnjega decembra smo zamenjali tovariše v prvi liniji. Zvečer v trdi temi in popolni tišini smo se priplazili na položaje. Postavljen sem bil na stražo, na neko izpostavljeno mesto. S soborci smo stali tu precej daleč vsaksebi, tako da sosednje straže nisi videl. Naročeno nam je bilo neprestano opazovati nekaj sto metrov oddaljeni gozd pred vasjo Otok, katerega obrisi so se v temni in mrzli noči, a na belem snežnem terenu zlovesče odražali. Posebno so nas opozarjali na nemške izvidnice in ostrostrelce, ki so se večkrat v belih oblekah priplazili do naših položajev in postrelili stražarje. »Tako je torej na fronti,« sem pomislil in nekam tesno mi je bilo, ko sem bil tako sam. Ure so tekale počasi in nič se ni zgodilo. Le tu in tam je v daljavi zasvetila kaka raketa. Iznemada na nemški strani zadoni eksplozija. »Začelo se je,« se zdrznem. Krepkeje stisnem puško in še ostreje uprem pogled na nasprotno stran. »Kako bo le počila ta moja puška, če bom sprožil in če so te italijanske res tako nezanesljive, kot so pravili,« me grize. Tedaj počni drugič, pa tretjič, pa še večkrat, nekako v enakomernih presledkih in očitno iz enega topa. Začel sem šteti odmeve in jih naštel dvanajest.

Nato tišina. Tedaj sem se spomnil: »Danes, v nedeljo, je vendar silvestrovo in konec leta. Nemci so najbrž s temi strelci označili nastop novega leta 1945?« Kar odleglo mi je. »Danes gotovo ne bodo napadli?« sem ugibal. In res, napada ni bilo. Jutro pa smo dočakali vsi premrazeni.

Naslednji dan, na novo leto, je dobila naša brigada zamenjavo. Odšli smo zopet nazaj v Tovarnik, kjer smo ostali do 4. januarja. Koj po našem odhodu so Nemci napadli položaje pri Komletincih in naši so imeli spet hude izgube.

Iz Tovarnika smo odšli na sever in se nastanili v vasi Lovas, ki je bila oddaljena od frontne črte pred vasjo Sotin kakšnih 8 km. Življenje v Lovasu je bilo kar razgibano. Čez dan smo čistili in razstavljali orožje, se vadili v streljanju z mitraljezi in ravnanju z ročnimi granatami. S puškami nam še vedno ni bilo dovoljeno vaditi. Pogrešali pa smo temeljitejšega pouka o pravih vojaških veščinah in spretnostih, potrebnih v bojih, nasvetov glede zaščite. Imeli smo sestanke in politične ure. Se pripravljali za pevski nastop v Tovarniku, pisali in urejevali stenski časopis. Ker mi je risanje šlo od rok, sem moral dve osnovi zanj pripraviti še sam. V pomanjkanju gradiva sem se takrat skusil še v poeziji ter na hitro »zverzificiral« dve partizansko-domoljubni pesmici.

Ponoči smo stražili na raznih koncih vasi. Ukazana je bila stroga previdnost. Spominjam se neke noči, ko je naletaval sneg in sem stal na straži ob cesti, malo izven vasi. V snegu, ki me je zametaval, se mi je zdelo kar nekam toplo. Kljub ukazani čuječnosti sem se predajal svojim mislim in tisto noč posebno močno čutil bližino svojih v Orašju. Zdelo se mi je, da v teh poznih urah čujem dihanje staršev, sester in bratca in kako se premetavajo na škripajočih pogradih pri spanju v mrzli sobi. Čujem tudi, kako popada očeta težko ustavljivi kašelj. V tej zatopljenosti se nenkrat zdrznem. V temi vidim gaziti proti meni zasneženo postavo. »Pozabil sem vendar geslo-lozinko«, se spomnim. »Kako se

Sid, 17. decembra 1944. Štefan Lednik in Ivo Mihev z Rusinjama v domačih nošah

Na poti iz Šida proti Tovarniku, 26. ali 27. decembra 1944. Četrty prof. Ostrouška, šesti Lednik Stefan, za njim Mihev Ivo, Lednik Janez, Čič Leopold, Gašperšič Vlado

bo le izteklo.« V tem že zasikam: »Stoj!« »Stao sam«, odvrne prihajajoči. Repetiram puško in ukažem: »Jedan napred, ostali stoj!« čeprav je bil en sam. Zasneženi partizan se približa. Spet ukažem: »Stoj — lozinka!« Izgovori jo in tedaj se hipoma spomnim še svojega odziva. Odleže mi, ko ga izgovorim. Bal sem se, da je na obhodu kaka kontrola ali oficir iz druge enote, a je bil le neki naš tovariš.

Tudi v Lovasu, veliki vasi z dolgimi, širokimi ulicami kmečkih domačij, so prevladovalе ženske. Ko smo aprila 1980 obiskali prizorišče preboja na sremski fronti, sem izvedel, da je tudi tu menda živelo v bivši Jugoslaviji dve tretjini Nemcev in le ena tretjina Hrvatov.

Glavno opravilo tistih dni v Lovasu pa nam je bilo gradnja strelskih jarkov z zemljankami-bunkerji na robu ravnine, ki se je strmo spuščala kakih 20 m navzdol proti majhnemu potoku, tekočemu v dolini proti vasi Opatovac, tik ob Donavi, in je bila oddaljena kake 4 km. Jarki, ki smo jih kopali mi, so se raztezali nekako na sredi med Lovasom in Opatovcem. Zemlja je bila zmrznjena in le težko smo s pomanjkljivim orodjem, ki smo si ga sposodili v vasi, prebijali vrhno skorjo. Globlje v zemljo je šlo laže. Ti jarki naj bi predstavljali našo drugo obrambno linijo, ki naj bi z gotovostjo zadržala Nemce, če bi prebili prvo, ob napadu, ki smo ga pričakovali.

Spominjam se nekega jasnega, sončnega dopoldneva, ko smo vneto delali te naše utrdbe. Naenkrat zagledamo gručo visokih oficirjev, ki prihajajo kar počez, čez zasnežena polja, očitno iz smeri prednjih položajev. Že se usmerijo po strmini navzgor proti nam. Med njimi je general Peko Dapčević, poveljnik na tej fronti, kot komandant 1. proletarskega korpusa, poznejše 1. armade. Pristopi k naši skupini in nas ogovori: »Kako ide, Janezi?« »E, pa dobro,« odvrnemo. Izmenjamo še nekaj besedi, nakar se oddaljijo. Srečanje je minilo brez pozorov, raportov in salutiranja, tovariško, kar je bilo sploh posebna odli-

ka onih časov. Saj smo vsi čutili prostovoljno, demokratsko disciplino, in čeprav navadni borci, smo se zdeli kar enakovredni vsem predpostavljenim.

V tem času, okrog 10. januarja 1945, je bila v Tovarniku v neki dvorani večja prireditel-miting. Osrednjo točko kulturnega dela programa je predstavljal nastop našega pevskega zbora, ki je štel tedaj okrog 60 pevcev. Peli smo slovenske narodne in umetne, pa ruske in domače slovenske ter srbske partizanske pesmi. Posebno mi je ostala v spominu pesem Večerni zvon, saj je doživela velik aplavz in smo jo morali ponavljati. Solo je pel z zvonkim tenorjem Tržičan Dušan Berce, ki je nekaj dni za tem padel pri Opatovcu.

Zaradi večkratnih reorganizacij in kratkega časa v novem sestavu se širšega kro-

ga tovarišev iz teh dni, ki smo jih preživljali v Lovasu, ne spominjam več po imenih. Zdi se mi, da je bil nižji vodstveni kader, to je deseterji in vodniki, izbran izmed onih Slovencev, ki so že služili jugoslovansko vojsko in so imeli več vojaških izkušenj ter kak čin. Višji, od komandirjev čet naprej, pa so nam bili dodeljeni iz sestava krajišnikov. Eden od teh je bil mlad, velik in preprost fant, nekam počasnih kretenj. Občutek sem imel, da se je kot vodja čete z nekaterimi borci, ki bi mu lahko bili očetje, počutil nekam nelagodno.

Zdi se mi, da sem bil tedaj dodeljen za drugega pomočnika mitraljezcu, ki je imel češko zbrojevko. Prav zato sem dobil manj municije za puško, vsega morda dvajset nabojev. Ker večinoma nismo imeli opasčev s »fišeklijami« za naboje, smo si te nadevali pač v žepe, nekaj pa v nahrbtnik. Dolžnost mi je bila nositi dva kovinska zabojevka municije za to zbrojevko, v vsaki roki po enega.

V noči od 12. na 13. januar smo zapustili Lovas in se napotili skozi Opatovac, nato pa po cesti, ki vodi ob Donavi, proti Vukovaru do frontnih položajev pred vasjo Sotin. Tu je I. krajiška brigada zamenjala 10. krajiško brigado. Naš slovenski bataljon je zasedel položaje v dolžini nekaj sto metrov na skrajnem desnem krilu. Ti so se nazadnje čisto približali Donavi, nato tekli še vzporedno z njo, oddaljeni le kakih 30 metrov od rečnega brega. Tretji vod tretje čete, v katerem sem bil, je prišel ravno na ta, najbolj izpostavljeni del. Tu se frontna črta že mesec dni ni premaknila. Zato sta se obe strani kar dobro utrdili. Naši položaji so imeli izkopane globoke jarke s kakimi 2 do 3 m globoko v zemlji ležečimi bunkerji. Do njih je vodilo nekaj stopnic. Imeli so streho iz brun, bili so pokriti z zemljo oziroma snegom. Najbrž so jih zgradili še Rusi, saj se je pri izdelavi vidla večja roka.

Nemški jarki so bili oddaljeni sto do dvesto metrov, posamezna gnezdišča pa so imeli postavljena še bliže, komaj kakih 40 m od nas. Večkrat smo čuli ponoči nji-

28. ali 29. decembra pri Tovarniku ali v Komletincih smo zapeli. Od leve v ospredju v temnejših plaščih: Lednik Stefan, Lednik Janez, Weiss Milan, Mihev Ivo, Gašperšič Vlado, s kučmo Čič Leopold

hovo govorico, žvenket orožja in opreme in sploh neko živahnost, ki je pričala o tem, da nekaj pripravljajo.

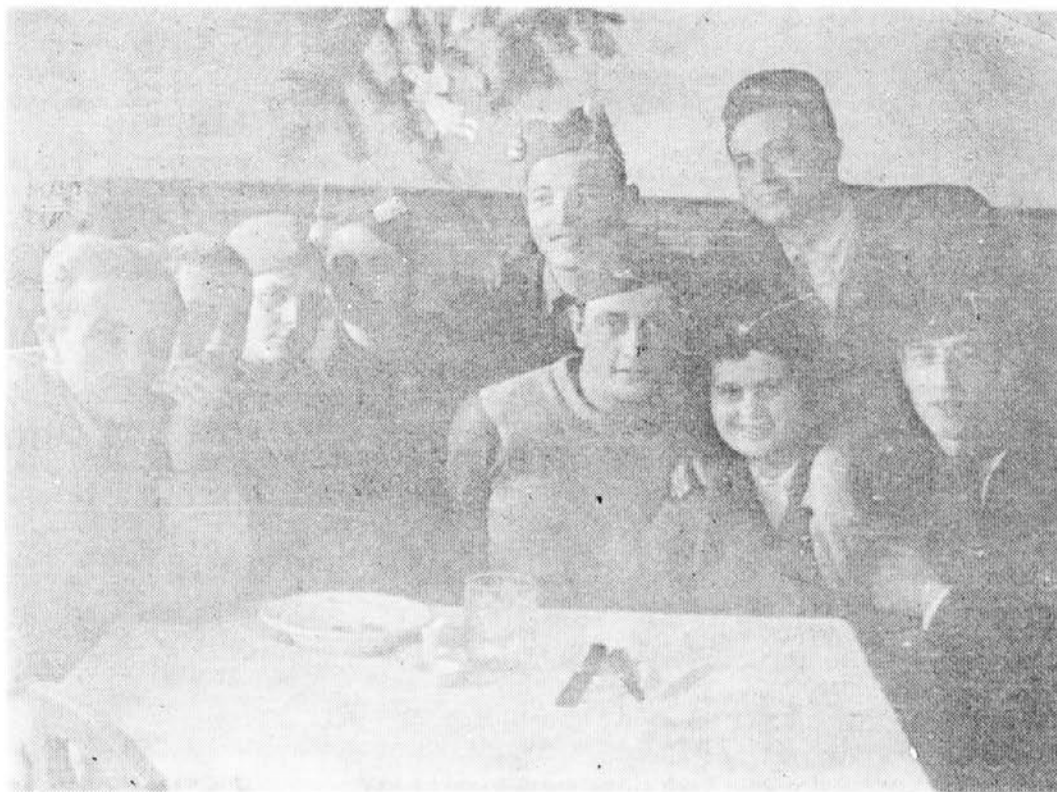
Podnevi je fronta mirovala. Le včasih je v daljavi padel kak strel. Ponoči je bolj oživel. Ukazano nam je bilo od časa do časa streljati na nasprotno stran. Isto so počeli Nemci. Oboji smo imeli tudi svetlečo municijo in prav zanimivo se mi je zdelo opazovati dolgo, valovito smer izstrelkov. Nemci so ponoči v ozadju prižigali tudi rakete. Tedaj nisem imel več italijanske puške, ampak nemško ali bivšo jugoslovansko. V našem bunkerju se je znašla tudi ena vintovačka — dolga ruska puška, repetirka na 10 strelcev. Marsikdo, tudi sam sem jo večkrat vzel v roke in oddal kak strel. Radi bi jo obdržali, toda streliva zanjo ni bilo več.

Sicer je bila ukazana najstrožja tišina. Pogovarjali smo se le šepetaje in pazili, da ne bi povzročili nobenega ropota.

Na teh položajih smo se v prvi liniji menjavali vsakih 12 ur. Naš vod je bil v jarkih na nočni izmeni. Čez dan, ko so nas zjutraj ob šestih zamenjali tovariši, smo se pomaknili v rove in zemljanke nekaj sto metrov v ozadju. Tu smo dobili tudi hrano in se skušali naspiti, kolikor se je to zaradi mraza in napetosti sploh dalo.

Tedaj sem bil prideljen kot drugi pomočnik mitraljezca Ivanu Rizmalu, ki je bil doma iz Savinjske doline, a je kot ključavničar živel v Beogradu že pred vojno. Zato je bil kar dobro oblečen in opremljen. Spominjam se njegovega lepega, velikega nahrbtnika, ki je v njem imel poleg drugega precejšnjo zalogo cigaret, čokolade in bonbonov in jih radodarno delil. Čeprav sem v Orašju prideloval nekaj tobaka, pa se kot športnik nisem hotel navediti kajenja. Tu pa je Ivan ponujal cigarete in tovariši so jih z užitkom vlekli, pa navedli še mene, da sem poskusil. Rizmal je bil tedaj že blizu 40 let star, a bil je močan, menda se je poprej bavil nekaj tudi z boksom.

Nema fronta se nam je zdela prav zlovesča, kot pred viharjem. Že vseskozi so

24. decembra 1944, na Božični večer v Sidu. Od leve Mihev Ivo, Frelj Tone?, Weiss Milan, partizanka — Bosanka iz Krajiške brigade, Lednik Štefan, Senica Franc, partizanka iz Krajiške brigade, Kuček Vlado, Čič Leopold

se širile vesti, da pripravljajo Nemci napad. Da bi z njim potisnili položaje nekoliko nazaj proti Beogradu, sebi pa ustvarili boljše razmere. Predvsem pa, da bi zavarovali ustje Drine v Savo in progo Brčko—Vinkovci, da bi se njihova Balkanska armada lahko nemoteno umaknila.

V naših nerodno ležečih jarkih tik ob Donavi in vzporedno z njo smo se prav spraševali, kaj bo ob nemškem napadu, ko nas tu lahko hipoma odrežejo od zaledja in glavnine. Umakniti bi se bilo nemogoče. Driska, ki me je še vedno mučila, me je ponoči pogosto pripeljala k nekoliko nižje ležečemu in pred streli varnejšemu obrežju Donave. Pa sem ob tem razmišljal, kaj če napadejo Nemci prav zdaj.

Pognati se bo treba v Donavo in kljub ledenim ploščam, ki so plavale po njej, poskusiti priti na drugi breg, do Bačke.

Nekaj naših starejših tovarišev, družinskih očetov, je kar očitno kazalo precejšnjo nervozo, saj so se bolj zavedali nevarnosti kot mi mladi. Nekdo se je menda kar sam obstrelil v zadnjo plat, češ, da ga je zadelo med opravljanjem potrebe ob Donavi in da bi se ranjen rešil v bolnico.

O resnosti položaja in pričakovanju nemške ofenzive na tem odseku priča tudi obisk maršala Tita. Navajam nekaj odstavkov iz knjige »Slovenski bataljon 1. krajiške brigade. Oris bojne poti in spomini«:

... Dan pred začetkom ofenzive »Zimska nevihta« (Winter gewitter), 16. januarja, je položaje 1. armade obiskal vrhovni komandant NOV in POJ maršal Jugoslavije, Josip Broz-Tito. Prisotnost vrhovnega komandanta na sremski fronti je borci 1. armade močno razveselila. Vsakdo ga je hotel videti.

Vrhovni komandant je obšel tudi položaje 5. in 1. proletarske divizije, ki sta bili v težišču obrambe. Imel je delovne sestanke s štabi divizij in štabom 1. armade. Pogovarjal se je tudi z borci v strelskih jarkih ter jih med drugim povpraševal o življenju na fronti. Spomnil jih je, da ni daleč dan popolne osvoboditve dežele.

Dogodki, ki so sledili naslednjega dne, so znova potrdili, kako močan je bil njegov čut za vojaško strategijo. Ko je pregledoval odsek fronte 5. divizije, je njegovega komandanta opozoril na desno krilo tega odseka kot zelo ugodno za morebiten nemški protinapad, pri čemer je posebej nakazal smer, ki vodi od Sotina prek Opatovca, Mohova in Šarengrada proti Iloku...

16. januarja zvečer, okrog 21. ure, so naš bataljon potegnili iz prve bojne črte. Zamenjal nas je 4. bataljon 1. krajiške brigade. Še danes vidim pred sabo zaskrblje-

S puško Peroci Milan, z nahrbtnikom pevovodja prof. Ostrovska, desno od njega partizanki, prva Oevirk Lojzka iz Vojnika, druga Dakskobler Marica

Lovas, okrog 10. januarja 1945. Del borcev in vodstva Slovenskega bataljona (iz knjige »Bojna pot...«)

ne obraze borcev, ki so namesto nas zasedali položaje in z zavidanjem opazovali naš odhod. Kljub težkim partizanskim borbam, ki so jih bojevali ti krajišniki, pa so bili v frontnih razmerah z nami vred novinci. Prav s sočutjem sem jih opazoval, saj je bilo očitno, da se ta izmena najbrž ne bo več ognila nemškemu napadu.

Kar rad priznam, da nam je vsem močno odleglo, ko smo se tiho umikali v ozadje in nato odkorakali proti kake 4 km oddaljenemu Opatovcu. Tja smo prišli okrog 23. ure. Kuharji so nam pripravili dobro, toplo večerjo. Nastanili smo se v šoli, kjer je bilo v razredih po tleh nekaj slame. Zaukazana je bila stroga pripravljenost. Prepovedali so nam se sezuvati ali slačiti. Ker že delj časa nisem snel čevljev, noge pa so bile že vse trde, sem se pod odejo in v temi vseeno sezul in si skušal stopala razgibati. Zaspimo.

Ob kakih pol petih zjutraj nas prebude topovski strelji. Najprej v daljavi. Kmalu pa padajo granate že tudi na Opatovac. »Uzbuna.« V temi in bliskih eksplozij se hitro obujem. Tedaj me zopet napade driska. Zdrvim na dvorišče. Podivjani prašiči in kokoši ter purani se pode okrog mene. V sosesčini se rušijo ostrejša zadetih hiš in ginevajo v ognju. Iz suhih senenih kop švigajo visoki plameni. Slišijo se kriki odraslih, jok žensk in otrok, lajež psov, mukanje govedi. Vsa vas je v dimu. Borci hite od vsepovsod na zborna mesta. Žvižgi in povelja se komaj čujejo. V nekaj minutah so postrojene tudi čete našega bataljona.

Najprej odhitimo v smer proti fronti, a se kmalu vrnemo v Opatovac. Nato pa se povzpne na akacijami in grmovjem poraslo planoto nad njim. Nekako čez eno uro topovski ogenj utihne. Čuje pa se prasketanje strojnic in pušk ter eksplozije v daljavi, od fronte sem. Zasedamo položaje v jarkih in zemljankah v goščavi tik nad Opatovcem. Vas je namreč ležala niže nad okolno ravnino, v križišču dolin in cest, na nivoju korita Donave. V strogi priprav-

ljenosti opazujemo teren proti Sotinu. Toda tema je še.

Okrog sedmih zjutraj, ko se prične daniti, gre od ust do ust: »Nemci so tu.« Res jih kmalu zagledamo, oddaljene morda 500 m zračne črte, vrh planote, na drugi strani doline. Po vsem obzorju nasprotnega roba mrgoli drobnih pikic, ki se počasi približujejo.

Po ustni zvezi pride povelje streljati. Iz naših pušk in mitraljezov zareglja ogenj, toda zaradi oddaljenosti ne vidimo, ali v resnici kaj zadevamo. Smo brez vsakega težjega orožja, pa še municije, zlasti za puške, je malo. Nemci pa prožijo proti nam tudi mine. Na srečo naših položajev ne zadenejo, saj se razpočijo bodisi v pobočju pod nami ali v goščavi za našimi hrbti. Kljub našemu ognju Nemci počasi in previdno napredujejo. Tisti, ki so v našem vidnem polju, se ne usmerjajo naravnost proti nam, ampak bolj na levo, navzdol v dolino in proti Lovasu.

Tu še govorim s prijateljem Francijem Senico, ki je spadal sicer v drugo četo, toda sedaj, v nervozi nismo več vsi razvrščeni strogo po četah in vodih. Počasi nastaja v jarkih vznemirjenje. Ti so ozki, ovirajo gibanje. Še bolj pa vmesne pokrite zemljanke, z majhnimi vhodi in izhodi. Strelski jarki se večinoma končujejo v njih, ne tečejo mimo njih, kar bi bilo veliko bolje.

Opazam, da ni čutiti prave povezave in komande, saj višjih starešin ni v bližini. Vseeno kar korajžno bijemo proti sovražniku. S prijateljem Ivom se drživa skupaj.

Čez približno četrt ure krenejo Nemci, kljub odporu z naše strani, v odločnejši napad. Eksplozije njihovih min se zgostijo. V skrbem smo. Nekaterim streliva že primanjkuje. Tudi meni, ki sem kot drugi pomočnik mitraljezca streljal s puško. Saj je mitraljezcu stregel prvi pomočnik. Po kake pol ure tega obstreljevanja se v naših jarkih začneja počasen premik. Sicer povelja o umiku ni čuti, toda posamezne gruče se že prebijajo in hite mimo nas.

Nekateri po tesnih jarkih, drugi izven njih, med drevjem. Mi še vztrajamo na mestu. Ko nas je vse manj, se začnemo počasi premikati še sami. Vendar se spotoma ustavljamo v že precej izpraznjenih strelskih gnezdih in iz njih prožimo po nekaj strelcev in rafalov.

Ko smo po kakih sto ali dvesto metrih prišli iz goščave, ki je dotlej krila naše položaje, na čistino, kjer so po robu terase tekli jarki, ki jih je od Lovasa sem pred kratkim gradil tudi naš bataljon, čujemo vzklike, da so Nemci že v Opatovcu in da se nam s tanki približujejo s hrbtne strani. Kmalu zaslišimo njihovo rohnenje.

Tedaj se nas polasča negotovost. Vse manj nas je in nimamo nikakršne povezave z ozadjem. Čutimo se osamljene. Nekaj sto metrov naprej zagledamo glavnino našega bataljona in drugih enot, kako se bežeč umika proti Lovasu. Bližnji še po jarkih, oddaljenejši pa kar po snežni čistini. Marsikateri od njih se zvrne. Zemlja kar kipi od eksplozij min in topovskih granat. Vsenaokrog je v snegu videti na gosto črnih lukenj, ki jih kopljejo granate. Iz ozadja se mimo nas požene skupina borcev in nam vzklika: »Spasi se, ko se može!« in že hite naprej. Zavemo se, da smo se znašli kar v brezupnem položaju. Oni Nemci, ki smo jih zagledali prve, so bili že vsaj kilometer oddaljeni proti Lovasu. Za njimi pa so se valili drugi. Na srečo se tudi ti niso vzpenjali navzgor, proti našim jarkom.

Kaj storiti?

Tanki za našimi hrbti zarohne močnejše. Zagledamo jih, kako se nam približujejo od zadnje strani Opatovca in od Donave sem. Med njimi švigajo belo oblečeni vojaki, ki jurišajo nad nas med peklenskim regljanjem strojnic in eksplozijami.

Edina možna smer umika je jarek proti Lovasu, čeprav so vzporedno z njim, spodaj v dolini Nemci že daleč naprej, levo na ravnini pa tik za nami. Poženemo se po jarku. Tečemo sklonjeni, saj so preplitvi, da bi se smeli vzravnati. Vsake 20 do 30 metrov nas ovirajo prehodi skozi bunkerje. Posebno so nam napoti nahrbtniki z zviti odejami na njih. Večina pred nami jih pomeče stran. Nato še mi. Le orožje obdržimo.

Spominjam se skupine kakih dvajsetih fantov pred nami, ki jim je bil umik po jarku prepočasen. Poskačejo ven, misleč, da bo šlo po ravnem hitreje. Toda takoj jih zasujejo krogle z obeh strani in večina jih obleži. Neki fant med njimi najde na tleh plitko angleško čelado, ves zbežan si jo natika na glavo, kot bi upal, da ga bo obvarovala pred krogami. Kličemo ga v rov, toda že se zadet zgrudi. Ko jih je v tistih nekaj minutah že precej padlo, se je v jarku kar razredčilo. Napredujemo nekoliko hitreje.

Za našo skupino z mitraljezom in prijateljem Ivom je morda še kakih dvajset tovarišev. Nekaj pred nami pa teče gruča, morda desetih, ki je v njej prijatelj Vlado Gašperšič in dve ali tri dekleta.

Po nekaj sto metrih umikanja se približamo prečni globači, ki se je od vrhnje ravnine spuščala in klinasto razširjala v dolžini morda sto metrov navzdol in se stekala v prej omenjeno dolino. Pobočja globače so bila kar gosto porasla s trnovjem in grmičevjem, pokritim s snegom.

Naši jarki so se tu v nekoliko padajočem svetu proti globači končali kakih dvajset metrov pred njo. Nadaljevali pa so se spet na drugi strani.

Medtem so se nam najbližji tanki in napadalci približali že na sto metrov. Kljub rohnenju strojev se čuje med detonacijami in pokanjem divje rjojenje sovražnika in vzkliki: »Ubi ga, ubi ga!« »Ali so med Nemci tudi ustaši?« me prešine. Morda pa so tako tulili Nemci sami, saj nas je napadala elitna SS divizija »Prinz Eugen«, ki so bili v njej tudi jugoslovanski folksdajčerji iz Vojvodine in Hrvatske?

Na levo stran, okrog globače, nam ni več mogoče. Poženemo se iz rova po čistini na robu terase proti globači. Poprej še vidim, kako se neki naš mitraljezec vrže na tla, usmeri cev proti napadalcem in zakolne:

»Kurbe vam švabske, nate!« ter sproži rafal. V hipu sva z Ivom na robu globače in že se zakotaliva po strmini navzdol. Za nekaj trenutkov sva v zatišju. Toda kam sedaj? Nekaj tovarišev, ki so prileteli sem malo prej, se zbegano ozira okrog. Skočim iz globače ven, v dolino, misleč, da bo tu, v kritju brega lažji prodor proti Lovasu. Toda Nemcev onstran potoka kar mrgoli in nekaj se jih z rafali usmerja ravno sem proti ustju naše globače. Vsak hip bodo preskočili potok. Kljub toči krogel, ki klestijo po grmičevju, me ne zadene. Hitro zbežim nazaj v globačo in z Ivom se zarijeva nekoliko pod grmičevje ter obleživa kot mrtva. Malo stran se neki fant vrti okrog sebe. Nastavlja si pištolo na sence, okleva, ali bi sprožil. Toda že ga zadene strel Nemcev, ki so prodrli čez potok in od ustja globače sem sprožijo nekaj rafalov. Močan curek krvi mu brizgne iz žile na vratu, zamaje se in hropeč zgrudi. Pritajeno škilim. Vidim dva, tri Nemce, oddaljene morda pet metrov, ki pogledujejo po dnu globače, a ker vidijo le nekaj trupel, odvihrajo naprej.

Skupina, ki je v njej Vlado, se ravno vzpenja po nasprotnem pobočju navzgor, med grmičevjem, ki jih je prej zakrivalo nasproti Nemcem ob potoku. Očitno je, da na vrh ne bodo več prišli. Zakličem jim: »Vlado, pridite raje sem!« Zbegano me pogleda, a ne ve, kaj bi storil. Toda v tistem trenutku so na vrhu globače, nad našimi hrbti, že Nemci, ki so nas podili od Opatovca sem. Rafali zadone in vsi tovariši z dekleti vred se med kriki prerešetani skotalijo navzdol proti nam. Vidim še dekle, blondinko, kako je široko odprtih oči začudeno obstala, kot bi razmišljala, ali je to mogoče, nato se prime okrog pasu in omahne.

Trenutek poprej se prikotali med naju z Ivom po grmovju borec v angleški uniformi. Zgrabiva ga, da mirno obleži. Drobec sekunde nato prileti še drugi. Prav na nahrbtniku mu eksplodira ročna granata. Toda ranjen ni, le omamljen od pritiska obleži med nami.

Med divjim kričanjem usmerjajo zdaj Nemci rafale med grmičevje navzdol med nas. Več ročnih granat se še razpoči.

Pomislim: »No, sedaj bo pa konec.«

V trenutku poletim z mislimi med domače v Orašje, k očetu, mami, sestram, bratu, pa k babici v Mežico. V ušesih mi zadone z vso močjo glasovi mežiških zvonov, ki sem jih v mladosti, stanujoč tik pod zvonikom, toliko čul. Pred očmi se mi hipoma

Vas Lovas. Slikano aprila 1980

zvrste nešteti dogodki, vse od prvih dni otroštva, kar sem se zavedal sebe, pa vse do prizorov od izselitvi in revnih dni v Orašju. To traja morda dve, tri sekunde. Tedaj se zopet zavem resničnosti. Povsem miren sem. Čudno, da me ne zadene. Celo vsi štirje na kupu tu še živimo. Naokrog pa vsi mrtvi. Po belem snegu vse krvavo, od tople krvi se še kadi.

Čakam. Zdaj, zdaj bodo prihrumeli Nemci navzdol, da se bodo potem pognali v nasprotni breg in naprej. Ali bodo opazili, da še živimo. Morda pa ne. Saj smo otrpnili kot mrtvi. Pričnem upati. Toda le nekaj rafalov še spuste. Pot navzdol v globačo se jim gotovo zdi prezamudna, saj čelo njihovega napada vihra že nekaj sto metrov naprej. Odhite zgoraj ob robu globače naokrog. Zaenkrat smo rešeni. Vseeno ležimo nepremično še naprej. Zgoraj počti še tu in tam kak strel ali zado-

ni rafal, sicer se streljanje vse bolj oddaljuje. Tudi tanki so morali okrog, mimo globače, in že drve proti Lovasu.

Mine nekaj minut. Ne upamo se ganiti, saj se nad nami v bližini še vedno čuje nemška govorica. Verjetno so to zaledne patrole ali enote sanitete, ki pregledujejo teren in dajejo pomoč ranjencem. Včasih se povsem približajo robu globače, pričakujemo, da se bo vsak hip kdo spustil navzdol.

Ura mora biti okrog osem. Lep, jasen dan se je naredil. Sonce kar močno sije, toda do nas spodaj še ni prodrlo. Tovariša v angleški uniformi popade kihanje. Bog ne daj, da bi se to čulo gor. Zgrabim ga in mu z dlanmi tiščim usta in nos na vso moč skupaj. Na srečo v globačo ni bilo koga.

Čez kake pol ure zavlada okrog nas popoln mir. Le po nekaj sto metrov oddalje-

Pogled z naših položajev na greben, kjer smo 17. januarja 1945 zagledali prve napadalce pred Opatovcem. Slikano ob obisku sremske fronte ob proslavi 12. 4. 1980

Se danes se vidijo sledi naših strelskih jarkov pred Opatovcem, kjer je 17. januarja 1945 obležalo toliko tovarišev. Slikano 12. aprila 1980

ni cesti iz Opatovca proti Lovasu je slišati promet. Še vedno ležimo nepremično. Nihče se ne upa ganiti, da ne bi grmovje zašumelo in bi tako morebiti le zbudili pozornost.

Okrog desetih nas začenjajo preletavati štirje avioni in bombardirajo okolico. Tudi čisto blizu nas pade nekaj bomb. Ugotovimo, da so naši, lete namreč precej nizko, saj ni nobene protiletalske obrambe. Hudujemo se na njih: »Malo poprej smo preživeli, sedaj pa lahko poginemo od tega prepozna bombardiranja, ki se nekam trdovratno dolgo vleče.« Morda je bilo bombardiranje namenjeno kakemu drugemu cilju v ozadju, česar seveda mi nismo vedeli.

Čez opoldan nas sonce prijetno greje, pod nami se topi sneg in obleka postaja mokra. A še vseeno se nihče ne dvigne. Tako pričakamo večer. Hladno postaja in poprej mokra obleka pod nami zmrzuje. Pade mrzla, jasna januarska noč. Bila je sredo, 17. januarja. Začnemo se pogovarjati, kaj nam je ukreniti. Sklenemo, da se bomo skušali ponoči prikrasti mimo Opatovca do obrežja Donave ter ob njej prodreti mimo novih nemških položajev na našo stran. Toda nismo vedeli, kako daleč je to. Ali bomo zmogli pot v eni sami noči, ne da bi nas opazili in zajeli? Tega smo se najbolj bali, saj je bilo znano, da ta SS divizija zajete takoj pokonča. Še slabše bi bilo, če bi padli v roke ustašem.

Dolgo se obotavljamo. Nihče se ne dvigne prvi. Okrog desetih zvečer mora biti, ko se končno le premaknemo. Prvi se ojunaci Ivo, za njim jaz, potem tovariš v angleški uniformi, ki pove, da mu je ime Žarko in nazadnje še četrti, najstarejši, Jaka Kokot iz Ptuja. Počasi, skrajno previdno se plazimo med grmičevjem in trnjem po globači navzgor. Drug drugega opozarjamo na tišino. Kar nervozni smo nad šumi, ki jih povzročamo z odmikanjem vejevja. Končno pridemo na vrh. Pred nami se odpre širna, bela ravnina, obsijana z blede mesečino. Precej trupel leži naokrog. Po bližnji cesti pelje tu in tam kako vozilo, ob-

časno prehajajo patrole. Na več krajih v bližini, zlasti pa dalje naprej, kjer mora biti sedaj nova frontna linija, se prižigajo rakete in dodatno razsvetlujejo okolico. V razdalji kakih 20 metrov se drug za drugim plazimo po trebuhu po zmrznjenem snegu proti cesti. To je prva ovira, ki jo moramo premagati. Če opazimo v daljavi promet, obležimo, kot bi bili mrtvi. Le počasi napredujemo. Ko smo že blizu ceste, nenadoma čujemo od Lovasa sem sani v konjski vpregi. Prav idilično domače se mi zdi pozvanjanje zvončkov na komatih konjev, ki se v lahнем drncu vse bolj bližajo. Za umik je prepozno. Z Ivom se boji-va, da bosta morda tovariša za nama skušala skočiti nazaj ali zbežati. Na srečo le otrpneti z nama vred v snegu. Vprega že pelje mimo. Na njej starejša vojaka, očitno vinjena, v živahnem pomenku. Ne opazita nas in sani se vse bolj oddaljujejo. Hitro zdrsimo čez cesto, šele čez kakih 100 metrov se zopet vržemo v sneg in se pogovorimo o sreči, ki smo jo imeli in o potrebni previdnosti. Nato se plazimo naprej. Šele, ko dosežemo polja neobrane koruze, se vzdignemo.

Naredili smo precejšen ovinek mimo Opatovca. Zopet prečkamo cesto, tokrat ono, ki vodi iz Opatovca ob Donavi na vzhod, proti Mohovu in v smeri premaknjene fronte. Že smo na obrežju Donave. V daljavi se medlo vidijo obrisi nasprotne, svobodnega brega. Predlagam, da jo skušamo preplavati. Tovariši odločno odklonijo, češ, da je to nemogoče, saj bi prej zmrznili med ledenimi ploščami. Sam, kar dober plavalec, pa sem imel občutek, da bi mi podvig gotovo uspel. Toda ostali tovariši najbrž niso toliko večji plavanci. Zato odneham, čeprav me je sprva mikalo, da bi se kar sam pognal v vodo. Toda zavedel sem se, da moramo s tovariši, ki nas je usoda nenadoma združila, le poiskati skupno rešitev.

Posvetujemo se in uvidimo, da je namera prebijanja proti fronti in skozi njo, do naših, v tako svetli noči neuresničljiva. Ta cesta ob Donavi je še bolj prometna od

one proti Lovasu. Poleg tega je vse zaledje precej živahno zaradi patrol in raket. Uvidimo, da smo vsaj danes že prepozni za preboj, prišli bi sicer blizu fronte, toda kje bi se lahko skrili čez dan?

Sklenemo se približati Opatovcu. Tam bi skušali priti v kako hišo na obrobju vasi. Prosili bi domače za hrano in da nas zaenkrat skrijejo. Predvsem pa smo želeli dobiti informacije o novih nemških položajih in terenskih razmerah, da bi lažje načrtovali pot.

Previdno se, zopet v primerni razdalji drug od drugega, približamo vasi. Smer izbiramo čimbolj med koruzo, vinogradi in drevjem, da imamo vsaj nekaj kritja. V nekem vinogradu, tik nad cesto, ki se tu vzpenja iz vasi na planoto, zagledamo prvo hišo. Zdela se nam je kot nekaka gosposka vila. V vasi se oglasi lajež psov, gotovo so nas zavohali. Pri tej hiši na srečo ni psa. V malem oknu, zakritem z zaveso, se medlo svetlika luč, čeprav mora biti ura že okrog dveh zjutraj. Z Ivom se počasi priplaziva na dvorišče. Tovariša pa sta ostala malo zadaj, onkraj ceste, med drevesi. Ivo se sključen približa hiši, počasi se zravna in previdno pogleda skozi okno. Zdrzne se in takoj skloni. Opazim, da nekaj ni v redu. Oprezujoč se vrne k meni. »Bežimo«, zašepeta, »Nemci so v hiši, pokonci so in nekaj si pečejo.« Priplaziva se do tovarišev. V senci dreves se posvetujemo, kaj narediti. Psi se vse bolj oglašajo. K hišam v notranjosti vasi si ne upamo. Sklenemo pričakati jutra, ki se že približuje, v kaki kolibi, nedaleč od Opatovca. Oddaljimo se in kmalu pridemo v kratko dolinico, ki se po njenem dnu svetlika struga vode. Onstran nje zagledamo nekaj dreves in večjih stožastih senenih kop. »Kaj, če bi se zaenkrat zrinili v katero od njih?« ugibamo. Toda najprej je treba čez vodo. Pripravim se in prvi nekako igraje odrinem, češ, malenkost tale dva metra za športnika. Toda na zaledenem bregu mi zdrsne in že sem skoraj do kolen v vodi. Tovariši si izberejo ugodnejše mesto in pridejo srečno čez. Brž pod kopo. A ne gre lahko, saj sega seno skoro do tal. Le s težavo se zrinemo pod njo. Zlezem še ven, sezujem čevlje in odcedim vodo. Stari čevlji, ki sem jih nosil že iz Orašja, so bili že poprej le za silo uporabni. V marših po sremskem blatu in snegu so se razvalili še bolj in na več krajih točili. Slečem še nogavice — nosil sem dvojne, krajše in dokolenke k pumparicam — in jih ožmem. Nato se stisnemo drug k drugemu, da bi se malo ogreli, a ne pomaga. Skušamo zaspiti toda ne gre. Preveč nas zebe. Misli se pode od vtisov minulega dne. Drgetajoč pričakamo jutra. Vas v bližini oživi. Na srečo je dolinica, kjer smo skriti, kraj goščave, v kakem mrtvem kotu. Vseeno smo nervozni, kadar čujemo v bližini glasove. Komaj dočakamo noči. Vsi trdi od nepremičnega ležanja na mrzli zemlji se spravimo ven, da se razgiblujemo. Noge, ki sem si jih sinoči zmočil, vse manj čutim. Čevlji so trdi kot led. Lačni in žejni smo. A ne moremo se odločiti za ponovni obisk vasi. Zopet zlezemo pod kopo in predremljemo preostali del noči in ves naslednji dan. Ko pade noč, se ne moremo ubraniti žeje. Z žlico, ki jo ima nekdo, menda Žarko, zajamemo iz mlake vodo, ki pa je nekam mastna in polna zelenih alg. Ogabna je.

Komaj nekaj kapljic spravim vase. Nato poskusimo zgristi kako zrno koruze iz bližnjih neobranih njiv, a tudi ne gre.

Spet tuhtamo, kaj bi storili. Očitno je, da si v to vas ne upamo več. Preveč nevarno je, da bi padli v roke Nemcem ali ustašem. Toda tu bomo zmrznili, pod to kopo vendar ne moremo ostati. Misel o poskusu preboja čez fronto, do naših, se nam zdi vse bolj nemogoča. Saj so noči še vedno presvetle. Previdno prodiranje, kot smo ga skusili, pa gre prepočasi, da bi mogli premagati razdaljo, ki nam je bila neznana, v eni noči. Poleg tega se nam je zdelo, da je fronta oddaljena sedaj že kakih 30 kilometrov. Zaledje pa je očitno že dobro organizirano in zastraženo. Mi pa smo že precej oslabei.

Razmišljamo, kaj, če bi poskusili raje s prebijanjem v zaledje. Najprej do kake druge vasi, kjer bi morda le dobili zatočišče in hrano. Morda bi se s pomočjo domačinov le mogli prebiti s čolnom na drugo stran Donave? Če to ne bi šlo, bi poskusili še naprej, proti severozahodu. Saj smo vedeli, da so tam, v bližnjem slavonskem hribovju nad Osijekom, tudi partizanske enote. Ko bi se nam le posrečilo prebiti do njih.

Odločimo se naslednji dan ostati še pod kopo, takoj, ko se znoči, pa oditi.

Moralo je biti v soboto, 20. januarja, ob kakih desetih zvečer, ko se pripravimo za odhod. Slabi smo in moti se nam, ko vstanemo. Nog ne čutim več.

Tedaj se zavemo, da smo vendar brez vsake opreme, potrebne za pot, brez odej, brez posode, brez čutaric za vodo, brez žlic. Vse je ostalo v nahrbtnikih, ki smo jih odvrgli. Le Jaka ga je še imel. Pa še brez orožja smo. Puške smo odložili v grapi, tam, kjer smo se potuhnilli med mrtve. Spomnimo se, da bi opremo in orožje mogli dobiti v jarkih naše bivše bojne črte nad Opatovcem. Sklenemo jo obiskati. Previdno obkrožimo Opatovac in se čez cesto, ki smo jo prečkali že prvo noč, približujemo jarkom. Prispemo h gozdičku in gričevju, kjer se je začel naš pospešeni umik. Ostrmimo. V jarkih je na kupe mrtvih, negibnih tovarišev. Verjetno so mrtve pobrali tudi po ravnini in spravili vse sem v rove, saj v okolici trupel ni videti. Tu pa leže kot nametani, drug čez drugega. Kar bojim se, da ne bi zagledal kakega znanega obraza. Morda je med njimi tudi prijatelj Franci Senica, ki ga od tod dalje nisem videl bežati za nami?

Premagamo grozo in pričnemo v mesečini obračati trupla ali z njih snemati nahrbtnike, tipati za odejami in drugo opremo. A pogled medtem obračamo v stran, kot bi nas bilo sram pred tovariši, ki jih plenimo. Toda do opreme moramo. Končno smo vsi zbrali najnujnejše. Toda orožja tu ni nobenega več. Najbrž so ga že pobrali Nemci. »Bomo pač ostali brez nje-ga. Na kak spopad tako ni računati, saj moramo ostati čim bolj neopazni. Sicer pa bi nas puške le ovirale na pohodu,« se to-lažimo. Po večini so bile brez jermenov in jih je bilo treba držati le v rokah. Molče se oprtamo in presunjeni se poslovimo od tovarišev.

Tedaj se nam je zdelo, da je padlo vsaj polovica fantov iz našega bataljona. Toda med mrtvimi, ki smo jih videli, je bilo najbrž tudi nekaj borcev iz drugih enot.

Globača, ki nam je štirim tovarišem 17. januarja 1945 rešila življenje. Slikano 12. aprila 1980

Čeprav vojaško neizkušeni, smo takrat osupli ugotavljali, da bi se morebiti ob drugačnem razpletu le dalo izogniti tolikšni katastrofi, kljub ogromni nemški premoči.

V že omenjeni knjigi o slovenskem bataljonu je navedeno, da je 17. januarja 1945 pri Opatovcu padlo okrog 77 naših borcev, štirje hudo ranjeni so umrli malo kasneje. Močnejše ali lažje ranjenih je bilo še najmanj 40 borcev, petnajst pa je bilo ujetih.

Oddaljimo se od Opatovca, nato pa po pobočju, vrh katerega so tekli naši jarki, navzdol v dolino. Preidemo potok, ki je bil sedaj že zaledenel. Nato pa po poljih in med vinogradi proti pobočju, kjer smo v sredo zjutraj ob napadu zagledali na obzorju prve Nemce. Ura je morala biti okrog enih zjutraj; v nedeljo, 21. januarja, je bilo, ko spoznamo, da to noč do kake naslednje vasi ne bomo mogli več priti. V nekem vinogradu zagledamo kolibo. Sklenemo se ustaviti tu. Koliko bolj udobno bo kot pod seneno kopo, kjer se nisi mogel ganiti. Ne meneč se za nevarnost, čeprav v samotni, se odločimo zakuriti, da bi se vsaj malo ogreli. Vžigalice je nekdo imel. Po njivah nabereemo suhe koruzne slame. V kolibi razbijemo okenski okvir, ki je bil že brez stekel, in polomljena vrata, ki so ležala na tleh. Čez odprtino oken in vrat obesimo odeji. Eno odejo vržemo na tla, z drugo se pokrijemo. Sezujemo se in k ognju molimo roke in noge. Sam le s težavo sezujem ledene čevlje. Zmrzle noge se kljub ognju nočejo odtajati. Čez kako uro tega ogrevanja začnem čutiti bolečino v njih. Vse bolj in bolj boli. Stokam, vstajam, hodim, toda ne pomaga. Tovariši ne morejo zaspiti, tako me daje. Bos zdravim ven v sneg, prebijam z nogami trdo snežno odejo in si s snegom v rokah drgnem noge. Tudi to ne pomaga. Vse so že krvave od zrnatega snega. Neprestano se vračam ven v sneg, pa spet nazaj v kolibo. Toda bolečine ne prenehajo. Proti jutru me Ivo začne masirati in pregibati stopala. Končno zaspimo.

Dan mine mirno. Nikogar nismo opazili v bližini. Lakote že ne čutimo več toliko, bolj žejo, a ni kaj piti. Še danes mi ne gre v glavo, da se nismo spomnili in iz snega skušali staliti ali zavreti vode. Vse bolj topi postajamo. Zvečer pogledamo po njivah, kjer je pod snegom nekaj gnilih zeljnih štrcljev. Skušamo jih jesti, a ne gre, saj je sam led. Zvečer se pogovarjamo o odhodu, toda jaz se ne morem ganiti. Bolečine v nogah so sicer malo prenehale, toda od kolen navzdol jih sploh ne čutim več. Predlagam tovarišem, naj odidejo sami, mene pa pustite tu, da jih ne bi oviral na poti. Računam, da se bom že nekako prebil. Morda mi le uspe neopazno pripaziti se h kaki hiši v Opatovcu in prositi za zatočišče. Toda tovariši tega ne sprejmejo. Odločijo se, da moramo ostati skupaj in raje počakajo, da se mi stanje izboljša. Naslednji dan in noč še vedno preživimo v kolibi.

Tretji dan, kar smo v tem vinogradu, prične proti večeru naletavati sneg. Košava piha in vse bolj temno je. »Danes moramo naprej, sicer bomo zmrznili. In v takem vremenu bo varneje hoditi,« se pogovarjamo. Odločimo se za odhod. Oprtamo se in zapustimo kolibo. Menda je bila to noč od 22. do 23. januar. Orientacije ni, vidimo le nekaj korakov predse. Zastavimo smer proti severozahodu. Burja neusmiljeno zavija.

Ko jim skušam slediti, me noge ne ne-sejo. Bodrijo me in podpirajo. Le počasi gre. Čez kak kilometer, ko se malo ogrejemo, je hoja lažja. Toda, ker nog ne čutim, se mi zdi, kot da hodim po lesenih hoduljah. Približamo se neki pristavi — salašu z značilnim panonskim vodnjakom. Ognemo se ji, čeprav ni videti naseljena. Obkroža jo nekaj visokih topolov. Tedaj, čez kaki dve uri, je sneg že ponehaval in včasih posije mesec. Dolge sence topolov se rišejo daleč naprej. Ne zdi se nam več varno, ko je postalo svetleje. Okrog polnoči je najbrž ura, ko zagledamo v daljavi visok, šiljast zvonik. »Saj to je vendar Sotin,« uganemo. Ta zvonik nam je znan,

12. aprila 1980, ob obisku v Sremu. Nekaj borcev in svojcev ob spominu na one, ki so ostali

ko smo ga pred tednom dni gledali od druge strani, od Donave sem, sedaj pa se vasi približujemo od zahoda. Prečkamo jarke in utrdbe naših in nemških položajev prejšnje frontne črte, od koder so Nemci začeli nedavni napad. Vse bolj počasi in previdno se približujemo robu vasi. Zopet v razdaljah po kakih 20 metrov med sabo. Prvi Ivo, drugi jaz, tretji Žarko, zadnji Jaka. Ko pridemo v bližino prvih hiš, se že oglasi pasji lajež. »Prokleti psi, ali nam zaradi njih zopet ne bo mogoče do ljudi in do pomoči?« preklinjamo.

Kljub laježu se približamo neki kmetiji, seveda od zadnje strani. Mimo senenih kop in v senci slivovih dreves se plazimo proti dvorišču. Za koruznim košem — nekakim malim kozolcem, ki so spodaj v rabi, z Ivom obstojiva. Nekaj metrov naprej čez dvorišče zaškrpljejo na hlevu vrata. Ven stopi starejši nemški vojak in se ozira naokrog. Nato reče: »Du Fritz, warum schreien heute die Hunde so?« (Ti Fric, zakaj psi danes tako lajajo?) Čuje se polglasno govorjenje. Končno se vrata zapro. Srce nama močno bije, ko otrpla čakava, kako se bo to srečanje končalo. Malo še počakamo in ko le ni več koga ven, se počasi odplazimo.

Sklenemo poskusiti pri kaki drugi hiši. To pa bo težko, saj so tu vsa naselja strnjena, v uličnem sistemu. Ko tako oprežamo, opazimo naprej napol podrto hišo, ki jo je najbrž zadela še ruska granata. Leseno stopnišče, ki je nekoč bilo znotraj hiše, je sedaj odprto. Napol ga zakriva del porušene, nagnjene strehe. Vodijo k podstrešnemu stanovanju, kjer skozi špranjo pri vratih vidimo brleti luč. »Tu bomo poskusili«, se odločimo. Psi pri tej hiši k sreči ni, v sosesčini pa lajajo neprestano. Povzpne se po stopnicah. Neprijetno škripljejo, kljub previdnemu stopanju. Tiho potrkamo. Nič odziva. Ponovimo. Zdi se nam, da se znotraj nekaj premika. Končno se vrata previdno odpro.

Zagledamo manjšega moškega v domači beli srajci in dolgih spodnjicah. Očitno je pravkar prilezel iz postelje. Prestrašeno sprašuje: »Ko je vani?« »Drugovi«, odgovorimo »molimo vas, pušajte nas unutra«, in že se zrinemo mimo njega. V sobi sedi na postelji žena, v naročju pestuje dojenčka, ki hrope in ječi.

Povemo, da smo Slovenci, partizani, bivši izgnanci v Srbijo, ki smo ob nedavnem nemškem preboju po nesreči ostali v ozadju. Prosimo ga za pomoč, radi bi se nekje skrili, se okrepčali, predvsem pa dobili zvezo s kako organizacijo ali partizanskimi enotami v ozadju, če ve zanje. Moški, star je bil blizu štiridesetih let, pove, da pozna Slovenijo, saj je doma iz Medžimurja, a se je sem priženil. Pravi, da nam hrane ne more dati, ker nima ničesar. Lepo prosi, da bi takoj zapustili hišo, ker se preveč boji Nemcev in ustašev, ki da jih je polna vas. Tudi v sosednji hiši so. Žena joče in prosi, da odidemo, saj je otrok bolan. O kaki organizaciji ali partizanskih enotah pravita, da ne vesta nič. Obljubita, da nas ne bosta izdala in prijavila nočnega obiska oblastem. Žena in otrok se nam kar zasmilita. Zahvalimo se za gostoljubje in previdno odidemo. Zopet smo v snegu. V skrbah se oziramo, če se bodo za nami pojavili zasledovalci.

Na neki njivi obstojimo. Očitno do druge vasi danes ne pridemo več, v Sotinu pa si ne upamo še v tretje postaviti usode na kocko. Le kje bi predanili? Spomnimo se na nemške rove, ki smo jih poprej prečkali. Vrnemo se do njih. Kmalu najdemo udobno zgrajene zemeljske bunkerje, kar cele sobe, z lesenimi pogradi, dvignjenimi od tal. Še slame je na njih. Tu, morda kilometer od Sotina, se zdimo kar varni. Naših sledi v zmrazjenem snegu ni opaziti. Pokrijemo se z odejami in zaspimo. Ko se dopoldne naslednjega dne zbudimo, gremo po globokih jarkih naokrog in stikamo po bunkerjih, če bi našli kaj za zob ali

karkoli drugega uporabnega. Toda nič takega ni. Le nekje najdemo kup večjih drobtin, plesnivega kruha. Pospravimo jih in to je edina naša hrana vseh pet, šest dni doslej.

Ker v Sotinu tudi nismo dobili zatočišča in informacij ali spodbud za našo nadaljnjo pot, smo spet v škripcih. Ne vemo, kaka naselja so še v bližini in kako daleč je do njih. Zato ostanemo zaenkrat kar v bunkerju. Manj hladno je v njem kot prejšnje dni na planem. Pogovarjamo se o svojcih in se bolje spoznavamo. Saj sta se nama z Ivom Žarko in Jaka pridružila tako nenadoma.

Jaka, doma nekje blizu Ptuja, je menda služil v bivši Jugoslaviji kot aktivni vojaški podoficir v Srbiji. Zato se posebno boji priti Nemcem ali ustašem v roke. Pravi, če ga dobe ustaši, ne bo milosti. Je oženjen in ima otroke. Ponoči, ko tavamo okrog se drži vedno bolj v ozadju. Če bi naleteli na kako zasedo, se bi kot zadnji morda le kje potuhnil, prizna odkrito.

Posebno zanimiva je Žarkova zgodba. Doma je iz Trsta, njegova družina je po italijanski zasedbi Primorja emigrirala v Maribor. Tam je obiskoval gimnazijo. Nato je študiral pravo v Parizu. Ko so Francijo zasedli Nemci, se v Parizu tuji študenti niso več čutili varne. Najprej se je prebil v Vichyjevsko južno Francijo. Ko je še tam zavlada Hitler, pa v Španijo. Nato na Portugalsko in od tam v London. Nekaj časa je bil v službi kot tajnik pri dr. Marušiču. Ko je izvedel, da se v Srbiji ustanavlja slovenska partizanska brigada, se je takoj prijavil vanjo in tako prispel v Srem ravno okrog novega leta 1945. Vojaško enako neizkušen kot mi, je potem z nami vred prestajal svoj frontni ognjeni krst. Čeprav precej starejši od naju — rojen je bil leta 1914, pa se je zdel, vaju vsa leta le velikomestnih razmer, v nočnem tavanju, tu v njemu neznani deželi, kar nekam otroško neboljen v doživljanju te sremske odisejade.

Ko je pripovedoval razne pariške zgodbe, je nanoslo tudi na francoske sladokusce — gurmane. Pa smo se še mi spomnili, kaj bi najraje jedli sedaj, če bi si lahko izbrali poljubno jed. Od jedi, ki smo jih naštevali, nihče ni najprej omenil mesa, klobas, salam. Nekdo pa je omenil palačinke. Takoj smo se vsi zedinili, da bi nam lepo zapečene, hrustave, tople in s sladkorjem posute palačinke najbolj tek-nile. Ob teh pogovorih smo kar nekam pozabili na našo negotovo usodo.

Čudno, čeprav smo vedno bolj slabeli in se zavedali, da nam brez hrane ne bo mogoče več dolgo vzdržati, pa lakote nekam nismo čutili več. Le grlo se nam je stiskalo in se sušilo od žeje.

Zvečer, bil je četrtek, 25. januarja, kot sem pozneje ugotovil, je padla kar temna noč. Zopet je naletaval sneg in močna košava je zavijala od Donave sem.

»Nocoj moramo poskusiti srečo, pa naj se zgodi karkoli«, se odločimo. Zapustimo bunkerje in se odmajemo čez snežna polja, stran od Sotina. Le počasi napredujemo. saj smo že precej oslabei. Pogosto počivamo. Morda čez dve uri zagledamo železniško progo. Razdrta je. Vsi praži so na sredi presekanj in štrle v zrak. Tračnice so tu in tam zveržene. Najbrž so progo, s kakim posebnim vozilom, ki je moralo

vleči za sabo močno rezilo, poškodovali Nemci sami. Nekaj časa hodimo po progi. Nato zavijemo na slepo stran, saj se nam zdi prenevarno, da bi nas pripeljala do kake postojanke. Okrog polnoči mora biti, ko zagledamo obrise manjše vasi. Približamo se. Spet se oglasi pasji lajež. Vseeno se približamo manjši, leseni hiši na robu in potrkamo. Čez nekaj časa zarožlja zapah. Odpre kmet, velik starček, in ko nas zagleda, brž zaloputne vrata. Odločno zahtevamo, da nas pusti noter. Le nerad odpre in nas ogleduje sovražno. Zopet kar naravnost povemo, kdo smo in kaj bi radi. Nič ga ne prevzame naša pripoved. Pravi, da živi v hiši sam. Hrane da nima in da nam ne more postreči z ničimer. Porine pred nas skledo z ostanki krompirjeve solate. Poskusimo. A bilo je vsega nekaj žlic. Kruha, pravi, da nima, saj mu hrano prinašajo drugi sem. Neprijazno nam odgovarja na vprašanja. Nestrpno nas odganja. Odločno odkloni, da bi prenočili pri njem ali da bi nas peljal v kako drugo hišo. Ko sprašujemo za zvezo s partizani, pravi, da bi o tem mogli vedeti največ v vasi Negoslavci, oddaljeni uro ali dve hoda. Tam da živi precej Srbov, ki so vsi za partizane. Občutek imamo, da stari ni Hrvat. Ko uvidimo, da nam je tu nemogoče ostati, neradi odidemo. On nam še pokaže smer, kod naj hodimo proti Negoslavcem, ter nemudoma zapahne vrata.

Spet smo v snežnem metežu, brez orientacije. Morda čez eno uro se približamo drugi, manjši vasi. Domnevamo, da tu ne more biti kake posadke. Zato kljub psom zavijemo naravnost vanjo. Od razočaranj ob dozdašnjih srečanjih z domačini nam je že skoraj vseeno. Pri neki večji hiši se je odprla vrata in na prag stopi rejen kmet z dolgimi brki. Ogovorimo ga. On pa, videč našo izčrpanost, se nas prav nič ne ustraši, ampak začne kričati, najprej po madžarsko, nato hrvaško. Vpije, da je Madžar, da je tu madžarska vas, naj takoj izginemo, ter da nas bo prijavil Nemcem.

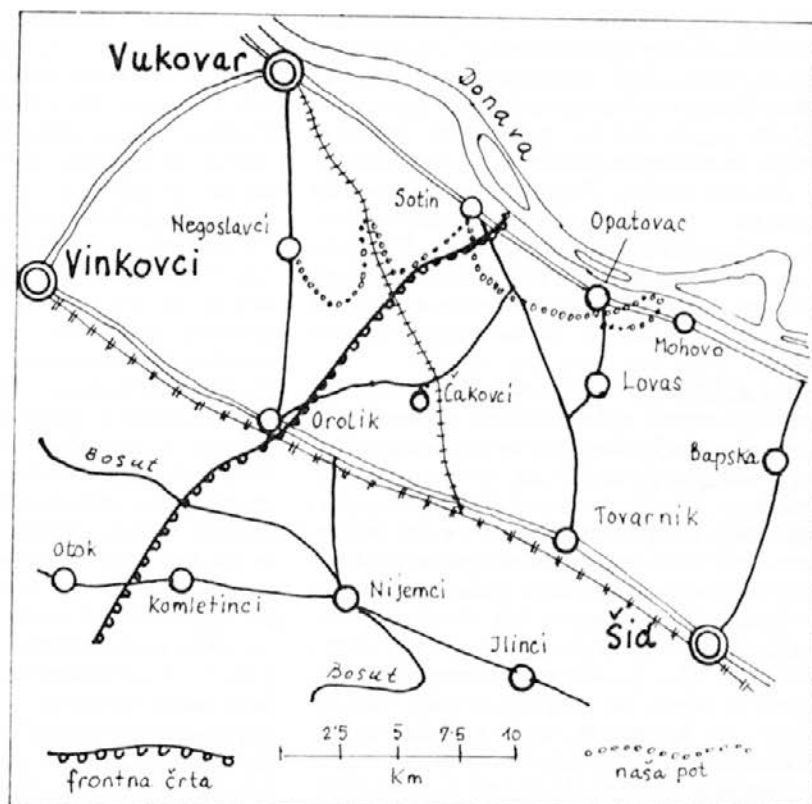
Da bi se ga lotili in kaznovali za nadutost, ni bilo misliti, saj smo se bali, da bi hrup priklical še druge vaščane. Zato jadrno stečemo iz vasi, boječ se tudi, da je v bližini vseeno kako vojaštvo, ki bo prihitelo za nami. Vzdržimo le kaka dva kilometra, nato obnemoremo. Zasopli obstojimo in tožimo čez neprijazno deželo. »Le kje so Negoslavci«, se oziramo v temi naokrog.

Ko si malo oddahnemo, krenemo naprej, nekam brez volje. Naenkrat naletimo zopet na raztrgano železniško progo. »Ali ni to ravno tista, koder smo hodili že poprej? Menda ja nismo toliko kilometrov prehodili v krogu, zastoj?« se sprašujemo.

Že pred tedni, ko smo se v Sremsko približevali fronti, so nas opozarjali na minsko polja okrog opuščenih postojank in naselij, ki so jih zapustili Nemci. Zato so se takih sumljivih območij vodili, ki so nas vodili, skrbno izogibali. Tudi te noči, ko smo tavalili in večkrat prečkali položaje, okrog katerih bi mogle biti položene mine, smo tam stopali sila previdno in narahlo.

Vendar smo sedaj že močno otopeli. Zavedamo se, da dolgo ne bomo mogli več vzdržati. Nekaj časa še hodimo po progi, potem skušamo določiti smer, kjer naj bi bili Negoslavci. Nato jo udarimo kar počez s proge, čeprav so morda tudi tu kje na-

Sremska fronta
januarja 1945 in
naša pot od 17. do
26. januarja 1945

stavljene mine. K sreči ne počí. Pozneje smo sklepali, da smo na teh dolgih pohodih morda le kje prečkali kako minsko polje, vendar se mine, zakopane v zmrzli zemlji in pokrite z zmrzlim snegom niso sprožile?

Hodimo že več ur, omahujemo in počivamo. Moralo je biti ob kakih pol štirih zjutraj, ko uzremo obrise večjega naselja. »Morda so to Negoslavci?« nas preleti upanje.

Malo pred vasjo naletimo na zasnežene strelske jarke in nasipe ob njih. Že se oglase psi. »Ali bi se kar tu na začetku približali prvim hišam,« razmišljamo in oklevamo. Bojimo se, da bi naleteli na enak odziv kot pri vseh dosedanjih poskusih, čeprav smo še vselej srečno odnesli pete. Tu pa čutimo neko posebno nevarnost v zraku. V skrbah smo, ali se ne bo zdaj sprožil rafal proti nam.

»Poskusimo raje na drugem koncu vasi«, se nam zdi sprejemljivejša rešitev, čeprav se zavedamo, da je to le prelaganje odločitve. Sklonjeni za nasipi, se pomikamo vzdolž dolge vasi, na drugi konec. Na kraju se ustavimo. Zavedamo se, da zdaj ni več kaj odlašati, saj bo kmalu dan. Spet se drug za drugim počasi plazimo krajni kmetiji od zadnje strani. Oprezno se oziramo okrog, toda razen pasjega laježa je vse mirno. Skozi vinograd se primaknemo v bližino dvorišča. Nato od drevesa do drevesa. Že smo pri kopah sena. Tu je ob ograji vrta pokončno stoječ večji sod, ki je verjetno služil za raztopino modre galice ob škropljenju trte. Zadihana se z Ivom skloniva nanj. Žarko je nekaj metrov stran od nekem drevesu. Jaka pa čepi še dalje ob grmih vinograda. Zbirava korajžo za vstop na dvorišče. Moti se mi, v glavi šumi. Čutim, kako mi udarja v sencih.

Naenkrat vzklik: »Hande hoch, wer da!« (Roke v vis, kdo je tu). Nato repetiranje z orožjem.

Prešine me: »Zdaj je pa res konec.«

V trenutku je, kot bi se prebudil, glava čisto jasna. In kot pred dnevi v globači

pri Opatovcu, mi zopet done v ušesih mežiški zvonovi z vso močjo, spet preletim z mislimi v Orašje med svoje, kot da sem med njimi v sobi, kjer spe. Nato se mi v hipu ponovno zvrste pred očmi nešteti dogodki iz mladosti, kot zadnjič. Pozneje, ko sem o tem velikokrat premišljal, sem se čudil, kako je mogoče v mislih preleteti v sekundi ali dveh, ko gre za biti ali ne biti, tolikšen del življenja. In se pri tem tako natančno spomniti na dogodke, ki so sicer že davno padli iz zavesti?

Zdaj bodo zaregljali rafali in popadali bomo v sneg, kot so naši tovariši pred desetimi dnevi. Že vidim, kako bodo ležala naša trupla zametena v snegu.

Toda rafala ni, morda zato, ker smo čisto mirni, kot okameneli? Na kakršenkoli odpor ali na beg ni misliti, saj smo na koncu z močmi in vsenaokrog je zasnežena ravnina, brez gozdov. Na ponovno povečanje počasi dvignemo roke.

Medtem izza bližnjih senenih kop z uperjenimi brzostrelkami skočijo Nemci. Drugi so že pri Žarku in Jaku. Prvi nas preiščejo in obkrožijo, iz ozadja se prikažejo še ostali z na strel pripravljenim orožjem. Vseh je kakih deset.

Obkrožene nas odženejo v vas, kjer je bila v neki hiši stražarska postojanka. Po uniformah vidimo, da nas je zajela zaledna feldžandarmerija, saj nekaterim vise okrog vratu na verižicah značilni obeski v obliki polmeseca. Rojeva se jutro 26. januarja 1945. Blizu petih zjutraj mora biti. Priženejo nas v večjo sobo z nadstropnimi pogradi, kjer spi kakih petnajst vojakov. Prebujajo se in začudeni opazujejo nočni obisk. Vodja patrole, ki nas je zajela, ukaže, da se vsedemo na klop. Nato nas na kratko zasliši in odide poročat. V topli sobi nas vleče na spanec, toda od skrbi ni mogoče zaspati. Pričakujemo, da se bodo vsak hip vrnili, nato pa nas postrelili.

Ko se zdani, se vodja patrole vrne. Z njim je starejši podoficer, temnih las in z brki pod nosom. Po slovensko nam reče:

»Pobi, srečo ste imeli, da ste prišli nam v roke. Če bi vas dobili esesovci, bi bilo konec z vami. Naš komandir, lajtnant, je imel včeraj rojstni dan. Celo noč je popival in pravi, da vas bo zaslišal pozneje. On je že sit vojne.« Nato pove, da je doma iz Železne Kaple. Prav presenečen je, ko izve, da sva z Ivom koroška rojaka, doma le na drugi, mežiški strani Pece. Sprašuje nas, kako smo prišli v Srbijo. Pove, da so tudi pri njih izseljevali zavedne slovenske družine. Izvemo, da je ta vas res Negoslavci.

Tukaj smo prvič opazili, da je morala nemških enot v zaledju, ki so jo tvorili večinoma starejši vojaki, že močno načeta, saj vedo, da je vojna za njih izgubljena. Pričnemo upati, da bomo morda le preživeli tudi ujetništvo, čeprav še ne vemo, kam nas bodo odgnali. Vseeno pa smo veseli, da nismo padli v roke sprednjim enotam »Prinz Eugen« SS divizije.

Odvedejo nas v sosednjo, večjo, kmečko hišo, kjer po kamenitih stopnicah pridemo v klet. V njej je urejen zasilen zapor. V kotu leži neki nemški vojak. Močno je pijan. Na glas robanti čez vojno in čez Hitlerja, pa da se ne bo več vojeval. Čudimo se, da si upa.

Dopolodne, okrog desetih, nas priženejo ven na dvorišče in nam ukažejo rezati drva. Tu je ležalo nekaj drevesnih debel in vej. Prinesejo potezno žago. Zdi se mi, da jo zagrabiva z Ivom, ona dva pa naj bi drva cepila in nosila v stran. Toda žaganje nama ne gre. Preslabotna sva. Le s težavo jo vlečeva in dolgo traja, preden je odrezan prvi čok. Počivati morava. Stražarja nas ne priganjata. S praga nas opazuje kmetica, očitno gospodinja v tej hiši, in hčerka okrog sedemnajstih let. Tudi pri tej domačiji, ki mora biti kar premožna, moških ni videti.

Dekle se nam približa in s sočutjem gleda, kako se mučimo. Sedaj podnevi in med civili se šele zavedamo, kakšni smo videti. Vsi smo kuštravi, že skoraj mesec dni neobriti, neumiti, upadlih lic in udrtih oči, v povabljenih, umazanih oblekah.

Vpraša nas: »Momci, dali ste gladni, hočete li nešto pojediti?«

Odvrnemo, da že deseti dan nismo nič jedli, ne pili. Solze ji pritečejo po licih in ihteč reče: »Pitajte stražo, dali vam mogu donesti jelo?« Povprašamo in stražarja sta dovolila.

Brž odhiti v hišo in čez nekaj minut prineseta z materjo pladenj. Na njem hleb svežega, belega, kakih 15 cm visokega kruha, kakršnega smo videli že v Šidu. Zraven na krožniku pa štirje velikanski, na romb narezani kosi slanine.

Posedemo in se lotimo. Toda, glej: Nobenega teka nimamo. Niti ne čutimo okusa. Zdi se mi, kot bi v ustih drobil malto ali pesek. Kruh se valja, jezik je trd, ustna votlina in žrelo, kot da je oteklo. Predvsem pa ni slane. S težavo požiramo. Ne pojemo veliko, le kos kruha in nekaj rezin slanine. Kot bi pri jedi omagali.

Lepo se zahvalimo in se spet lotimo drv. Ne dolgo za tem nam stražarja ukažeta, naj prenehamo, ter nas odženeta nazaj v klet. Ugibali smo, da so jih morda k temu nagovorili domači, ko so videli, da smo preslabotni in ne bomo nič naredili.

Okrog enih se odpro vrata in domača hči nam prinese krožnike, žlice, kruh in

velik lonec dehteče, vroče, goste juhe. Prav aprav je to nekak golaž, v njem pa plavajo kot krofi velike »špekknedle«, kot jim je rekla. Neverjetno. Kar verjeti ne moremo. Kaka sprememba nasproti preteklim dnevom, ko smo ležali v snegu in sanjali o jedeh, ki bi si jih privoščili, če bi mogli. Sedaj pa pred nami obilje jedi, ki bi zadostovalo vsaj za deset lačnih fantov. Zdelo se mi je, da tako finega vonja, kot je prihajal iz tega lonca, v življenju še nisem občutil.

Brž si nadevljemo. S slastjo uživamo vročo juho, ki laže teče po grlu. Toda okusa tudi sedaj ni čutiti. Tudi na pogled tako slasten, z dehtečo slanino nadevan in iz fine bele moke narejen »špekknedel«, ki se ga lotim, nima okusa. Le to čutim, da je vse skupaj precej mastno. Pospravim le en krožnik. A še to bolj iz občutka zavestne potrebe po hrani kot iz poželenja po njej. Tudi ostali ne morejo več.

Dekle nam prigovarja, naj jemo in kar nekaj razočarana je, ko odnese skoraj poln lonec nazaj.

Pozneje, do konca vojne in še prva leta po njej, ko sem bil še dostikrat lačen, sem se tistega lonca velikokrat spomnil in ugibal, kako bi oni, po sremsko začinjeni golaž in »špekknedle« le teknile, če bi si jih lahko nadeval pri normalnem teku?

Popoldne nas odvedejo na zaslišanje. Spraševali so vsakega posebej, najprej Žarka in Iva, ki sta bolj govorila nemški. Nato še vse skupaj in popišejo naše podatke. Sprašujejo, kod smo hodili te dni, kar približno opišemo, vendar ne omenimo naših nočnih obiskov. Izvemo, da so nas sledili že vse dni, morda nas je prijavil že domačin iz prvega srečanja v Sotinu? Gotovo pa sta nas naznanila oba Madžara zadnjo noč, ko so za nami šle patrole s psi.

Ponoči je bilo hudo. Vsa mastna juha, ki smo jo zaužili, je šla z drisko naprej. Posebno je dajalo Žarka in mene. Stražar pred vrati, v popolni bojni opremi, je bil že prav nevoljen, ko je moral tolikokrat odklepati vrata in nas stražiti pri zasilni stranišni utici na dvorišču. Naenkrat mu je bilo dovolj. Ves razkačen je preklinjal in se drl na Žarka: »Verfluchter Scheisser!« Zato sem odtlej, ko me je spet nagnalo, počepnil kar v nekem kotu kleti, saj je vsakikrat priteklo le nekaj krvi.

Naslednje jutro, bilo je v soboto, 27. januarja, nas s kamionom, na katerem je tudi desetina vojakov, odpeljejo do Vukovara. Tja smo prispeli vsi trdi od mraza. Čez nekaj ur nas prevzameta dva stražarja, starejša dedca. Odvedeta nas proti Vinkovcem, do koder je menda 17 kilometrov. Te poti se še prav dobro spominjam. Bil je svinčeno siv, mrzel dan. Močna košava je brila in nosila naletavajoči sneg, ki ga je bilo po cesti že kar precej, da se nam je mlel med nogami. Po ravnini iz Vukovara ven je ležalo na stotine zmrznjenih trupel nemških vojakov, vseh zametenih v snegu. Vmes pa konjska trupla z napihnenimi trebui in precej razdejane vojaške opreme. Tako razdejanje so mogle povzročiti le mine iz sovjetskih katjuš in topov. Ob pogledovanju po teh prizorih mi je živo prišla pred oči ilustracija iz stare izdaje Gregorčičevih poezij pri pesmi »Po bitvi«. Obenem sem si mislil, gledajoč trupla teh mladih fantov, ležečih v vseh mogočih položajih: »Koliko vas je le ob-

ležalo tako vsa ta leta po bojiščih od Moskve in Stalingrada sem — kaj pa vam je bilo treba tega. In vse zavoljo Hitlerja?« In še mi je misel poletela tja do Opatovca in do naših tovarišev, enako nepremično ležečih.

Najbrž so Nemci potem, ko so Rusi odšli, premaknili fronto zopet za kake 15 km proti vzhodu. Sicer bi bili prizori, ki smo jih videli sedaj, že globoko v nemškem zaledju, nemogoči. Razen, če bi to razdejane naredila ruska aviacija, ki pa je mi dotlej nismo videli. Tako sem si pač razlagal nepričakovano sliko.

Več kot pol poti smo že prešli. Nemca, z nami vred izmučena, sta si že v Vukovaru nataknila čez glavo in obraz volneni zaščitni maski. A kljub temu se jima je, enako kot nam, nabiral led po kocinah okrog nosu in ust. Kar prav jima je prišlo, ko smo zakoračili v vas. Zavijeta v neko hišo in tudi nas popeljeta v sobo, kjer se spravi za mizo, nam pa sta odredila klop ob oknu. Tudi pri tej hiši so le ženske. oblečene vse v črno.

Nemca se razkomotita pri mizi ter privlečeta iz svojih malh malico. Na znani, vojaški štirioglat kruh, ki ga pedantno režeta na tanke rezine, ki z nožem mažeta pašeto in jih s tekom pospravljata.

Domače ženske na drugi strani sobe pa opazujejo nas in šepetajo med sabo. Naenkrat se najstarejša približa in vpraša, če bi tudi mi kaj pojedli. Predlaga, da vprašamo Nemca, če sme kaj prinesiti. Vprašamo in stražarja sta dovolila. Potem se ponovi enak prizor kot pred dnevi v Negoslavcih. Ženske prinesejo ogromen hleb kruha, spet visokega, belega ter na krožniku velike kose slanine.

Zopet sem pomislil, kaka je neki ta dežela, kjer tik pred koncem dolge vojne, ko povsodi vsega manjka, pečejo še tako lep kruh in tudi slanino očitno ne manjka.

Brž se lotimo in čeprav še vedno brez pravega teka ter brez občutka okusa, vseeno kar jemo. Spet se mi zdi, kot bi v ustih drobil malto ali pesek in spet je težava hrano pogoltniti. Nemca pa sta od svoje mize sem pogledovala vse bolj z vidnim zanimanjem. Zdelo se mi je, da bosta vsak trenutek povprašala, če lahko prisedeta sem in si tudi odrežeta kak kos. Kar nekaj manjvredna sta se zdela ob svojem vojaškem, črnem kruhu in pustih pašeti. Toda za zdaj sta se še zadržala.

Ženska, ki je opazila, da le s težavo požiramo, se spet približa in vpraša: »Jelite, momci, dali bi popili malo rakije?«

»Da, da, molimo vas.« Že vse dni se nam je zdelo, da bi otekli v ustih in togost v žrelu moglo omečiti prav žganje. To bi nam pognalo tudi kri po premrlem telesu in udih.

Že se ženica vrne s steklenico žganja, druga pa prinese kozarčke na krožniku. Pričneta natakati. Drug za drugim zvrčamo kozarce in zdi se mi, kot da bi s temi kapljicami prikipevalo življenje v telo. Menda smo spili vsak dva kozarca, ko pogledam proti Nemcema. Kljub resnemu položaju me je skoraj popadel smeh. Gledala sta proti nam z odprtimi očmi, nozdrvi so se jima širile in zdelo se mi je, da kar iz zraka vsrkavata hlape žganja, kate-rega dehteči vonj se je širil po sobi.

Kot sem omenil že prej, sta bila to starejša možakarja, preprostega videza, ka-

kršni so se mi včasih zdeli furmani na cesti. Nista se mogla več zadržati in prav ponižno vprašata:

»Können auch wir zwei ein Schluck beckommen?« (Ali lahko tudi midva dobiva požirek?)

»Natürlich« (seveda), odvrnemo in že jima pivsko — tovariško natakamo. Menda še z večjim tekom, kot mi prej, zvrčata kozarčke. Nato prisedeta k nam in z njima in domačimi smo se zapletli kar v prijateljski razgovor. Spraševala sta nas, od kod in kaj smo. Občudujoče sta ogledovala Žarka, ki je pripovedoval, da je študiral pravo v Parizu, Ivo pa tudi že eno leto, prav tako pravo v Beogradu, še pred vojno. Medtem smo družno praznili steklenico. Od domačih smo izvedeli, da se ta vas imenuje Srbi in da v njej po večini žive res Srbi. Ti pa so v ustaški vladavini preživljali velike stiske. Za može niso vedeli, kje so. Videli smo, da enako kot v Negoslavcih, tudi tu čutijo s partizani naravno zavezništvo.

Padal je skoro že mrak, ko se poslovimo od prijaznih žensk in zopet zakoračimo v mrzlo košavo.

V Vinkovcih so nas zaprli v zgradbo okrožnega sodišča. V kletih zaporov, kamor so nas odredili, je bilo že na stotine naših ujetnikov s sremske fronte. Mnogi med njimi so bili ranjeni. Ob slabi hrani, brez zdravniške oskrbe in le za silo obvezani, so vsak dan umirali. V prostorih je močno smrdelo, saj je od ranjenih in nepokretnih šla voda in blato. Našli smo se tudi z nekaj tovariši iz slovenskega bataljona, ki so bili ujeti že poprej, ob samem napadu pri Opatovcu. Med njimi se najbolj spominjam Ludvika Grafenaverja, ki sem ga omenil že spredaj. Bil je ranjen v glavo. Krogla mu je razmesarila usta in šla na licu ven. Nezavesten je obležal v jarku in Nemci so ga drugi dan našli. Spominjam se tudi Slovenke, ki sem jo prej v bataljonu večkrat videl, a ji nisem vedel imena. Dobila je strel v trebuh. Najbrž ni preživela, saj je sama pravila, da bo gotovo umrla. Poleg drugih je bil tu še neki fant, okrog tridesetih let, večji, temnih las, zdi se mi, da je imel majhne brke pod nosom. Ranjen je bil v roko.

Sicer se mi je zdelo, da vlada v tem zaporu kar precejšnja zmešnjava. Očividno je bilo, da gre stvar h kraju in da bi mnogi tu najrajši pobegnili od bližajoče se fronte. Poleg Nemcev so imeli v zaporu besedo še organi NDH, saj so nas stražili predvsem hrvaški policaji tega sodišča. Nas je vodil na zaslišanja ali na stranišče neki možiček v oguljeni, modri uniformi, a dobrodušnega videza. Z njim se je dalo kar pogovoriti. Zaslišanja so bila tu zgolj formalnost, saj od nas niso mogli zvedeti kaj posebnega.

Tuhtali smo, kako bi lahko prišli v stik z ljudmi zunaj in dobili kakršnokoli pomoč. Hrano smo imeli zelo slabo. Zjutraj grenka, črna kava, za kosilo in večerjo pa redka juha in za ves dan čisto tanka rezina kruha. Vendar je bilo nekaj vredno to, da smo uživali vsaj toplo tekočino. Vse bolj smo hujšali.

Nekega dne smo vprašali starega policaja, če pozna v Vinkovcih kako slovensko družino, in ga prosili, da bi jim povedal o nas. Morda bi nas mogel kdo celo obiskati in prevzeti sporočilo za svojce v

Srbiji, ki bi ga odposlal, ko bo tukaj že osvobojeno.

Mož je obljubil in držal besedo. Dosegel je dovoljenje za obisk in naslednji dan so nas poklicali ven na hodnik. Tam je stal neki večji moški srednjih let z ženo in hčerko. Povedal je, da je doma iz Maribora in da je tu kleparski mojster. Nam se je zdela družina v lepih, meščanskih oblekah in urejenega videza kot prikazen. Kar nisem si mogel misliti, da smo nekaj tudi mi izgledali podobno. Sedaj pa smo bili tako bedni in zanemarjeni, polni uši, ki so nam lezle po telesu in obleki in smo se jih nalezli v tem zaporu. Kar sram me je postalo pred njimi.

Prinesli so nam veliko, v papir zavito pogačo. Z Ivom sva hitro napisala na papir, ki so ga prinesli s seboj, sporočilo svojcem, da sva zaenkrat živa. Menda so v Srbijo aprila, po preboju sremske fronte, ta pisma srečno prispela, in to je bila prva vest o naju z Ivom, saj so naju dotlej imeli za padla v Sremu.

Podobne obiske in zveze so iskali tudi drugi in pri tem so jim ustrezljivo pomagali hrvaški policaji in uslužbenci tega sodišča, kot bi se hoteli sedaj, pred zlomom, pri partizanih oprati za prejšnje sodelovanje z okupatorji.

Pred leti se mi je po telefonu oglasila neka ženska iz Savinjske doline in me prosila, da bi ji pričal za dvojno dobo, češ, da nam je v zapor v Vinkovcih nosila hrano. Povedala mi je imena in domače naslove naše četverice in še nekaterih drugih. Podatke smo ji menda napisali mi sami. Vendar se nje sam nisem več spomnil. Menda pa je imel z njo stik prijatelj Ivo, kot mi je povedal, ko sem mu o tem pripovedoval.

Pogačo smo seveda razdelili vsem ujetnikom v našem kotu zopora. Med njimi je bilo tudi nekaj Bosank iz Krajiške brigade.

Okrog 1. februarja so nas nekaj sto neranjenih ali laže ranjenih postrojili na dvorišču. Potem so nas odvedli na kolo-dvor. Med potjo smo srečevali kolone ustašev ali posamezne gruče. Žugali so nam in kričali: »Kurve partizanske, gde vam je sad vaš Tito! Dajte, da mi sredimo sa njima.« Nekateri so nas hoteli napasti, da so nas morali zaščititi celo nemški stražarji.

Nabralo se nas je za poln vlak. Živinski vagoni, v katerih smo plegli ali posedli, so bili nabito polni. Niti pošteno pretegniti se nisi mogel. Mi štirje smo se držali v kotu, na srečo oddaljeni od skupine ujetnikov iz jugoslovanske brigade, ki je prišla iz Rusije. Bili so sami Hrvati. Med njimi je posebno izstopal velik, rejen podoficir, divjih, sršečih oči in z izredno veliko in debelo spodnjo čeljustjo. Ta je kmalu postal v vagonu glavna osebnost. Kričal je na druge, ki so mu bili napoti. Zahteval je, da se vsi stisnemo še bolj skupaj, da si je lahko njegova skupina prav gosposko uredila ležišča. Neprestano nas je zmerjal za partizane in nam grozil. Vsi v tisti skupini so imeli še snažne obleke ter bili pri polni moči. Morali so pasti v ujetništvo pred kratkim. Drugi tu pa so bili na koncu z močmi, zlasti ranjeni. Zato se mu nihče ni upal upirati.

Vagoni so bili zaklenjeni, zunaj pa so stali nemški stražarji. Malo potrebo smo opravljali kar v nekem kotu. Znočilo se je.

Na nesrečo naenkrat popade Žarka driska. Spravi se v tisti kot in začne odpirati hlače. To opazi oni silak. Plane k njemu in mu prepoveduje opraviti v vagonu veliko potrebo, češ, da on ne bo vohal smradu. Nemci zunaj so postali pozorni na nemir v vagonu, poleg tega smo začeli tolči po vratih in vpiti »aufmachen«. Stražarji odpro in vprašajo, kaj je. Odgovorimo, da oni ne dovoli opraviti potrebo. Nemec ga odpodi in ukaže:

»Soll scheiss er!«

Žarko je Hrvata pogledal prav zmago-slavno in začel spuščati hlače. Zadevo pa smo potem sporazumno s stražarji rešili tako, da sva dva zagrabila Žarka za roke, on pa se je nagnil z zadnjo platjo izven vagona. Stražarji pa so vrata zaprli šele potem. Silak se je medtem potuhnjen odmaknil in bolj spoštljivo motril našo skupino, ki se je z Nemci pogovarjala v njihovem jeziku.

Več ur smo že polegali v vagonih, medtem pa ugibali, kam neki bomo krenili in kaka usoda nas čaka. Naenkrat se začne kompozicija premikati sem in tja. Tedaj plane skupina iz jugoslovanske brigade k zamreženim oknom. Vse, ki so jim bili napoti, z brcami razženejo. Vedno, ko se naš vagon pomika mimo postaje, kjer so stale gruče nemških in hrvaških oficirjev ali železničarjev, tulijo na vso moč:

»Pustite nas vani, mi nismo partizani, mi smo ustaši, mi smo sa vama!«

Kljub razbijanju po oknih se oni zunaj za te klice ne zmenijo. To jih je še bolj razkačilo. Začeli so kričati na nas, češ, da smo mi krivi za vse to in da bi nas poklali, če bi imeli nože.

Vlak je končno potegnil v noč. Na vseh postajah, kjer smo se ustavili, se je skupina »ustašev« ponovno skušala »osvoboditi«, a ji ni uspelo vzbuditi pozornosti zunaj nase.

Zgodaj zjutraj smo prispeli v Zagreb. Na neki postaji v predmestju so nas razvrstili v kolone. Tu smo se ločili od »ustašev« in vsem je odleglo.

Naj omenim ob tem dogodek iz leta 1946 v Ljubljani. Nekoč sem slonel ob oknu vlaka, ko sem se spravljal domov na krajše počitnice. Kar zagledam na peronu v počasnem koraku dva oficirja v pomenku in z rokami na hrbtu. Eden od njiju, s kapetanskimi našitki, se mi zdi čudno znan. »Kje neki sem le videl ta divji, zavaljeni obraz?« se sprašujem. Že sta oficirja zgignila za vogalom, vlak pa je ravno tedaj tudi potegnil. Šine mi v glavo: »To je vendar tisti podoficir iz Srema, ki nas je tako teroriziral na vlaku iz Vinkovcev ter kričal o svojem ustaštvu.« Če bi se to zgodilo le minuto poprej, bi gotovo stekel k njemu, ga popadel za ovratnik in mu zabrusil: »Ti slavni ustaš, kako neki si drzneš nositi Titovo uniformo in kako si le prišel komaj v dobrem letu do tako visokega čina!« Še dolgo v vlaku se nisem mogel pomiriti. Tovariši, ki so bili z mano, pa so me spraševali, kaj mi je naenkrat, da sem tako divji. Potem sem jim moral pripovedovati zgodbo o Sremu in o srečanju s tem ustašem.

Po ulicah Zagreba še ni oživel promet. Le redke posameznike srečujemo in še ti odmikajo pogled od nas. Odkorakali smo skozi celo mesto na drugi konec, do neke cementarne ali opekarne pod vznožjem

hriba, kjer je videti tudi odkope sivkaste hribine.

Tovarna, kjer je bilo taborišče, je obsegala veliko ograjeno dvorišče, skupino obratnih in drugih zgradb. V hrib v ozadju pa so bili speljani obokani rovi, ki so se razširjali v večje prostore z betonskimi tlemi, pa tudi tlakovanimi z rdečo opeko. V tem taborišču je moralo biti tedaj zaprtih več tisoč ljudi. Sodeč po oblekah, uniformah, fiziognomijah je bil to pravi balkanski babilon. Očitno tu niso bili zaprti samo zajeti partizani, ampak tudi drugi, ki so se kaj pregrešili okupatorju, od domačih civilov, ciganov, onih v muslimanskih nošah, morda pa celo tudi kake vrste četniki.

V prostorih so vladale strašne razmere. Neznosno je smrdelo. Od ranjenih in na pol mrtvih je tekla voda in blato po tleh in se mešala s krvjo in izpljunki. Bolj ob vhodih je ta tekočina zmrzovala, v notranjosti pa je stala na cm debelo. Pogradov za ležanje nisem opazil, morda so bili le bolj znotraj. Tam je bilo topleje, zato je vladala še večja gneča. Naša skupina je dobila prostor kar v začetku nekega rova. Zaradi prepiha je bilo mrzlo, toda zrak je bil le boljši. Seveda smo se tudi mi morali vleči na tla v tisto godljo.

Hrano smo dobivali še slabšo kot v Vinkovcih. Zato smo povsem oslabei. Bila nas je sama kost in koža. Čez dan so nas gonili k raznim opravilom na dvorišču. Pogosto smo morali nositi mrtve za neko barako. Tega posla smo se najbolj izogibali, saj smo bili preslabi, da bi dva mogla nositi truplo, nemški stražarji pa so pri tem surovo priganjali. Posebno se nam je gabilo hoditi po mrtve v notranje prostore. Tu so zdihovali, vpili, ali nemo zrl in vsak hip je kdo izdihnil. Tem mučnim opravilom smo se najlaže izognili s pohodi na stranišče, ki je bilo z latrinami urejeno v nekem bolj zakritem delu dvorišča. Tam smo ostajali čim delj.

Že prvo noč smo doživeli pravi napad uši. Čeprav smo jih čutili že iz Vinkovcev sem, pa so nas tu dobesedno žrle. Bil sem preveč top in brezbrizen, da bi se skušal očistiti, zavedajoč se, da bi bilo to nesmiselno. Potem si čez dva dni le slečem plašč in potegnem z vratu šal. Zgrozil sem se. Na modrem, volnenem šalu je mrgolelo na stotine velikih, debelih, belih uši. Šal je bil dobesedno bel od njih. Z gnusom sem ga zavrgel. Iz obleke in telesa pa jih seveda ni bilo mogoče pregnati.

Ko smo nedavno obujali v tovarišema Ivom in Žarkom spomine iz sremskih dni in iz poti v ujetništvo, se je spomnil Žarko dogodka iz tega zagrebskega taborišča:

Zraven njega je ležal zapornik, ki je stokal in ugašal v zadnjih vzdihljajih. Naenkrat je opazil, kako tega soseda uši množično zapuščajo in se usmerjajo k njemu. Potipal ga je za roko in opazil, da je mrzla. Sosed je med tem izdihnil. Uši so to takoj začutile in si poiskale drugo zatočišče.

Dvakrat ali trikrat so nas peljali na zaslišanje. Tudi tu sta pretežno govorila Ivo in Žarko v imenu vseh. Od onih, ki so bili v taborišču že delj časa — zdi se mi, da sta bila med njimi tudi dva Slovenca iz našega bataljona — smo izvedeli, da partizane menda množično zamenjavajo za ujete nemške vojake, nekje blizu Karlovca.

To se nam je sprva zdelo kar neverjetno, saj o čem takem do tedaj še nismo slišali. Ugibali smo, ali ni to morda le pretveza, da potem ujetnike nekje zunaj pokončajo. Toda mogoče je le res, saj je tudi tu opaziti nervozo v upravi taborišča. Na nekaterih obrazih je brati očitno skrb, kako se bodo rešili od tod, in nekako odsotnost, kot da bi z mislimi biti že napol doma. Nato smo izvedeli, da bodo nas štiri, z večjo skupino, ki so jo pripravljali, tudi zamenjali. Veselili smo se že, da bi čimprej prišli iz tega taborišča na osvobodeno ozemlje. Toda kmalu izvemo, da mi za zamenjavo ne pridemo v poštev, ker smo Slovenci. Zamenjujejo da le Hrvate. Odpeljali nas bodo v Nemčijo.

Pred leti sem izvedel, da je neki ujet tovariš iz našega bataljona vseeno bil zamenjan od tod nazaj k partizanom.

Čez nekaj dni so nas kakih dvajset odpeljali v drugo taborišče, kjer so bile razmere veliko boljše. Najprej smo se morali sleči. Pobrli so nam obleko in jo dezinficirali v kotlih, iz katerih je uhajala žveplena para. Medtem smo se temeljito okopali in očistili. Ostrigli so nas in pobrili zarasle brade z lica. Tedaj smo se šele goli videli, kako suhi smo v telo in lice. Pa vsi krvavi od nešteti ugrizov ter od zmečkanih uši.

Iz novega taborišča smo zopet skušali dobiti zvezo z zunanjim svetom. Spomnil sem se, da morda še živi v Zagrebu Milka Grabner, družinska mladostna prijateljica, ki je že pred letom 1941 službovala tu pri dr. Kenku, uslužbencu mežiškega rudnika. Ta je namreč imel tu poprej del svoje direkcije in knjigovodstvo. Njenega naslova seveda nismo vedeli. Ne vem več, kako smo uspeli navezati stik, zdi se mi, da smo predlagali vpogled v telefonski imenik. Spominjam se le to, da so nam pri iskanju nekateri kar precej pomagali. Že čez dan ali dva dobimo obisk: Prišla je Milka, z njo dr. Kenk in neki njegov kolega, pravnik iz Celja. Prinesli so nam precej hrane, med drugim veliko pogačo. Posebej nas je razveselil Kenkov kolega, ki je skrivoma potegnil iz žepa pollitrsko steklenico žganja in nam jo neopazno stisnil. Seveda se v navzočnosti stražarjev nismo mogli pogovarjati podrobno. Le bežno smo jim nakazali našo usodo. Milka je bila zaprepadena, ko nas je videla tako bedne. Poleg tega so se nam obleke, ki so jih prekuhali v pari, močno skrčile in hlače skoraj nisem mogel dobiti nase, obenem so napol razpadle. Enako usodo so doživeli čevlji, pasu pa sploh ni bilo več. Naslednji dan spet dobimo obisk. Neka ženska nam prinese več kosov obleke. Z njo je uslužbenka iz tovarne »Bizjak kekci«, ki pove, da se piše Kresal in je sestra pisatelja Rudolfa Kresala. Morda je bil v tej skupini obiskovalcev še kdo, ki se ga ne spominjam več. Tovarnar Bizjak, Slovenec, nam je poslal nekaj večjih zavojev keksov. Ta hrana nam je prišla zelo prav. V nekaj dneh smo se vsaj za silo okrepili. Kot v Vinkovcih, smo jo tudi tukaj tovariško delili z drugimi v taborišču.

Med njimi se najbolj spominjam mladega Poljaka Stefana, ki se nam je pridružil in se sploh povsodi držal naše skupine ter na zaslišanjih izjavljal, da je Slovenec, doma iz Poljčan. Res je slovensko kar do-

bro obvladal, čeprav s tujim naglasom. Leto ali dve je poprej v Sloveniji prisilno delal pri organizaciji Todt. Nekje na spodnjem Štajarskem je ušel, a so ga na hrvaški strani zajeli in vtaknili v taborišče. Zelo se je bal, da bi ugotovili njegovo pravo zgodbo, ki nam jo je razkril šele pozneje. Sicer je bil študent, doma iz Varšave.

Nekako sredi februarja, na večer, nas odpeljejo. V Mariboru doživimo ponoči hudo bombardiranje. Sirene tulijo, hiše v mestu se rušijo in gore. Bombe padajo tudi okrog vlaka, ki je stal v vznožju hriba, precej daleč od postaje naprej. K sreči nas ne zadene.

Za dva ali tri dni se ustavimo v Gradcu. Nameste nas v neke barake blizu centralnega pokopališča. Dve noči zaporedoma doživimo bombardiranje. V okolici se vse ruši. Barake takorekoč premetava od eksplozij. Napada, kot da ne bo konec, v valovih prihajajo novi avioni. K sreči jo spet odnesemo. Čez dan nas gonijo na delo. Še danes se čudim, kako smo na neki tovarni postaji mogli raztovoriti vagon koksa, ko je bila že lopata težka, da si jo komaj držal v rokah. Toda pod grožnjami stražarjev je moralo iti. Drugi dan smo nosili mrlične na pokopališča. V bližini je pogreb. Iz govora duhovnika razberem, da gre za žrtev bombnega napada iz Maribora. Svojci jočejo ob grobu. Občudujem jih, kako so lepo oblečeni. Nenadoma zatulijo sirene. Ob belem dnevu in v zavetju nagrobnih spomenikov opazujemo razdejavanje, ki ga povzročajo bombe. Spet smo imeli srečo. Na pokopališče ni padla nobena.

Po 20. februarju prispemo v Linz ob Donavi, kjer nas priženejo v neko taborišče v predmestju Freinberg. Od tod hodimo na delo v bližnjo podzemeljsko tovarno valjčkov za ležaje. Delamo po 12 ur, teden podnevi, naslednji ponoči. Težkemu delu smo komaj kos, tako smo šibki. Čez teden nas premeste k nekoliko lažjemu poslu, ko opazijo, da se Žarko in Ivo pogovarjata s taboriščniki poleg nemščine tudi v francoščini, angleščini, italijanščini, in lahko posredujejo kot tolmači. V taborišču je ljudi vseh narodnosti, od Jugoslovancev do Čehov, Poljakov, Rusov, Italijanov, Francozov, Belgijcev itd.

Tudi v Linzu doživimo več hudih bombardiranj. Na dolgih delovnih izmenah, ko sem se prve dni z bremenom komaj pomikal — tudi z nogami še od zmrzline ni bilo vse v redu — sem pogosto razmišljal: Kakšna sreča me je doslej le vodila, da sem kljub vsemu doživetemu ostal živ? Kar zadovoljen bom, ko si morda učakam svobodo, da bom le prilezel še domov. Čeprav nikoli več ne bom plaval, ne smučal, ne igral odbojke, ne tekal za trening s tovariši. Tega gotovo ne bom zmogel več, kakršen sem. Nikakršne bogatije in imovine si tudi ne bom želel ali se poganjal za njo. Da bi le mogel nekje mirno živeti, preskrbljen z najnujnejšim.

15. maja drugič osvobojen. Tokrat od Amerikancev. Naša skupina je izbrana za vodstvo taborišča. Tu se sedaj zbirajo predvsem Jugoslovani z vseh vetrov. Ivo in inž. Borut Maister iz Maribora odideta za tolmača na jugoslovansko delegacijo v mestu. Žarko si izbere položaj vodja kuhinje. Temeljito se maščuje za preteklo

stradanje. Ukaže nam sreči z najboljšim, kar uspemo dobiti. Sedaj nam morajo sreči kuharice, ki so poprej kuhale in servirale vodstvu taborišča. Žarka pa spoštljivo ogovarjajo s Herr direktor. Pri Amerikancih dobimo nekajkrat cela vedra testa za palačinke, ki smo o njih toliko sanjali v jarkih pred Sotinom.

Čez dva meseca smo pri polni moči. V poletni vročini se kopamo v bližnjem vodnem bazenu, zgrajenem za gašenje ob bombardiranjih. Ameriški vojaki, ki vidi-jo, da znam kar kravljati, mi napovedo tekmovalstvo. Pogodimo se za štiri dolžine bazena. Ob splošnem navdušenju tovarišev iz taborišča in nemških deklet iz sosesčine zmagam za dolžino roke. Amerikanec, glavni konkurent, postave kot tarzan, mi tovariško čestita.

Kako hitro se je obrnilo. Šele pred nekaj meseci sem sanjal o preživetju. Športu in igram s tovariši pa sem za vedno dajal slovo.

NAZAJ PROTI DOMU

V začetku julija 1945 s transportom končno domov, v Slovenijo. Veselje. Koprneče pričakovanje. Koroški rojak, taboriščnik iz Roža, prej z nami vred razigran, je vse bolj tiho, ko se vlak približuje Be-ljaku in se pripravlja za izstop. Ko ga vprašamo, čemu je utihnil, odvrne: »Vi se lahko veselite, ko greste v svobodno Slo-venijo, pri nas pa še ne vemo, kako bo z nami!«

5. julija 1945, točno 4 leta po izgonu od doma, prestopimo mejo na Jesenicah. V Radovljici nas vse štiri tovariše iz Srema razvrste v Škofjo Loko, v enoto dopunske komande 4. JA. Čez tri tedne na dopust, ki se mi spremeni v odpust.

V Mariboru ogledujem po bombnih napadih razrušeno mesto. Vroče avgustovsko sonce sije. Skočim k Dravi. Le nekega konja umivajo v njej. Okopam se. Nato na vlak.

Popoldanski sončni žarki obsevajo gladino Drave. Sence temnih lesov se lesketa-jo v njej. Že smo v Dravogradu. Končno Prevalje. Konec je poti z vlakom.

Na postaji že čaka stara tatra, rudniški tovornjak, ki sem pred leti tolikokrat v globokem snegu za njeno dobro utisnjeno in kar široko gazjo pritiskal kolo proti Žer-javu, na šiht. Nanjo se nabaše vse, kar gre po dolini navzgor. Plačila ne pobirajo. Tedaj je bilo še vse skupno, naše. Kdo bi se le menil v svobodi za take malenkosti.

Se nekaj ovinkov in tovornjak obstoji na trgu v Mežici. Ravno tam, kjer je pred štirimi leti zabrnel avto ob izgonu od doma. Kot takrat, tudi sedaj držim svojo prtljago kar v žaklju: Nekaj jopic, ki sem jih pred odhodom na hitro »zaplenil« v bližnji graščini pri Linzu, s skladiščem hitlerjevskih organizacij, in ko tu v prvi slasti svobode razbijemo več sto glinastih Hitlerjevskih kipov.

Skočim s tatre in se ozrem okrog sebe. Peca še stoji. Pred njo se dvigujejo kot kulise smrekovi gozdovi, spredaj na Sreč-nikovem vsi temni, v ozadju vse svetlejši, dokler se ne stopijo z obrisi Pece v sre-brnosivo zaveso. Jesenikov vrh in Gorna, zvesta stražarja na vsaki strani ob vznožju Pece, še čuvata kraljestvo kralja Matjaža.

Faksimile seznama
prve skupine
izgnancev-
povratnikov,
ob vrnitvi
iz Varvarina
domov, poleti 1945

Seznam
prve skupine povratnikov - Slovencev iz
sreda fašističnega (Varvarin)

Št.	Ime in priimek	Prevalje (vred. od post.)	Štev. druž. članov	Kam se vrača.
1.	Efer Janez - bogata in posestnik	Varvarin 6 km.	2	Prevalje.
2.	Arast Janez povratnik	Varvarin 11 km.	1	Pojane. Prevalje.
3.	Kohar Liza povratnik	Varvarin 6 km.	1	Prevalje.
4.	Spilak Jakob dekarer	Varvarin 11 km.	1	Prevalje.
5.	Kraljice Katarina povratnik	Črna 10 km.	6	Črna
6.	Kolenc Janez povratnik	Varvarin 6 km.	1	Črna
7.	Kolar Janez povratnik	Varvarin 6 km.	2	Črna
8.	Glavnik Edmund povratnik	Varvarin 6 km.	1	Črna
9.	Zabnik Ivan povratnik	Orašje 10 km.	7	Kozarica.
10.	Glavnik Katarina povratnik	Varvarin 6 km.	3	Črna
11.	Klimčič Ivan povratnik	Črna 12 km.	3, 2	Črna

Kel povratnikov je: 36

Seznam Slovencev iz sreda fašističnega (Varvarin), se more, na post. s dr. S. Hamun, kar ni je obšel starejši sin, mesto je pre-
dvostranski družina. Tudi na obsestnik.

Varvarin, 12. 11. 1945.

Jamnik S. d. o. s. a:
Ivan Hamun.

Bujno zelenje je vsepovsod. Nikjer se mi travniki in gozdovi niso zdeli tako razkošno zeleni kot tu. Kako sem pogrešal tega pogleda vsa ta leta, kadar sem v daljnem braniku nad Orašjem odložil sekuro in z očmi koprneče božal obrise Rtanja v daljavi in posebno Jastrebeca, ki me je s svojo obliko spominjal na domačo Peco.

Tudi hiše še stojijo. Vse je tako kot pred štirimi leti; od rudarskih hauzov, pa navzgor ob cesti, na zgornji konec kraja, kjer smo se tedaj osramočeni poslavljali od doma.

Toda neka sprememba vseeno je. Hiše, ki jih premerjam z očmi, se mi zde kot škatlice, majhne, neznatne. Razdalje, koder smo včasih tekali in so se nam zdele tako dolge, kot da so se skrčile. Ali me pogled vara? Saj vendar v teh nekaj letih nisem toliko zrasel, da bi se zdel kot Gulliver med pritlikavci. Ali mi je v zavesti res ostal kraj, kakor sem ga videl in doživljal še kot majhen otrok in ne kot že odrasla-joč fant? Res čudno.

Toda že sem v krogu znancev, prijateljev. Stiski rok, medsebojno spraševanje in telegrafsko hitro popisovanje usod.

Doma pa — ne vedoč za mojo usodo poslednjih mesecev in ob nenadnem prihodu — veselje ob snidenju s starši, sestrami, malim Jožetom. Solze v maminih in babi-činah očeh. Kot tedaj, pred štirimi leti, zopet solze. Vendar tokrat solze sreče.

Svoboda!

Šele sedaj, po oni prvi v Srbiji in drugi v Linzu, jo v tretje občutim ob svojih in v domačem kraju z vsem žarom.

Ivan Hamun

Dan svobode

Pripovedoval je oče sinu
zgodbo izpred štiridesetih let,
kako so takrat praznovali
konec vojne, deveti maj.

Vrata taborišča so se odprla,
naš narod se domov je vračal,
od veselja so ljudje jokali,
svoje, borce so čakali.

Objemali so se in si želeli,
da takšnega trpljenja
ne bilo bi več nikoli,
da v miru, sreči bi živeli.

Vse smo hiše okrasili,
povsod so visele zastave,
ponosno prikorakali so borci naši
v osvobojeno domovino.

Da vedno v svobodi bi živeli,
s ponosom bomo praznovali
svobode dan, deveti maj.

Zlitine, ki si zapomnijo obliko

1. Uvod

Telesa, ki so narejena iz zlitin, ki si zapomnijo obliko, lahko spremenijo svojo obliko, če jih ohlajamo ali ogrevamo v kritičnem temperaturnem območju; predhodno jih moramo primerno termomehansko obdelati. Glede na sestavo zlitine je lahko kritično temperaturno območje bodisi nad ali pod sobno temperaturo. V tem temperaturnem območju, ki ga imenujemo Ms — Mf pri ohlajanju in As — Af pri segrevanju, se spremeni kristalna struktura zlitine. Fazna transformacija, ki povzroči spremembo oblike, je brezdifuzijska termoelastična martenzitska transformacija. Predmeti iz takih zlitin — žice, palice, cevi, plošče, vzmeti itd. — imajo lahko dve obliki »hladno« in »vročo«. Obe obliki lahko v določeni meri še svobodno izbiramo. Dokler deformacija, ki je potrebna za preoblikovanje iz hladne v vročo obliko, ne preseže maksimalne vrednosti, ki je pogojena s kristalografijo transformacije, lahko vsako spremembo oblike dosežemo s preprostim segrevanjem. Ta

maksimalna deformacija navadno doseže velikost nekaj odstotkov.

Pojav lahko opazimo pri različnih zlitinah, na primer pri binarnih in ternarnih zlitinah na osnovi bakra, srebra in zlata, pri binarnih zlitinah Ni — Ti, Ni — Al, Fe — Pt itd. Martenzitna transformacija ima pri teh zlitinah številne značilnosti, ki so drugačne kot pri martenzitskih jeklih. Glavne razlike med obema skupinama martenzitskih zlitin so podane na sliki 1. Najvažnejše značilnosti termoelastične martenzitske transformacije so:

— Transformacija se začne pri temperaturi Ms in je popolnoma končana pri Mf, transformirani volumen nepretrgoma raste, ko temperatura pada. Pri segrevanju se martenziti začne pretvarjati nazaj v visokotemperaturno fazo, ki jo bomo imenovali austenit, pri As, konča pa se ta transformacija pri Af.

— Reverzibilno transformacijo lahko mnogokrat ponovimo.

— Transformacija ima majhno histerezo; temperaturna razlika med transfor-

macijo pri ohlajanju in segrevanju je velikosti 10 K.

Trenutno so industrijsko uporabni sledeči zlitinski sistemi: Cu-Zn-Al, Cu-Al-Ni in Ni-Ti; to so trdne raztopine s telesno centrirano kubično kristalno mrežo. Imenujemo jih zlitine z beta fazo.

2. Martenzitna transformacija v zlitinah Cu-Zn-Al, Cu-Al-Ni in Ni-Ti

Beta faza je stabilna v koncentracijskem območju, ki ustreza približno 1,5 valenčnim elektronom na atom. Beta faza se pretvori v ravnovesne faze, če zlitino počasi ohlajamo z visoke temperature. To pretvorbo pa lahko preprečimo s hitrim ohlajanjem do sobne temperature. V tem primeru se beta faza bodisi ohrani kot metastabilna faza, ali pa se pretvori v martenziti. To je odvisno od Ms temperature vsake zlitine.

Pri binarnih zlitinah ustreza vsaka sestava drugačni Ms temperaturi, pri ternarnih zlitinah pa več sestav ustreza isti Ms temperaturi. S tem pridobimo nekaj svobode pri izbiri sestave in lahko optimiziramo druge lastnosti, ne da bi se spremenila Ms temperatura.

Čeprav je sestava glavni dejavnik, ki določa transformacijsko temperaturo, pa je vendar mogoče doseči majhne odmike od imenske vrednosti s toplotnimi, mikrostrukturnimi, kristalografskimi ali mehanskimi vplivi. Zaradi tega morajo biti tehnološki parametri, na primer oblikovanje, toplotna obdelava, izjemno natančno določeni.

3. Lastnosti zlitin, ki si zapomnijo obliko

Zlitine, ki si zapomnijo obliko, imajo še dve tehnološko pomembni lastnosti: superelastičnost in veliko sposobnost dušenja.

3.1 Pojav zapomnjenja oblike

Pojav zapomnjenja oblike je torej posledica transformacije pri prehodu iz »vroče« v »hladno« obliko. Potrebno je samo segrevanje nad temperaturo Af. Material v samo kaljenem stanju ne kaže pojavnega zapomnjenja oblike; potrebna je predhodna specialna obdelava. Vzorec je treba najprej izoblikovati v njegovo vročo obliko, toplotno obdelati, kaliti in nato »izobraziti« oziroma »strenirati«, da se »nauči« oziroma si »zapomni« svojo hladno obliko. Možen je tako imenovani »aktiven« in »pasiven« trening.

Pri aktivnem treningu deformiramo toplotno obdelani in kaljeni vzorec pri temperaturi pod Mf v njegovo hladno obliko. Če ga potem segrejemo nad temperaturo Af, bo spet pridobil svojo vročo obliko, če zunanje sile ne ovirajo spreminjanja oblike pri segrevanju. Če sedaj ogreti vzorec ohladimo pod Mf, ne opazimo spontane spremembe oblike. Potrebna je ponovna deformacija v hladno obliko. Če ponavljamo gornji cikel (deformiranje — segrevanje s spremembo oblike — ohlajanje), dobimo počasi spontano spremembo oblike

ŽELEZOV MARTENZIT		NEŽELEZOV MARTENZIT
intersticijska in/ali substitucijska	(1) narava zlitine	substitucijska
martenzitsko stanje je pri intersticijskih železovih zlitinah mnogo trše kot austenitno stanje	(2) trdota	martenzitsko stanje ni veliko trše ali je celo mehkejšo kot austenitno stanje
velika	(3) transformacijska histereza	majhna ali zelo majhna
relativno velika	(4) transformacijska deformacija	relativno majhna
velike blizu Ms	(5) elastične konstante matične faze	majhne blizu Ms
večinoma negativen blizu Ms	(6) temperaturni koeficient elastičnih strižnih konstant	večinoma pozitiven blizu Ms
velika	(7) transformacijska entalpija	majhna do zelo majhna
velika	(8) transformacijska entropija	majhna
velik	(9) kemični potencial	majhen
samoprilagoditev ni nujna	(10) karakter rasti	dobro izražena samoprilagoditev
eksplozivna rast	(11) kinetika	počasnejša rast
ni samo ena mejna ploskev	(12) fronta rasti	možna je samo ena mejna ploskev
majhna in ireverzibilna	(13) gibljivost mejne ploskve	velika in reverzibilna
majhna	(14) dušilna sposobnost martenzita	velika

Sl.1: Primerjava med železovim in neželezovim martenzitom

pri ohlajanju. Po okrog desetih ciklih ni potrebna več deformacija, da dobimo hladno obliko. Vzorec sedaj spontano spremeni svojo obliko tako pri segrevanju kot pri ohlajanju; vzorec kaže pojav zapomnjenja v obeh smereh. Za vzorce, ki kažejo spontano spremembo oblike samo pri segrevanju, pravimo, da imajo samo enosmerno zapomnjenje.

Pri pasivnem treningu deformiramo vzorec pod M_f in ga fiksiramo, tako da ni možna sprememba oblike pri segrevanju. Posledica tega je, da nastanejo velike napetosti, ki so približno desetkrat večje kot napetosti, ki so potrebne za vzpostavitev hladne oblike. Na takem sistemu sedaj ponavljamo segrevanje in ohlajanje med temperaturama, pri katerih je vzorec v martenzitnem oziroma beta stanju. Nekaj deset ciklov zadošča, da uvedemo pojav zapomnjenja v obeh smereh.

Slika 2 kaže primer naprave, ki izkorišča pojav zapomnjenja oblike. Če napravo segrejemo s temperature pod A_s na temperaturo nad A_f in če hkrati primerno dimenzionirana vijačna vzmet nasprotuje spremembi oblike navitja, ki si zapomni obliko, se po segretju nad A_s vzpostavi velika napetost, zaradi katere se vijačna vzmet stisne, navitje pa ponovno pridobi vročo obliko. Če raztegneto navitje, ki je pod vplivom vzmeti, spet ohlajamo, se zmehta, ko dosežemo transformacijsko temperaturo. Ta temperatura pa ni M_s , kajti stiskanje pod vplivom vzmeti dvigne transformacijsko temperaturo. Med ohlajanjem je napetost, ki jo povzroča vijačna vzmet, večja kot »navidezna meja plastičnosti« navitja, ki si zapomni obliko. To lastnost lahko izkoristimo za avtomatski sistem za treniranje.

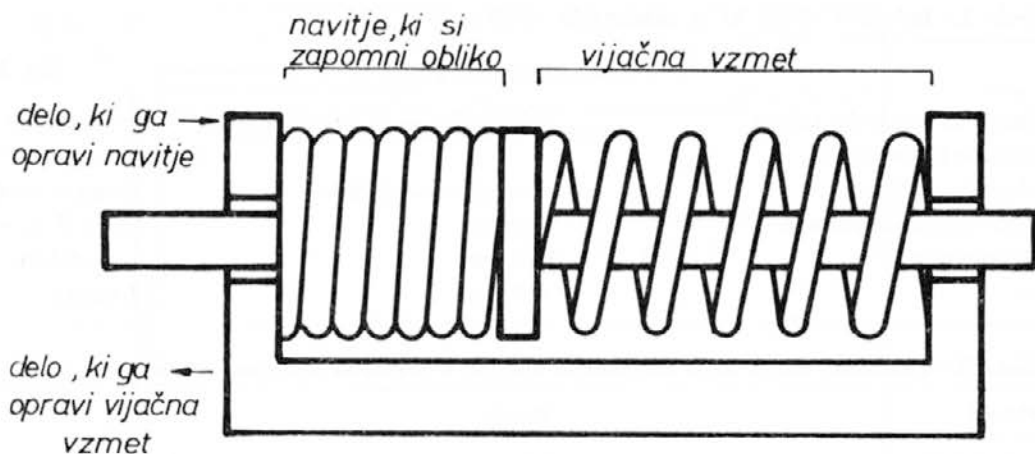
Osnove pojava zapomnjenja oblike si lahko razložimo na osnovi slike 3. Med deformacijo martenzitnega vzorca rastejo nekatere martenzitne ploščice na račun drugih. Vsaka martenzitna ploščica pa je povezana z določeno orientacijo spremembe oblike. Uporaba napetosti pripelje torej do preorientacije nekaterih variant. Zaradi nižje kristalne simetrije martenzita se bo pri ponovnem segrevanju vsaka ploščica martenzita pretvorila nazaj v prvotno orientirano beta fazo. Enosmerno zapomnjenje si torej razložimo s kristalografijo obeh struktur, ki se pojavljata pri procesu.

Da dobimo spontano spremembo oblike med ohlajanjem, mora obstajati mehanizem, ki pospešuje tvorbo tistih martenzitnih ploščic, ki so odgovorne za obliko v hladnem stanju. To pomeni, da se med treningom formirajo prednostna nukleacijska mesta. Vsaka metoda, ki povzroči taka prednostna nukleacijska mesta, lahko inducira zapomnjenje v obeh smereh. Taki metodi sta na primer plastična deformacija ali specialna relaksacijska obdelava.

3.2 Superelastičnost

Superelastičnost je pojav, da lahko dosežemo za kovine nenavadno velike elastične raztezke. Glede na pogoje obstajata dve vrsti superelastičnosti. Ena je psevdoelastičnost, druga pa gumi podobno obnašanje.

Psevdoelastičnost si razlagamo takole: Ko vzorec, ki je v stanju beta faze, raz-

Sl.2: Navitje, ki si zapomni obliko, v kombinaciji z vijačno vzmetjo

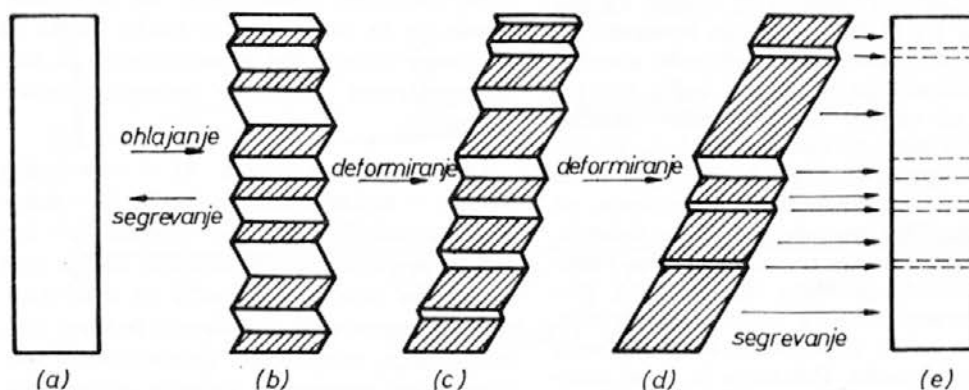
tegneto pri temperaturi nad A_f , se inducirajo martenzitne ploščice, takoj ko dosežemo kritično napetost. Vrednost te napetosti je odvisna od temperature, pri kateri napenjamo. Razbremenitev vzorca pri isti temperaturi povzroči, da ploščice izginejo, ker so pri tej temperaturi v nenapetem stanju nestabilne. Tvorijo se samo tiste variante martenzitnih ploščic, ki relaksirajo napetost; vzorec se raztegne med napenjanjem. Raztezek ni rezultat plastične deformacije, ampak fazne transformacije. Slika 4 kaže psevdoelastično obnašanje monokristala. Ker se transformacija pokorava kristalografskim pravilom, je psevdoelastični raztezek odvisen od orientacije kristala. Za orientacijo $\langle 001 \rangle$ je le 2 %. Napetost, pri kateri se začne transformacija, je prav tako odvisna od orientacije. Termodinamika nam da zvezo med kritično napetostjo, maksimalno deformacijo, temperaturo, pri kateri napenjamo vzorec, in transformacijsko entalpijo.

Raztezke, ki znatno presegajo klasične elastične raztezke, lahko dobimo tudi z napenjanjem martenzitnih preizkušancev pod temperaturo M_f . Pojav potem imenujemo

gumi podobno obnašanje. Kot vemo, se lahko med napenjanjem zamaknejo nekatere variante martenzitnih ploščic. V nekaterih primerih se lahko pri razbremenjevanju ponovno vzpostavi prejšnje stanje. Dobimo navidezne elastične deformacije med nekaj desetinkami odstotka in nekaj odstotkov. Pogoji za doseganje tega gumi podobnega obnašanja so odvisni predvsem od termomehanske zgodovine vzorca. Pojav je lahko zaželen ali nezaželen pri napravah, ki si zapomnijo obliko.

3.3 Velika sposobnost dušenja

Iz razlage je razvidno, da so meje martenzitnih ploščic gibljive, če jih podvržemo napetostim zaradi zunanjih obremenitev. Čeprav so meje zelo gibljive, njihovo gibanje porabi veliko mehanske energije. Ta poraba daje zlitinam, ki si zapomnijo obliko, veliko sposobnost dušenja. Med kovinskimi zlitinami ima največjo sposobnost dušenja Cu-Zn-Al z martenzitno strukturo. Faktor izgub je celo do 10 %. Dušenje je nelinearno, odvisno od amplitude in frekvence. Dušenje je odvisno tudi od staranja in od števila že izvedenih obremenjevalnih ciklov.

Sl.3: Shematski prikaz preorientacije in ponovne spremembe oblike; (a) in (c) sta beta fazi

Tabela I.: Izdelava zlitin, ki si zapomnijo obliko

	Ni-Ti	Cu-Zn-Al	Cu-Al-Ni
taljenje in kontrola taline	zelo težko — v vakuumu	sorazmerno lahko	sorazmerno lahko
oblikovanje (kovanje, ekstruzija, valjanje)	v vročem — težavno	srednje vroče — lahko	v vročem — težavno
hladna preoblikovalnost	težavna	samo v ($\alpha + \beta$) stanju	ni možno
obdelovalnost	težavno	zelo dobra	dobra
cena	100 enot	1 enota	1,5 enote

Tabela II.: Lastnosti zlitin, ki si zapomnijo obliko, v toplotno obdelanem stanju

Lastnost	Enota	Ni-Ti	Cu-Zn-Al	Cu-Al-Ni
interval taljenja	$^{\circ}\text{C}$	1240—1310	950—1020	1000—1050
gostota pri 20 $^{\circ}$	kg/m^3	6400—6500	7800—8000	7100—7200
specifična el. upornost pri 20 $^{\circ}\text{C}$	$10^{-6} \Omega \cdot \text{m}$	0,5—1,1	0,07—0,12	0,10—0,14
toplotna prevodnost pri 20 $^{\circ}\text{C}$	$\text{W}/\text{m} \cdot \text{K}$	10—18	120	75
temp. koef. dolž. razt.	10^{-6}K^{-1}	10 (aust.) 6,6 (mart.)	16—18 (mart.)	16—18 (mart.)
spec. toplota pri 20 $^{\circ}\text{C}$	$\text{J}/\text{kg} \cdot \text{K}$	470—620	390	400—480
termoelektrična napetost	$10^{-6} \text{V}/\text{K}$	9—13 (mart.) 5—8 (aust.)	—	—
transformacijska toplota	J/kg	3200	7000—9000	7000—9000
modul elastičnosti pri 20 $^{\circ}\text{C}$	GPa	98	70—100	80—100
meja plastičnosti	MPa	150—300 (mart.) 200—800 (aust.)	150—300	150—300
natezna por. trdnost (mart.)	MPa	800—1100	700—800	1000—1200
raztezek pri porušitvi (mart.)	%	40—50	10—15	8—10
trajna din. trdnost (mart.)	MPa	350	270	350
velikost zrna	10^{-6}m	50—100	50—100	25—60
transformac. temp.	$^{\circ}\text{C}$	—100 do +120	—200 do +120	—200 do +170
histereza (As-Af)	$^{\circ}\text{C}$	20	10 do 20	20 do 30
max. enosm. zapomn. oblike	% deform.	8	5	6
max. dvosm. zapomn. oblike	% deform.			
N = 10 2		6	1	1,2
N = 10 5		2	0,8	0,8
N = 10 7		0,5	0,5	0,5
temperatura dovoljenega pregretja (1 h)	$^{\circ}\text{C}$	400	160—200	300
specifična sposobnost dušenja	%/cikel	15	30	10
max. psevdoelast. def.				
— monokristal	%	10	10	10
— polikrist. vzorec	%	4	2	2

4. Izbira zlitin, ki si zapomnijo obliko

Tri zlitinske sisteme, ki kažejo pojav zapomnjenja oblike, lahko primerjamo med seboj s stališča izdelave (glej tabelo 1) ali lastnosti (tabela 2). Tabeli kažeta, da imajo Ni-Ti zlitine boljše lastnosti zapomnjenja, njihova cena (zlitinski elementi in izdelava) pa je znatno večja kot pri zlitinah na osnovi bakra. Vendar cena ni edini dejavnik, ki odloča o izbiri. Postopek treninga je namreč dokaj zapleten in se razlikuje za razne zlitinske sisteme, pa celo za različne sestave pri istem sistemu. Priprava zlitine in termomehanska obdelava zahtevata posebno znanje. Vsak primer uporabe zahteva svojo optimizacijo, zaradi česar je v primeru majhnih serij cena dokaj visoka. Potrebna je torej standardizacija. Uporabniki naprav, ki si zapomnijo obliko, se navadno ne zavedajo vseh dejavnikov, ki vplivajo na pravilno delovanje naprave. Glede uporabe je torej potreben dogovor med uporabnikom, konstruktorjem in proizvajalcem. Upoštevati

je treba spremembo oblike, omejitve glede mer, sile, temperature, okolje, v katerem bo naprava delovala, pričakovano življenjsko dobo (čas uporabe in število ciklov) pri dani deformaciji ali napetosti. Glede na te parametre je lahko boljša ta ali druga zlitina. Pri konstruiranju je treba upoštevati specifične lastnosti izbrane zlitine.

Dejstvo, da so zlitine, ki si zapomnijo obliko, v metastabilnem stanju, je v določenih primerih neugodno. Sistem želi doseči termodinamsko ravnovesje, kar je tem lažje, čim lažje teče difuzija in mikroplastična deformacija. Upoštevati je torej treba staranje, relaksacijo, temperaturno stabilnost pri pregretju, pešanje pojava zapomnjenja pri večanju števila ciklov, uporabljeno silo, histerezo. Treba je torej poznati tako lastnosti zlitine kot tudi okoliščine, v katerih bo delovala naprava, ki si zapomni obliko.

5. Uporaba zlitin, ki si zapomnijo obliko

Spisek primerov industrijske uporabe, bodisi v tekoči proizvodnji ali kot prototipov, je dokaj obsežen. Uporabe zlitin, ki si zapomnijo obliko, lahko razdelimo v dve skupini: tiste, ki uporabljajo sam pojav zapomnjenja oblike, in tiste, ki izkoriščajo superelastičnost ali veliko sposobnost dušenja.

5.1 Uporaba pojava zapomnjenja oblike

To skupino uporab lahko razdelimo v tri podskupine: zamenjava, poenostavitev in nove uporabe.

Zamenjalne uporabe so tiste, pri katerih določen element celotnega mehanizma ali naprave nadomestimo z elementom s spominom; ta element ima podobne lastnosti in isto funkcijo kot originalni element; oba elementa sta enako zapletena. Poenostavitvene uporabe so tiste, pri katerih celotno konstrukcijo iz različnih elementov nadomestimo z enostavnejšo konstrukcijo; to navadno sestavlja en sam element s spominom, ki ima enako funkcijo kot iz-

virna rešitev. Nove uporabe so tiste, pri katerih postane možna povsem nova funkcija ali metoda.

Pri zamenjalni uporabi je zamenjava pogosto zelo enostavna in navadno ne zahteva sprememb na okoliški konstrukciji. Zelo reprezentativni uporabi te vrste sta zamenjava bimetala (sl. 5) in varovalke. Zamenjava bimetala omogoča večje pomeke, reakcije v ožjih temperaturnih intervalih in večje sile pri segrevanju. Elementi s spominom imajo prednost pred običajnimi varovalkami v tem, da so neporušne. Lahko torej opravijo funkcijo večkrat, ne da bi jih zamenjali ali ponovno naravnali. To omogoča periodično preizkušanje ne samo elementa s spominom, ampak celotne varnostne naprave. Ta dva primera kažeta, da ima zamenjava obstoječih elementov z elementi s spominom zanimive prednosti.

Najpomembnejša področja poenostavitve uporabe so: naprava za povezavo cevi ali optičnih vlaken, regulacijski in odpiralni mehanizmi ter toplotni stroji. V regulacijskih in odpiralnih mehanizmih ena sama vzmet, ki si zapomni obliko, zamenjuje kombinacijo termosenzorja, ojačevalnika in releja. Toplotni stroji z elementi, ki si zapomnijo obliko, so zelo preprosti (sl. 6). Elemente izmenoma segrevamo in ohlajamo.

Tipični primer nove uporabe so žice in zlitine, ki si zapomnijo obliko; služijo za detekcijo lokalnega pregrevanja. Na tistem mestu se žica na določen način upogne.

5.2 Uporabe superelastičnosti

V to skupino uporab spadajo predvsem primeri, kjer zunanja sila poviša transformacijsko temperaturo, pa je ravno to povišanje pomembno za uporabo, na primer za regulacijske sisteme.

Tipični primer uporabe psevdoelastičnosti je pri konektorjih elektronske opreme. Ker je včasih z enim samim konektorjem treba zagotoviti zelo veliko električnih stikov, pride do problema zadostne togosti, stabilnosti in lažjega vklapljanja. Če konektor z elementom, ki si zapomni obliko, shladimo pod sobno temperaturo blizu M_s , je za vklop potrebna majhna sila. Temperaturo potem dvignemo do sobne, s čimer dosežemo zadostno silo stika.

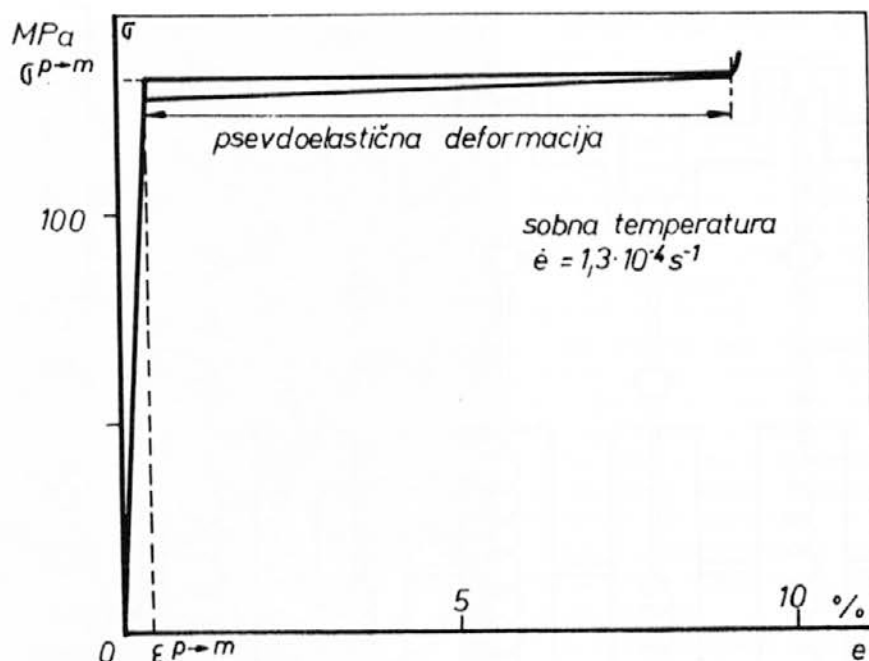
Tipični primer uporabe gumi podobnega obnašanja so žice, ki se uporabljajo v zobozdravstvu; tu morajo biti mogoči veliki pomiki, ne da bi se sila znatno spremenila.

5.3 Uporaba velike sposobnosti dušenja

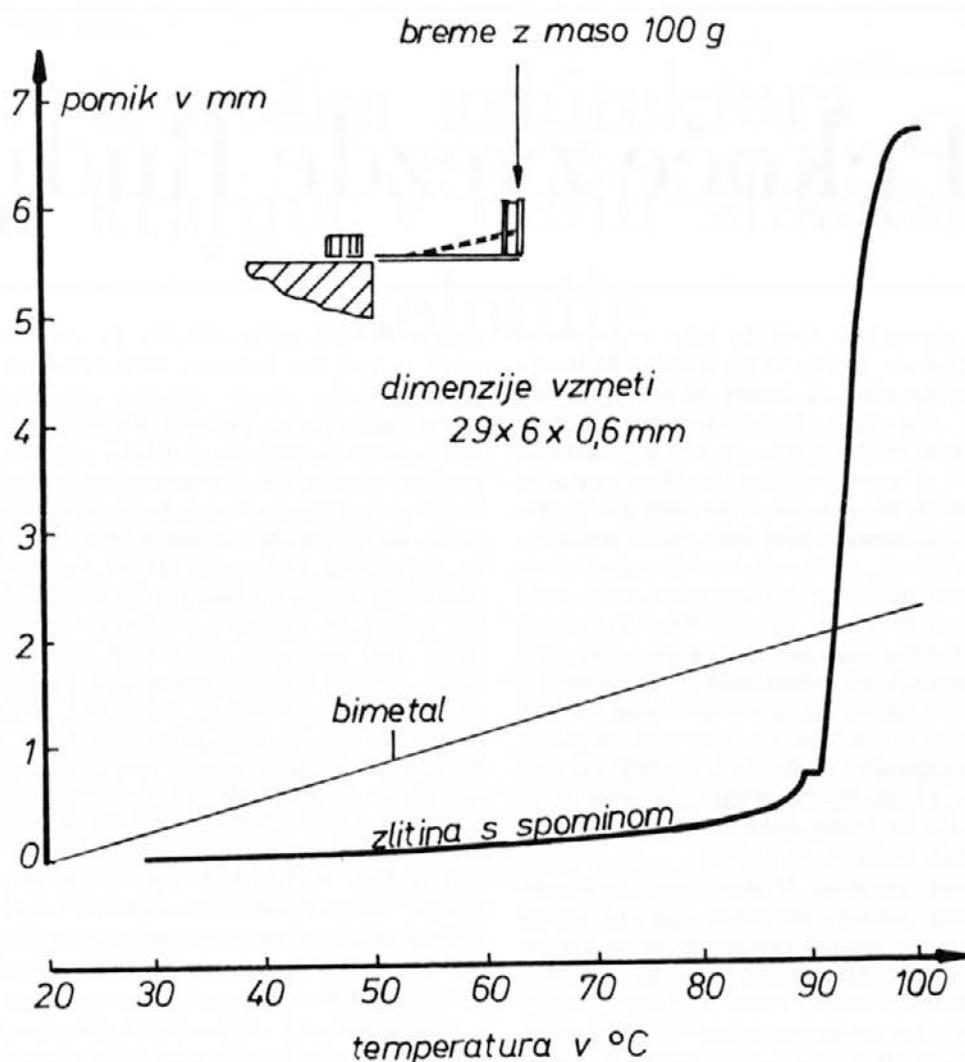
Velika sposobnost dušenja zlitin, ki si zapomnijo obliko, nudi možnost zmanjšanja mehanskih nihanj in hrupa. Na žalost pa analiza praktičnih primerov kaže, da so pogoji za optimalno dušenje v praksi redko izpolnjeni. Poleg tega je sposobnost dušenja močno odvisna od temperature in predhodnega cikličnega obremenjevanja. Če hočemo dolgo življenjsko dobo, se je treba izogibati temperaturam nad 40°C . Dušilne elemente uporabljajo pri natančnih spektrometrih za analizo vesoljskih snovi.

5.4 Uporaba drugih lastnosti zlitin, ki si zapomnijo obliko

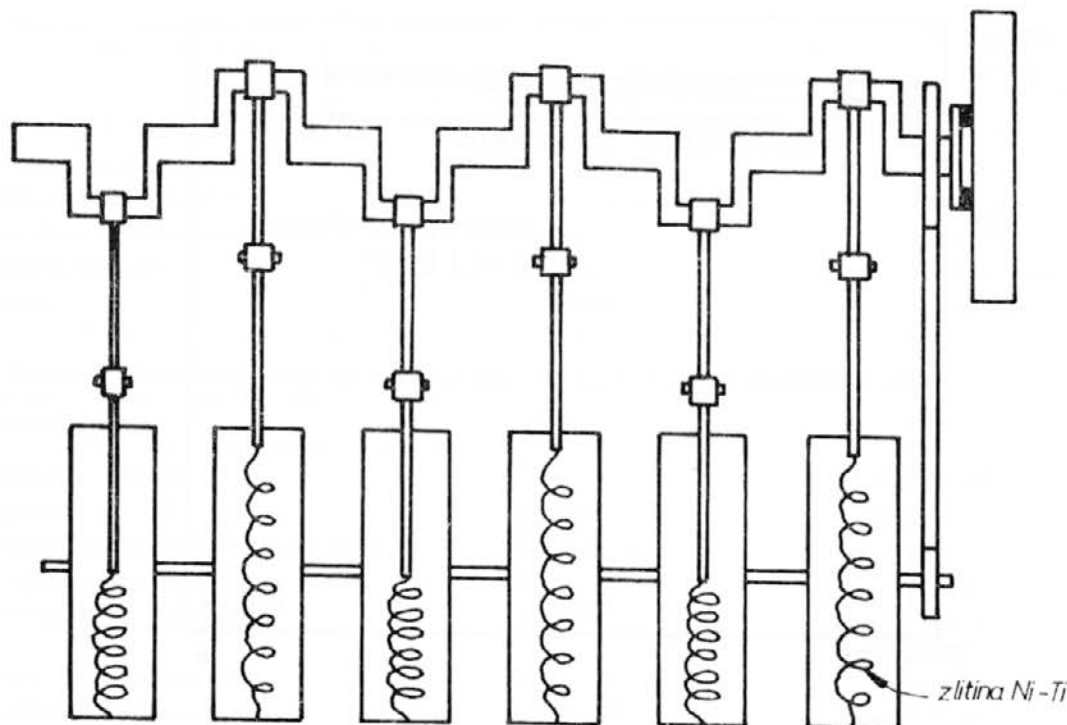
S faznimi transformacijami v zlitinah, ki si zapomnijo obliko, so povezane tudi

Sl.4: Psevdoelastična deformacija beta monokristala z dano orientacijo

Sl.5: Karakteristika elementa, ki si zapomni obliko, in bimetala

Sl.6: Toplotni stroj z elementi, ki si zapomnijo obliko

spremembe drugih fizikalnih lastnosti. Električna upornost se pri transformaciji spremeni za 20%. Pri nekaterih zlitinah se spremeni barva in refleksijska sposobnost, ko se martenzit spremeni v fazo beta. To izkoriščamo za optični spomin.

6. Sklepi

Zlitine, ki si zapomnijo obliko, nudijo široke možnosti industrijske uporabe zaradi svojih značilnosti in nenavadnih lastnosti: zapomnjenja oblike, superelastičnosti, velike sposobnosti dušenja in drugih fizikalnih lastnosti, ki so povezane z martenzitno transformacijo.

Zaradi zapletenih lastnosti in postopkov izdelave, s katerimi dosežemo zahtevane lastnosti, je potrebno tesno sodelovanje med uporabnikom, konstruktorjem in proizvajalcem. Nadaljnji naporji so potrebni, da bi spoznali razloge za slabšanje lastnosti s staranjem. Če bi odpravili to slabost, bi lahko uporabo elementov, ki si zapomnijo obliko, še razširili.

Po predavanju dr. J. Van Humbecka na mednarodni konferenci o odpornih materialih, februarja 1986 v Londonu, povzel F. Grešovnik

Marjan Kolar

Pekoče zvezde Rudija Mlinarja

20. novembra 1986 je bila v železarni predstavitev zbirke črtic Rudija Mlinarja Pekoče zvezde, na kateri je nastopil tudi pevski zbor Vres. V železarni zato, ker je avtor delavec železarne in ker je železarna založila njegovo knjižico. Kolikor vemo, je to prvo takšno dejanje na tem področju, ker je železarna doslej bolj vidno podpirala predvsem glasbeno in likovno dejavnost. Na področju književnosti naše delo doslej ni bilo zelo opazno. Oba fužinarja sta pač objavljala pesmi in prozo delavcev. Mentorski delež železarniških slavistov pri književni vzgoji se je kazal skozi osebne pogovore s pisci in na okroglih mizah z bralci. Obstaja kot dejstvo, da ima pri nas človek, ki ga veseli branje ali pisanje, h komu iti, da lahko dobi oceno svojega dela in kak napotek za naprej.

Čeprav je Rudi Mlinar imel mentorje večinoma zunaj železarne, pa je svojo prvo zbirko učakal predvsem zato, ker je delavec delovne organizacije, ki sistematično podpira vsako resno kulturno dejavnost, ki ima program pospeševanja lastne ustvarjalnosti in ne drugačnega ali nobenega. Objavljal je lahko pri nas, vsak pisec pa ve, da je objavljanje velika spodbuda za novo pisanje. Zato je pred nami plod tega sodelovanja in tak je delež železarne pri delu Rudija Mlinarja, tak pa bo pri piscih začetnikih tudi v prihodnje. — Pri tem je en sam pogoj. Ta je vsem

delavcem Železarne Ravne že desetletja znan in pri nas priznan brez ugovora, to je kakovost.

Vsi vemo, kako pogosto slišimo, da kaj velja samo kvaliteten izdelek, narejen iz kvalitetnega jekla. Preneseno na področje književnosti to pomeni kakovost takšne vrste, da bi npr. bila kakšna črtica iz zbirke objavljiva tudi v kateri od slovenskih literarnih revij, ne samo v Mentorju. Kadar kateri od avtorjev to mejo doseže, in če se vsaj približno na takšni ravni tudi ustali, potem lahko s časom upa na knjižno objavo v založništvu železarne, drugače seveda ne. In ker so merila torej zahtevna, se ta dejavnost v železarni ne bo razbohotila. Obstajala pa bo kot priložnost in kot izziv. Toliko o deležu železarne pri tej publikaciji.

O črticah Rudija Mlinarja. Ne bom ponavljal svoje spremne besede iz brošure, seveda pa bom nekatere misli iz nje povzel in razširil, ker je spremno besedo pač treba pisati na mero.

Nisem vprašal Mlinarja, koliko pozna ali ne pozna sodobnih socioloških teorij o sivini vsakdanjega življenja v industrijski družbi. Vendar je v črticah nedvomno navzoča. S to sivino in enoličnostjo je približno tako, kot če bi otrok poslušal pravljico do konca, kjer se pove »...Potem sta se poročila in srečno živela,« otrok pa bi vprašal:

»Kaj pa potem?«

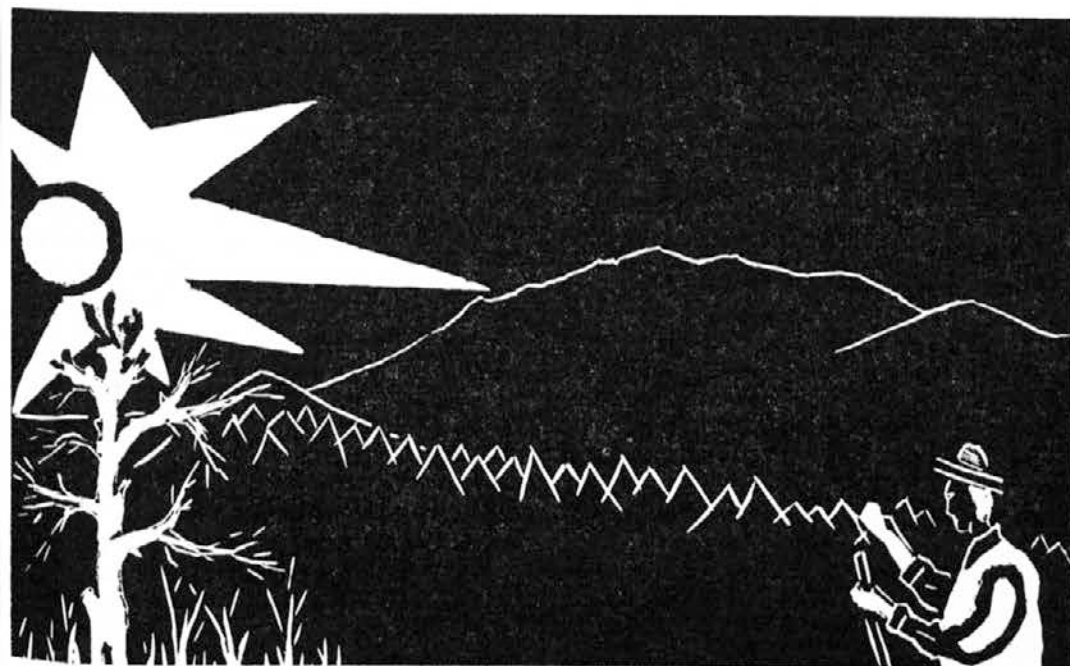
In če bi kdo prebral zgodbo o veličastni vojaški ali delovni zmagi in bi ravno tako vprašal:

»Kaj pa potem?«

Dovolj vzorcev obstaja za pisanje o naših dejanjih, komaj pa kje edino veljaven za opisovanje tiste sive vsakdanjosti, ki se je zave kdo prej, drugi kasneje. To je značilnost življenja od takrat, ko poprečen človek dobi stalno zaposlitev, ko se poroči in pričaka stanovanje.

Socrealistično napihovanje in literariziranje bojov za doseganje planov in prehodnih zastavic se nam zdi smešno in nikakor ne literarna tema. Tudi ne poznam dobrega književnega dela o delegatskih odnosih in samoupravljanju. Enolično delo v tovarnah je pač mnogo bolj resna realnost kot kakršnokoli besedovanje. Pa tudi tovarniško delo ne zadovoljuje zmeraj velikega odstotka delavcev in jih ne osrečuje stoodstotno.

Seveda sivine vsakdanjosti ne doživljamo vsi enako niti kontinuirano. Vsak zase jo tudi barvamo in lepšamo, kakor kdo ve in zna. Ampak niti vrtičkarstvo niti rekreacija nista zelo močni literarni temi. — Ker torej normalno vsakdanje življenje zunaj človeka ne nudi kaj prida tem za opisovanje, jih je treba iskati v človeku, v njegovi duševnosti, ali kvečjemu v odnosih med dvema človekoma, v prastari

»Pozdrav vzhajajočemu soncu« orig. linorez Milana Vošanka

in zato večni, a vendar zmeraj aktualni polariteti med moškim in žensko.

O posameznih črticah.

V naslovni črtici zbirke **Pekoče zvezde** Mlinar opiše življenje delovodje, da bi za hip pobegnil dolgočasnemu ritmu dela v naravi, in premagovanje občutka krivde pred delavci, ki so še na slabšem kot on, pa vseeno vztrajajo.

To je edini opis dela v železarni in čisto dovolj. Variacije na isto temo bi brez vključevanja banalnih vsakdanjosti komaj lahko bile uspešne, z njimi pa bi tekst razvođenel v reportažnost.

Drug način za literarno oblikovanje sivine je enako monološki kot v Pekočih zvezdah, le da je humoren. Enkrat (v Fragmentu) si izbere pisemsko obliko, drugič (v Prebujanju) spet opisno.

Pri obeh je opazna uporaba rekurence — to je ponavljanja in variiranja nosilne podobe — ki sicer ni sama sebi namen, ki pa določa avtorjevo osnovno razpoloženje in izpovedni cilj.

Pri **Fragmentu** sta to srečna zvezda in črv strahu, pri **Prebujanju** pa ovce, ki skačejo čez plot in zvezdni prah, vse podobe in simboli v pijanske blodnje čudno, a zelo umetelno spremešanih želja, sicer potlačenih v budni treznosti.

Bele solze in **Slovo** sta oblikovani na dialoški način. Tu se kaže Mlinarjevo nagnjenje k dramatiki, vendar k dramatiki takšne vrste, da kljub izrečenim besedam več zamolči kot izpove. Oba pogovora med moškim in žensko namreč potekata že po izvršenem dejanju, torej potem, ko se je vso pomembno in zares dramatično že zgodilo, ko po hudi napetosti vse uplahne v neko brezčutnost. Vse je odločeno, nič več se ne bo spremenilo. Tako je dialog le še odmev in ta odmev sega v preteklost ter jo delno, pa res samo delno razkrije.

Mlinar želi, naj si bralec tisto, kar se je zgodilo predtem, naslika sam. Bolj ko se bo kdo potrudil, bolj bo podoba realistična, tudi banalna seveda, spet tudi siva. Ampak Mlinar to sivino premaga na ta način, da jo pobarva prvič mlečno belo,

drugič z oranžno barvo sončnega zahoda — obakrat pa mu uspe, da ne eno ne drugo slovo ni sentimentalno ne kičasto. Grenko že, vendar obvladano: tako je, nič se ne da storiti, življenje bo teklo naprej.

dr. Cene Avguštin

Koroška arhitektura in krajina v delih slikarske kolonije

Slikarska kolonija Ravne privablja vsako leto večje število znanih in zanimivih umetnikov, zaradi česar dobiva vedno večji ugled in pomen tudi v širšem slovenskem prostoru. Lanske kolonije se je udeležilo šest slikarjev in dve slikarki.

Med deli, ki so bila prikazana na razstavi, prevladuje krajina, še posebej arhitekturna krajina, le **Stojan Brezočnik** se je uveljavil kot izrazit figuralik. Na ogled je postavil vrsto kompozicij na temo monodrame Matija Šipka Svetneči Gašper po Vorančevi noveli. Slike odlikuje kompozicijsko dobra razvrstitev figur, ki kljub omejenemu prostoru ne delujejo ustesnjeno. Figure in arhitekturne sestavine v sliki so z ozadjem povezane v skladno celoto. Barvna skala je omejena na skromnejše število temno uglašanih tonov, slikar slika v ploskvah in lisah, trdih obrisov skoraj ne opazimo, zato Brezočnikove slike dajejo slikovit vtis. Izraz figur je poglobljen, a tudi figuralna kompozicija kot celota deluje ekspresivno.

Mirjam Zupančič je po poklicu sicer akademska kiparka, vendar se je v koloniji lotila upodobitve Raven v akvarelu. Za njeno delo je značilen enoten, zelenkasto obarvan kolorit z dobro oblikovanim

Zadnja proza v zbirki **Bilo je to tisti čas** tematsko zaokrožuje cikel, je ljubezniva idila, a nič več kot to.

Seveda je jasno, da bi se dalo o vsaki črtici posebej povedati še marsikaj. Morda jih bo katera od okroglih miz v tej sezoni tudi obravnavala. V literarno delo pač ni mogoče uspešno prodirati drugače, kakor da poskušamo ugotoviti njegovo strukturo, da določimo jezikovne in stilne značilnosti pa še kaj.

Pri pisanju sem se namenoma izogibal visoke doneče retorike. Bom povedal zakaj. Že na začetku sem omenil kvaliteto. Če kje, potem v Železarni Ravne še predbro vemo, da v materialni proizvodnji ne poznamo pojma: krajevna ali občinska kvaliteta ali regionalna.

Jeklo je kvalitetno ali pa to ni — in to na odprtem domačem in tujem trgu v hudi konkurenci.

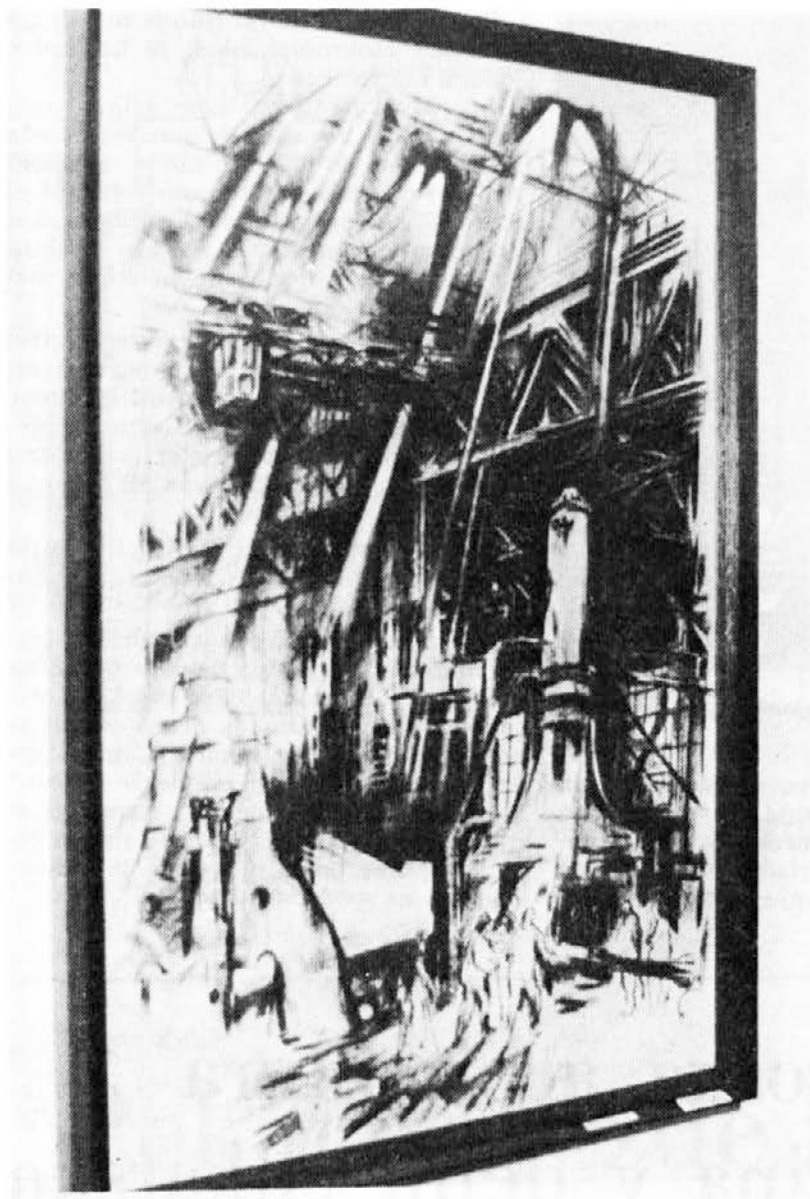
In z nematerialno, duhovno proizvodnjo ne more biti drugače. Zato je železarna omogočila Mlinarju objavo zbirke, z avtorjem vred pa vemo, da nismo odkrili ne novega Prežiha ne Cankarja. Zato ne govorimo, da so Pekoče zvezde že besedna umetnost. So pa pošteno literarno dejanje, so zapis o naših delavcih v našem času, in takšne proze ni veliko. In ponavljam: so na spodobni ravni.

prostorom in diagonalno zasnovano kompozicijo. Slika še zdaleč noče biti dokumentaren posnetek kraja, temveč deluje izrazito razpoloženjsko.

Bolj »objektiven« je v svojih vehementno podanih arhitekturah Raven in okolice znani mariborski slikar in grafik **Bojan Golija**. Njegove upodobitve ravske železarne, kašte, Kotelj pa tudi Filipa Večka v sepiji nam kažejo odličnega risarja, ki z lahkoto obvladuje tudi najtežje perspektivne probleme različnih arhitekturnih konstrukcij.

Z upodobitvijo gorskega sveta nad Ravnam se je **Leopold Hočevnar-Hoči** za vedno poslovil od kolonije. Naslikal je vrsto odličnih krajin v olju, v katerih se temne in svetle partije barve v širokih ploskvah menjavajo med seboj. V njih kot da zaslu-timo tisto razpoloženje, zdaj mrko in spet optimistično, ki je spremljalo slikarja v času bolezní.

Hočijevega zasavskega rojaka **Janeza Kneza** poznamo z njegovih razstav od drugačne, bolj k abstraktnemu oblikovanju usmerjene strani, na Ravnah pa ga je kot pred časom Pavleta Florjančiča pritegnila arhitektura kmečkih domačij in cerkva. Tako je nastala vrsta sočnih akvarelov, ki nam z umetniško prepričljivostjo posredujejo vso raznolikost in barvitost koroškega

Bojan Golija, V kovačnici

stavbarstva. V širokih ploskvah nanosen in vijoličasto obarvan kolorit vnaša v sliko za gorate predele koroške pokrajine značilno tonacijo, ki jo srečujemo tudi v slikarstvu Franca Boštjana.

Martina Koritnik-Fajt je svoja slikarska prizadevanja v koloniji usmerjala na dve področji: v slikovito akvarelno obdelavo pokrajine in njene nepogrešljive sestavine kmečke hiše in v skoraj risarsko skrbno predstavitev nekaterih arhitekturnih spomenikov, kot sta npr. skupaj stoječi gotski cerkvi sv. Volbenka in sv. Ane na Lešah. Na sliki sta cerkvi predstavljeni kot sloki, po stilnih načelih gotike kvišku težeči arhitekturni telesi in povsem izločeni iz motečega okolja. Kljub temu upodobitev ne deluje kot arhitekturna skica, temveč kot polnovredno slikarsko delo.

Ernest Krnaič ovija svoje pastelne kompozicije z barvito tančico, pod katero obriši predmetov izgubljajo svojo ostrino in krajina izginja v meglenem ozračju. V nasprotju z mnogimi slikarji, ki uporabljajo tehniko pastela, so Krnaičeve barve zadržane; prav tako je tudi razpoloženje v sliki. Med razstavljenimi deli izstopa pastel Ob poti na Strojno, ki je primer mehko oblikovane in barvno uglasene kompozicije.

V oljnem slikarstvu **Toneta Cimermana** prevladujejo arhitekturni motivi, čeprav je bila na razstavi predstavljena tudi čista krajina. Med krajinskimi kompozicijami se slika Koroška odlikuje po svoji dinamični igri oblakov in gorskih vrhov. Cimerman ne nanaša barv v ploskvah ali lisah, temveč po impresionističnem vzorcu v drobnih raznobarnih delcih, ki se šele v primerni oddaljenosti od očista povezujejo v celoto.

Janez Mrdavšič

ČRNA IN ČRNJANI

NARODOPISNA PODOBA KOROŠKEGA DELAVSKEGA NASELJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Knjiga Črna in Črnjani je plod svojevrstnega sodelovanja znane slovenske etnologinje dr. Marije Makarovič in prizadevnega krajevnega kronista Ivana Modreja, ki mu je opisovanje preteklosti Črne in njene okolice notranja potreba in hvalevreden konjiček.

Dr. Marija Makarovič je velik del svojega raziskovalnega dela posvetila koroški narodopisni problematiki. Že za temo diplomske naloge si je izbrala preučevanje ljudskega pesništva, pripovedništva in ljudske medicine v Podjuni. Leta 1982 je izdala zajetno knjigo Strojna in Strojanci, zdaj pa se že nekaj let z vso zanj značilno vnemo ukvarja z narodopisno problematiko zamejskih koroških Sel pod Košuto.

Ivan Modrej vsaj zadnjih deset let pridno objavlja v Koroškem fužinarju narodopisne drobce in je, kot je razvidno iz seznama virov in literature v knjigi Črna in Črnjani, zbral v rokopisni Črnjanski kroniki okrog tristo strani zanimivega gradiva in podatkov.

Besedilo knjige Črna in Črnjani, ilustrirano s številnimi fotografijami in tehničnimi risbami (le-te so delo dr. Gorazda Makaroviča), obsega nad 420 strani in je razdeljeno na štirinajst vsebinsko zaokroženih poglavij, ki govorijo »o življenjskih razmerah in kulturi... t.j. o naselju in domovih, poklicni sestavi, dodatnem ukvarjanju s kmetijstvom, ...o nekdanji porabi, družinskem življenju, poglavitnih življenjskih mejnikih, zdravstvu, ustvarjalnosti, verstvu in drugih manifestacijah« Črnjanov do začetka druge svetovne vojne.

Dr. Marija Makarovič se je potemtakem lotila težkega in zamudnega dela, saj gre v primeru Črne za kraj, o katerem je bilo doslej le malo napisanega, a še to, kar je natisnjene, temelji večidel na ne povsem zanesljivem ustnem izročilu, na osebno obarvanih spominih ali na posameznih, sicer stvarnih podatkih, ki pa ne dopuščajo širših in globljih posplošitev.

Vsi količkaj obsežni zapisi o Črni obsegajo le posamezne prvine zapletenega gospodarskega ali družbenega dogajanja in njih namen ni iskanje vzročno-posledičnih odnosov med njimi.

Avtorici knjige potemtakem ni preostalo nič drugega, kot da se loti iskanja in obdelave dosegljivih virov informacij — tudi izvirnih dokumentov, shranjenih v številnih arhivih, knjižnicah in drugih podobnih ustanovah doma in v zamejstvu. Kaj vse je pri svojem delu odkrila in upoštevala, nam pove seznam uporabljenih virov in literature, ki obsega kar 361 naslovov.

Ker se raziskava ukvarja z življenjem strnjene, socialno, politično in tudi v vseh drugih pogledih močno razčlenjenega delavskega naselja od prve omembe kraja (leta 1137) do začetka druge svetovne vojne, je razumljivo, da ne morejo biti vsa obdobja in dogajanja enako izčrpno obdelana. Za starejša obdobja je na voljo manj podatkov kot za novejša, nekatere dejavnosti so doživljale vzpone in padce, razmere so se zdaj zaostrovale, zdaj blažile, nekateri izjemni dogodki pa so sploh vznemirili vaško sosesko le nekajkrat v vseh dolгих stoletjih njenega obstajanja.

Jedro knjige iz povsem razumljivih razlogov obravnava razdobje med prvo in drugo svetovno vojno, ko so se površnemu pogledu skrita nasprotja razkrivala tudi v

delovanju cele vrste strank, organizacij in društev, v njihovem medsebojnem tekmovanju, zavzemanju za uresničitev takšnih in drugačnih interesov in ciljev, ko je gospodarska kriza izostrila socialna nasprotja in je grožnja druge svetovne vojne terjala od krajanov tudi odločnejšo narodnostno opredelitev.

To pa je hkrati tudi čas, ko se znanstvene ugotovitve dr. Marije Makarovič, zapisane v knjigi, že srečajo z živim zgodovinskim spominom, vedenjem, življenjskimi izkušnjami in spoznanji starejših Črnjanov.

Predvsem ta del svojih raziskovanj je avtorica lahko dopolnila z živimi pričevanji in dokumenti uradne in zasebne narave. Prav pri zbiranju tega gradiva so ji lahko bili nekateri Črnjani in Črnjanke, predvsem pa Ivan Modrej, v veliko oporo in pomoč. Ta vir informacij, različnih pogledov na stvari, niansiranih sodb o posameznikih in celotnem dogajanju pa bi lahko bil za čas med obema vojnama neusahljiv, saj živi še vrsta ljudi, ki bi imeli kaj povedati, dodati ali vsaj osvetliti iz svoje

perspektive. Toda zajeti in upoštevati vse to je bilo preprosto nemogoče, saj bi se v tem primeru vsako količjak obsežnejše poglavje lahko razraslo v samostojno zajetno knjigo. Prav v tem pa se skriva za domačine, ki jim je delo predvsem namenjeno, vznemirljiva draž obsežne, vsebinsko bogate knjige o Črni in Črnjanih. Razburkala je zgodovinski spomin starejših krajanov, prebudila zanimanje mlajših za preteklost kraja in tvoren delež ali vsaj usodo prednikov v njej in njenem oblikovanju.

Samoiniciativna prizadevanja zavzetih posameznikov, krajevne skupnosti Črna na Koroškem, ki je knjigo izdala, predvsem pa uspešno opravljeno delo dr. Marije Makarovič in Ivana Modreja so dosegla svoj namen. Pomembna knjiga je na široko odprla pogled v preteklost črnjanske soseske, hkrati pa spodbudila krajane k razmišljanju o nadaljnjih raziskavah preteklosti Črne — tudi v novejših obdobjih, ki jih ta knjiga, žal, ni mogla zajeti.

V Koprivni je bila pozneje ustanovljena samostojna župnija, in sicer leta 1790, približno v tem času pa tudi v Javorju. To pa je bilo že tri leta po izločitvi koroških župnij iz ljubljanske škofije.

Črna je bila pod ljubljansko škofijo od l. 1461 do 1787, torej 326 let.

Zaradi oddaljenosti podružničnih cerkva je prišlo pogosto do sporov med vikarji in farani, ker so pri teh podružnicah pokopavali mrlične brez duhovnika, kakor bomo kasneje videli.

V Črni je bilo tudi samostojno deželno sodišče, ki je bilo v posesti lastnika gradu in gosposčine Pliberk. Pliberska gosposčina je imela v Črni le svojega oskrbnika in nekaj stražarjev ter svojo pristavo, v njej pa je gosposčina izvrševala po najemnikih tudi gostilničarsko obrt.

Peto nedeljo po veliki noči l. 1581 je prišel v Črno na vizitacijo osmi ljubljanski škof Janez Tavčar.

Po svečanosti v cerkvi, pri kateri je sodeloval domači vikar Soller (Šolar?), je škof zaslišal farane, ki so se ta dan zbrali v Črni v največjem številu, ali so zadovoljni z delom vikarja. Farani so mu odgovorili, da vikar opravlja svojo službo tako v cerkvi kakor zunaj nje dobro, grajali so le, da ne živi kot duhovnik.

Škof je vikarju zabičal, da mu bo prepovedal izvrševanje duhovniškega poklica, če ne preneha s tem življenjem, nakar je vikar obljubil, da se bo pokoril. Cerkvenim ključarjem pa je škof naročil, naj poskrbijo za popravilo cerkvenih poslopij.

Med leti 1600 do 1630 je kot črnjanski vikar listinsko dokazan Ahacij Končnik. Ko je ljubljanski škof Oton Friderik Buchheim leta 1641 vizitiral koroške župnije, je prišel 20. julija v Pliberk.

V vizitacijskem zapisniku tega vikariata Črna je zabeleženo, da škof zaradi slabih

Ivan Modrej

Prispevki k zgodovini Črne na Koroškem

Župnija Črna je bila prvotno podružnica nadžupnije (prafare) Šmihel pri Pliberku. Dne 30. IV. 1309 se omenja župnik iz Črne 30. I. 1317 ena kmetija, v obdobju 1449 do 1452 štiri kmetije (hube) in leta 1461 pet hub.

V začetku 16. stoletja, leta 1505, so v urbarju pliberške gosposčine znani podatki o tako imenovani župniji Črna in njenih manj ko desetih podložnikih, ki se omenjajo ponovno hkrati s še nekaterimi drugimi podložniki v letih 1524—1571 (Podatki so v knjigi: Dr. M. Makarovič, Ivan Modrej, Črna in Črnjani.).

V arhivu SR Slovenije hranijo listino, s katero je plemič iz okolice Mozirja z imenom Rudolf 5. maja 1317 z ženo podaril samostanu v Mekinjah pri Kamniku štiri kmetije kot doto hčerki, ki je odšla v samostan.

Listina je bila izdana v Mozirju v navzočnosti prič: opata Leopolda iz Gornjega grada, župnika Konrada iz Braslovč, župnika Valterja iz Črne, Hartnida iz Mozirja in Kokolaja iz Vrbavca (Aleksander Videčnik: Podobe iz preteklosti Mozirja 1985.).

Vizitacijski zapisi

Leta 1461 je bila nadžupnija Šmihel priključena novo ustanovljeni ljubljanski škofiji. V Črni je bil že samostojni vikariat. Župna cerkev je bila posvečena svetniku sv. Ožboltu in Sebastijanu, pod črnjansko župnijo pa je spadalo šest podružnic, in sicer: cerkev sv. Jošta in Lucije v Spodnjem Javorju in cerkev sv. M. Magdalene v Zgornjem Javorju, cerkev sv. Helene, kapela sv. Henrika in sv. Kunigunde, cerkev sv. Ane na Slemenih (Koprivna) in cerkev sv. Jakoba v Koprivni.

Vse te podružnične cerkve so bile na hribovitem terenu in so bile oddaljene od župnijske cerkve po več kilometrov.

Iz Črne do Koprivne je dobri dve uri hoda. Zato so vsi vikarji, ki so službovali v Črni, posebno, ko so prišli v leta, prosili za premestitev k ravninskim župnijam.

Gorski reševalci pri reševalni akciji pod Raduho

cest ni mogel iti osebno vizitirat črnjanske župnije. Dal je poklicati takratnega vikarja v Črni, Matija Križaja, v Pliberk, ga tam zaslišal in ugotovil, da je Križaj domačin mesta Kranj, da slušbuje v Črni že sedem let in da je bil posvečen v duhovnika pred osmimi leti. Ordiniran je bil na naslov neke proštije na Češkem, kar bo dokazal na prihodnji sinodi. Iz tega zaslišanja sledi, da je Križaj prišel v Črno za vikarja 1633. leta, 1648. pa je bil premeščen v Šmihel. Vikarja Križaja je v Črni nasledil Marko Banko (tudi Vanko Wanckho), ki je prosil leta 1652 ljubljanskega škofa za dovoljenje, da bi mu smel priti na pomoč kaplan Mihael Štih. Škof je to dovoljenje izdal, pa le za čas enega leta, ker je bil Štih določen za kaplana v Šoštanju. Leta 1652 črnjanski vikar tudi ni prišel na sinodo v Gornji Grad ob koncu meseca aprila. Svojo odsotnost je opravičil, ker je zapadel na planinah tak sneg, kakor ga ljudje ne pomnijo. V mesecu avgustu 1652 je škofijski komisar in nadžupnik v Braslovčah Filip Terpin vizitiral župnijo Črna.

1. 10. avgusta 1652 se je najprej ustavil pri podružnični cerkvi sv. Marije Magdalene v Javorju, kjer je ugotovil, da so na tamkajšnjem pokopališču tri leta pred tem pokopali nekega Prislana, ki je umrl pri faranu Močilniku, ki je bil podložen gradu v Guštanju. Pokopali so ga črnjanski farani Narovnik, Karničnik in Čemernik nasilno, proti volji vikarja in sosesčine. Tudi so se širile govorice, da tam večkrat pokopavajo abortuse. Vizitator je naročil, da v prihodnje na njihovem pokopališču ne smejo nikogar pokopavati brez vednosti in dovoljenja vikarja, kar pa se tiče izvršenih nasilnosti, naj kršilci pričakujejo kazen od škofa.

Pri pregledu cerkvenega urbarja je vizitator ugotovil, da ima cerkev v blagajni 13 zlatnikov, 14 imperialov ter 11 goldinarjev v manjših kovancih.

Davku podvrženih krav ima cerkev 26, od vsake dobi 6 krajcarjev, ovc ima 74, census od vsake ovce znaša 6 novčičev. Denarni davek (census pecuniarius) pa je od vsakega goldinarja 3 krajcarje.

Nadalje je vizitator ugotovil, da ima cerkev v svoji posesti v Črni tri travnike in eno puščo, ki jih imenuje »kaplanske njive«. Neki Lampret plačuje za ta zemljišča 15 goldinarjev letne zakupnine. Jakob Srebre plačuje za neko drugo njivo 15 krajcarjev, Sebastijan Tomjač pa za tretjo njivo 30 krajcarjev zakupnine. Ko je vizitator vprašal cerkvena ključarja Jurija Gutovnika in Antona Koniča, zakaj imenujejo ta zemljišča »Caplaney gründt«, sta mu cerkvena ključarja odgovorila, da so te njive po pismu, ki ga je poslal vikar Ahacij Končnik škofu Tomažu Hrenu, nekaj spadale h kaplaniji. Njiva, ki jo ima v zakupu Srebre, pa je last pliberške gosposčine in cerkev dobiva od nje po neki ustanovi le zakupnino.

2. Istega dne, 10. avgusta 1652, je vizitator Terpin obiskal cerkev sv. Jošta in Lucije v Spodnjem Javorju in ugotovil, da je črnjanski vikar zavezan pri tej podružnici opraviti eno leto osem »obligatnih« maš. Cerkveni urbar je izkazal 26 krav, od katerih so podložniki obvezani plačevati po 6 krajcarjev davka na leto, in 70 ovc, od katerih plačujejo podložniki po 6 nov-

Ostanki podrte planinske koč na Grohatu pod Raduho, snežni plaz jo je porušil februarja 1986

čičev davka. Cerkev prejema od 64 goldinarjev predpisanih davkov po 3 krajcarje od vsakega goldinarja; cerkvena ključarja sta bila pri tej cerkvi Pučev in Piko.

3. Naslednji dan, 11. avgusta, je vizitator Terpin obiskal župno cerkev sv. Ožbolta in sv. Sebastijana v Črni. Po popisu cerkve in cerkvenega inventarja je ob navzočnosti cerkvenih ključarjev Klemena Pečnika, Jakoba Začena in Jerneja Burjaka bral mašo, nato pa je pregledal cerkveni urbar, ki je izkazal 21 krav in 58 ovc, podvrženih dajatvam. Cerkev je prejela od vsake krave po 7 krajcarjev, od vsake ovce pa po 6 novčičev na leto.

Cerkveni ključarji so poročali, da je prišel pliberški grof kot patron farne cerkve naenkrat z zahtevo, da mora cerkev plačevati »odvetščino« v znesku 9 do 10 goldinarjev; dotlej so plačevali grofu, kadar je prišel v Črno, le obed. Vizitator je cerkvenim ključarjem naročil, naj pokličejo župana, ki naj zadevo pojasni. Župna cerkev je imela leta 1652 po vpisu v urbarju tale zemljišča: Gašpar Černic, podložnik iz Vogrč je imel v zakupu cerkvi lastno »hubo«, od katere je plačeval 7 goldinarjev in 6 novčičev najemnine.

Simon Bricman je plačeval od njive, imenovane »velika njiva«, 4 goldinarje. Simon Lampret od druge njive 1 goldinar. To njivo mu je dal vikar Vanko dne 13. maja 1648, v resnici pa jo je Lampret dobil že 7 let prej, ter dolguje za ta čas 5 kron, ki jih ni plačal. Za dve leti je dal dve kroni zakupnine, ki pa ju je pridržal Vanko sam.

Cerkev ima dalje podložnika Jakoba Srebre, ki plačuje od njive »na prodi« 15 krajcarjev; ta njiva pa ni last cerkve, temveč gosposčine Pliberk. Od nekega drugega zemljišča, ki je deloma travnik in njiva, pa plačuje Ožbolt Vošič 1 goldinar

4 novčiče. Tudi to zemljišče je v lasti gosposčine Pliberk, cerkev pobira po neki ustanovi le zakupnino in plačuje za vsa ta zemljišča po imenski cenzitvi (Heren-gült), ki znaša 5 reparjev, 10 novčičev, deželi 2 goldinarja davka, 4 goldinarje vojaške naklade in še izredne naklade, če so predpisane. Cerkveni ključarji so se pritožili, da podložniki ne opravljajo predpisane »rabote« in so prosili, naj škof preceni vrednost »rabote« v denarju. Cerkveni ključarji so se nadalje pritožili, da vikar (Branko) jemlje denar, ki ga darujejo farani za popravilo cerkve in župnišča, kljub temu, da morajo ključarji plačevati vsako leto (chatedraticum), in sicer od župne cerkve po 1 goldinar, od podružnice sv. Jošta pol krone in od podružnice sv. Magdalene pol krone. Pri farni cerkvi je obstajala bratovščina device Marije, ki je imela vpisanih v urbarju 8 krav in 64 ovc, podvrženih dajatvam. Za to bratovščino je bila enkrat na leto služba božja za umrle člane. Za to priložnost je kupila govedo, ki so ga ta dan zaklali in pojedli. Za nakup tega goveda so morali člani bratovščine plačevati po 6 novčičev. Ta bratovščina je imela v lasti njivo imenovano Jamica, zanjo je plačeval Lenart Močilnik po 1 goldinar zakupnine. Bratovščina ima še eno njivo, ki je prej spadala pod župnikovo »nadarbino« in so jo zamenjali; tudi to njivo ima v zakupu Lenart Močilnik za 1 goldinar letne zakupnine.

Cerkveni ključarji so vprašali vizitatorja, ali bi smeli povišati zakupnino na 1 goldinar in 30 krajcarjev. Vizitator jim je naročil, naj pregledajo listine (elteras empluticas), ki jih baje hrani Vid Vološar. Cerkveni ključarji so se pritoževali, da ta bratovščina ne plačuje davkov za svoja zemljišča, ki jih mora cerkev plačevati, zato prosijo, da bi ti dve njivi prisodili

cerkvi. Nato je vizitator zaslišal cerkvene ključarje o delovanju in zadržanju vikarja; odgovorili so mu, da je vikar, kar zadeva cerkvene zadeve, goreč in v svoji službi marljiv, po značaju pa je preveč nagle jeze. Enkrat je cerkvenega ključarja Klemen Pečnika tako udaril, da mu je zateklo oko, drugega ključarja pa je zmerjal za ničvrednega in škodljivega človeka. Vikar Banko se je glede prvega primera zagovarjal, da je bil cerkveni ključar pijan in v pijanosti tako surov, da mu je v navzočnosti mnogo gospodov dal zaušnico, v drugem primeru pa se mu je ključar predrznil proti vsem predpisom javno ugovarjati.

Glede drugega primera je vizitator naročil vikarju, naj zadevo prijavi upravi telju gosposčine Pliberk. Zoper vikarja Banka so farani Črne izrekli vizitatorju še nekaj pritožb. Dva primera sta se nanašala na upravljanje cerkvenih zemljišč, ki so deloma v lasti cerkve, deloma v lasti župne »nadarbine«. Tretji primer pa pokaže vikarja Banka v kaj čudni luči. Daniel Močilnik, posestnik podložniške kmetije v Črni, se je zoper vikarja pritožil, da je kaznoval njegovega sina z denarno globo petih kron samo zaradi tega, ker je imel ljubezensko razmerje s služabnico iz župnišča, ki je z njim zanosila. Razen tega je vikar dal zapreti njegovega sina v pliberški grad in sme zapustiti zapor, kadar bo plačal osem kron za vzdrževanje dekleta. Ker je vikar s takim ravnanjem prekoračil Ker je vikar s takim ravnanjem prekoračil svoje pristojnosti je vizitator odločil, naj sinu vrne denar, dekle sama, ki ji je ime Eva, in ki je vikarjeva nečakinja, pa naj pride na njihov dom, da se bo mogel sin poročiti. Pride naj tretji dan po veliki noči. Vikarju pa naj se da zaradi njegovega postopanja ukor. Vikar Banko je na to pritožbo izpovedal, da živi deklica Eva pri njegovem prijatelju župniku v Rečici ob Savinji. Sin Močilnika pa da je s svojim ravnanjem onečastil župnišče. Temu nasproti so farani izjavili, da je vikar Banko še bolj onečastil župnišče, ker ne živi, kot se za duhovnika spodobi.

Končno je vizitator še ugotovil, da stoji na župnijskem pokopališču kapela, ki je posvečena sv. Mihaelu. To je bila »kostnica« ali »osarij«, kamor so shranjevali kosti iz prekopanih grobov.

4. Naslednji dan, dne 12. avgusta, je vizitator inšpiciral podružnično cerkev sv. Helene, kjer je po vpisu v urbarju ugotovil, da ima cerkev 25 krav in 151 ovce, podvrženih dajatvam. Od vsake krave plačujejo farani po 7 krajcarjev in od vsake ovce po 6 novčičev. Nadalje je ugotovil, da ima ta cerkev v lasti dve njivi, ki jih imata v zakupu dva pliberška meščana, ki pa dolgujeta za zakupnino prvi 118 in drugi 135 goldinarjev, skupaj 253 goldinarjev.

Vizitator je navzočim cerkvenim ključarjem Pavlu Bricmanu, Lukasu Jegercu in Valentinu Bricmanu naročil, da te dolgove ali izterjajo ali pa dajo ti dve njivi proti plačilu navedenih zneskov drugim v zakup. Vizitator je tu našel dve listini, ki ju je izdal prvi ljubljanski škof Žiga grof Lamberg v nedeljo po vnebovzetju leta 1477 v Solčavi. Iz prve listine je bilo razvidno, da je posvetil cerkev sv. Helene škof Žiga prvo nedeljo po prazniku povišanja sv. križa; na ta dan tudi praznujejo

praznik cerkvenega posvečanja s štiridesetdnevnimi odpustki. V tej listini je škof Žiga odpustke razširil tudi na vse tiste, ki obiskujejo to cerkev, ko je v njej služba božja »cum clausula si mamus provercerint an intrices«.

Iz druge listine pa izhaja, da se je Ahac Stüpl kot župnik v Črni moral zavezati, da bo zaradi podaritve dveh njiv cerkvi sv. Helene bral razen na dan prošenja in posvečenja vsako leto pri cerkvi sv. Helene še deset maš pod kaznijo 100 novčičev. Te maše so dolžni opravljati tudi vsi njegovi nasledniki in jih morajo na nedeljo ali praznik pred tem javno naznaniti, da cerkveni ključarji lahko pripravijo vino in vse druge potrebščine za mašo.

Pri tej cerkvi je bilo 11 posestnikov iz sosesčine obvezanih, da so morali duhovnikom dajati obede brez obremenitve cerkve, le na praznik posvečenja je cerkev morala prispevati nekaj meric vina za duhovnike in ključarje.

Po vizitaciji cerkve sv. Helene je vizitator pregledal še kapelo sv. Henrika in sv. Kunigunde, ki je bila oddaljena pet korakov od cerkve (rimski korak »passus« je meril 1,5 m).

5. Naslednji dan, 13. avgusta 1652, je vizitator Terpin nadaljeval s pregledom podružničnih cerkev v župniji Črna in je prišel najprej k sv. Ani na Slemenih (Koprivna), kjer je ugotovil, da cerkveni urbar te podružnice izkazuje 50 krav in 104 ovce, podvržene cerkvenemu davku. Nadalje je imela ta podružnica v lasti njivo na ozemlju župnije sv. Štefan v Podjuni, bila je v območju jezuitskega samostana v Dobrli vasi. Ta njiva je donasala 8 krajcarjev in 10 novčičev letne zakupnine. Razen tega je koroški deželni poveljnik (Purggraff Carinthiae), podaril tej cerkvi kočarja, ki je začel plačevati letno 30 krajcarjev zakupnine.

Vizitator je naročil, da tega daritelja pozovejo, naj svojo ustanovo pisno potrdi, da ne bi šla iz spomina in da bi se v prihodnosti utrdila.

Cerkveni ključarji Tomaž Rastovčnik, Laure Flis in Janez Florin so izjavili, da se pri tej podružnici opravlja vsako leto po 10 obveznih maš, pri katerih se daje duhovniku obed, toda ne na stroške cerkve, temveč na stroške sosesčine. Cerkevni ključarji so se pritožili, da vikar Banko večkrat opušta maše z izgovorom, da je dostop do cerkve sv. Ane zaradi hribovitega terena težaven. Farani župne cerkve v Črni so prosili, naj bi se maše, ki jih obiskuje le 8 do 12 Koprivcev, preložile v Črno, za kar prosi tudi vikar, ker v hudi zimi zaradi visokega snega ne more priti do sv. Ane.

6. Isti dan je vizitator prišel še k podružnični cerkvi sv. Jakoba v Koprivni, kjer je ugotovil, da pokopavajo umrle osebe tridesetih kmetij, ki spadajo pod črnjansko župnijo, z dovoljenjem vikarja brez njegove navzočnosti. Vizitator je ukazal, da »abortusov« in izven zakona umrlih otrok ne smejo pokopavati na pokopališču v Koprivni, temveč zunaj njega.

Pri pregledu urbarja je ugotovil, da ima podružnična cerkev vpisanih 31 krav, podvrženih davku (šest krajcarjev za kravo), in 70 ovce, od katerih prejme cerkev po 6

novčičev na leto. V denarju je bilo na razpolago 35 goldinarjev v kovancih 12 imperialov, 31 kron in 15 zlatnikov. Posamezniki dolgujejo cerkvi 28 goldinarjev in ničesar drugega. Cerkevne ključarje Krištofa Rabiča, Lenarta Fieka in Jakoba Oderlapa je vizitator vprašal, ali posedujejo skrinjico za shranjevanje urbarja, listin in cerkvenega denarja in ali ima en ključ te skrinjice vikar. Kadar je pri tej cerkvi maša, dajo ključarji duhovniku obed, iz cerkvenega denarja pa dobi 12 krajcarjev. Cerkevni ključarji še poročajo, da je vikar Banko vzel v nekem smrtnem primeru podložniku »primščino« v znesku štiri in pol krone in vprašujejo, ali jo je smel vzeti, ali pa jo mora vrniti.

Kmetija, ki je najbližja cerkvi, je od nekdanje last podružnične cerkve. Podložnik, ki ima to hubo v zakupu, mora dati na dan prošenja 7 reparjev cerkvi, vikarju pa 30 krajcarjev; kadar so tu maše, mora dati na razpolago prostor za obede, medtem ko obede same plačajo cerkveni ključarji. Drugih dajatev ali davkov ta kmetija ne prispeva in tudi cerkev nima za to hubo predpisanih nobenih davkov.

Škof Janez Tavčar je dal to kmetijo dne 7. oktobra 1588 v zakup po kupnem pravu Anžetu Mežnarju in njegovim dedičem. Po Anžetu jo je podedoval njegov sin Krištof, za njim pa Krištofov sin Tomaž.

Ko je vizitator Terpin končal svoje delo v župniji Črna, je zapisal v zapisnik tole: »Dne 13. avgusta sem opravil vse pisarije v župniji Črna, ki sem jih opravil v čast svetnikov, patronov te župnije, in sem odšel v Solčavo.«

Pa še v Solčavo je prišlo za njim nekaj faranov iz Črne s prošnjo, naj taksira prispevke, ki jih morajo oddajati vikarju.

Vizitator je določil, naj plačujejo tam, kjer zahteva vikar plačilo enega goldinarja, pol goldinarja, za maše pa je določil takso 12 krajcarjev ter obed, če je to v navadi. Klemen Pečnik, podložnik župne cerkve Device Marije v Solčavi, pa se je pritožil zoper cerkvene ključarje iz Črne, da zahtevajo od dveh kmetij, imenovanih Pečnikova in Vričkova, in ne spadata pod koroško deželo (apud provinciam carinthiae in des Ansag non sunt) plačilo vojaške kontribucije (contributio militaris die Zutrags vocatum). Pečnik je navedel, da so te dajatve že celjski grofje podarili cerkvi, zato prosi, naj jih v prihodnje oprosti plačevanja te doklade.

Vikar in cerkveni ključarji iz Črne pa so se pritožili zoper pliberškega vikarja Pichlerja, da dela župniji Črna krivico, ker zahteva plačevanje vojaške naklade, kljub temu, da je cerkev v Črni oproščena vsake napovedi koroški deželni vladi. Prosili so vizitatorja, naj posreduje pri škofu, da jih teh dajatev oprosti. Ta vizitacija župnije Črna v letu 1652 je imela za vikarja Marka Banka hude posledice. Zaradi številnih pritožb zoper njega je bil poklican pred konzistorij ljubljanske škofije, kjer je pri zaslišanju prišlo do besednega spora med njim in generalnim vikarjem doktorjem Markom Dolinarjem. Banko je bil zaradi nepokorščine kaznovan, da je moral prositi generalnega vikarja s primernimi besedami za oproščenje in je bil zaradi nerodnosti v službi premeščen

Gasilski veterani ob 100-letnici društva

na drugo službeno mesto. Jeseni leta 1652 je bil v Črni že nov vikar Jurij Hauser.

Nadžupnik v Braslovčah Filip Terpin je leta 1653 še enkrat prišel k podružnični cerkvi sv. Jakoba v Koprivni in je ugotovil, da obstaja pri tej podružnici bratovščina, ki je imela tele dohodke: Vsak član plača letno po 6 novčičev osebnega davka. Leta 1653 ima bratovščina 143 članov, kar znaša 71 grošev ali 3 forinte, 33 krajcarjev, od 4 krav, ki so podvržene davkom, dobi po 6 krajcarjev letno, to je 24 krajcarjev, od 27 ovc, za katere plačujejo lastniki po 6 novčičev, kar zneske 80 grošev in 6 novčičev ali 55 krajcarjev. Skupaj je to 4 forinte in 12 krajcarjev.

Od tega denarja ne dajejo v pobožne namene ničesar drugega razen 30 krajcarjev za mašo za umrle člane. Z ostalim denarjem, ki ga dajejo člani bratovščine, prirejajo enkrat letno pojedino za reveže. To pojedino pripravijo cerkveni ključarji. Leta 1653 je vizitator cerkvenim ključarjem naročil, da morajo, razen zneska 30 krajcarjev za mašo, ves ostali denar hraniti za potrebe cerkve in oltarja, po katerem ima bratovščina ime.

17. decembra 1653 je bil poklican pred škofijski konzistorij v Ljubljano Urban Požarnik, župnik v Solčavi.

Črnjanski farani so ga tožili, da se je vmešaval v njihove zadeve. Zagovarjal se je, da je to delal na prošnjo koprivskih cerkvenih ključarjev Benedikta Ruesa, Tomaža Prosenca, Valentina Heda in Adama Ježa. Župnik Požarnik je bil obsojen, da mora razen 30 krajcarjev vrniti ves ostali nepravilno pobrani denar v znesku 4 goldinarjev, 22 krajcarjev, 2 novčičev. Če pa ima kake terjatve, naj jih izterja po svojem pristojnem sodišču.

V zvezi z generalno vizitacijo župnije v Črni leta 1652 je novi vikar Jurij Hauser prejel od škofijskega ordinariata v Ljubljani odločbo o odredbah škofije v zvezi s to vizitacijo.

Škofija je odredila tole:

1. Ker lastnika kmetij Štih v Koprivni in grof Sačen odklanjata plačevanje desetine, se plačevanje odloži tako dolgo, dokler oba lastnika teh kmetij (hub) ne dokažeta, da sta plačevanja desetine oproščena.

2. V prihodnje ne sme nihče imeti v zakupu cerkvenih njiv, travnikov in kmetij, ne da bi imel o tem listinske dokaze. Take listine pa sme izdajati kakor doslej le škofijska pisarna.

3. Cerkevni podložniki morajo delati tlako po predpisih, ki veljajo v koroški deželi, in to v denarju ali ročno, razen v primeru, če z listinami dokažejo, da so tlake oproščeni.

4. Duhovniki naj ljudstvo pouče, da morajo zakonci živeti v skupnosti. Tiste, ki žive ločeno, naj pozovejo, da se vrnejo k skupnemu življenju. Drugače jih bo vzel hudič. Tiste, ki imajo zakonske otroke in živijo ločeno, naj pripeljejo v Ljubljano pred škofijski konzistorij, ker se jim separatno življenje ne bo več dovoljevalo. To zadeva predvsem Pongraca Pastorja, ki živi pri Osojniku v Bistri, Jakoba Ferča v Fari, Urbana Vesevka na Lovrenskem vrhu (Ludranski vrh), Boštjana Matiča v Bistri, Benedika pri Rezmanu, ter Marije Kovačič, dekle pri Gregorju Stoparju v Javorju.

5. Njivo kajžarja Bartolomeja Kosiča, ki leži med farovškimi njivami, naj vikar obdrži za potrebe župnije, mora pa, če je podvržena letnim dajatvam, plačevati za to njivo 40 krajcarjev in delati »rabo« kakor drugi kajžarji.

23. februarja 1655 je vikar Jurij Hauser prosil škofijski ordinariat, da dobi kaplan Luka Tešina pravice do dušebrižništva. V pismu Hauser navaja, da je Tešin študiral kazuistiko v Celovcu pri patrih Grošlju in pl. Atemsu. Duhovnik je postal lansko veliko noč in je od tedaj dalje v službi kot kaplan v Črni. Dobiva od nekih kmetij po en piskrič pšenice in po en sir. Nadalje dobiva stolnino, hrano pa ima v župnišču.

Doma je iz tukajšnje župnije, ordiniran je bil na naslov samostana reda sv. Romualda v Grebinju. Kot pripadniku te škofije mu niso bile izdane potrebne listine. Škofijski ordinariat je izdal kaplanu Tešinu začasne pravice do sv. Mihaela, medtem pa mora, ker je še mlad, doštudirati in potem priti v Ljubljano na izpit.

20. marca 1656 je vikar Jurij Hauser poročal generalnemu vikarju Filipu Terpinu v Ljubljano o naslednjem primeru zakonskega zadržka sorodstva: Neki Urban je imel ljubezensko razmerje z neko »svobodnjakinjo«, ki je z njim v sorodu v 3. kolenu, imel je z njo otroka, potem pa jo je pustil. Ta deklica ima sedaj razmerje z nekim Pankracijem, ki je z njim v sorodu v 4. kolenu, z njim je zanosila in se namerava poročiti. Vikar Hauser sprašuje, kaj naj v tem primeru stori. Generalni vikar Terpin je izdal odločbo: Urban in Pankracij sta med seboj v sorodstvu v 3. oziroma v 4. kolenu, kar naj se (naknadno) točneje ugotovi. S tem, da se je z deklico najprej telesno združil Urban, potem pa Pankracij, je med tema nastalo razmerje svaštva 3. oziroma 4. stopnje, kar ne predstavlja zakonskega zadržka.

Vikarja Hauserja je leta 1657 nasledil Gregor Nahtigal, ki je 26. septembra 1661 prosil za premestitev iz Črne k sv. Petru v Ljubljano. Svojo prošnjo je utemeljil s tem, da že četrto leto služi v Črni, gornjegrajski župnik pa mu je obljubil, da bo premeščen na boljše mesto, če bo dobro upravljal župnijo Črna. V Črni je službovanje zaradi visokih hribov težavno, v družabnem pogledu pa v Črni ni nobenih izobražencev, da bi se lahko z njimi pogovarjal. Vikar Nahtigal je bil res kmalu premeščen, ker je leta 1689 prišel v Črno za vikarja Matej Tank. Iz vizitacijskega zapisnika škofa Jožeta Rabatte iz leta 1696 je razvidno, da je bil vikar Matej Tank po rodu iz Gornjega Grada, da je bil leta 1696 star 56 let in že nad 30 let duhovnik. Ordiniran je bil na naslov marijanišča v Gornjem Gradu; služboval je najprej 4 leta in pol v Gornjem Gradu, nato je bil 4 leta kaplan pri sv. Gregorju v Škalah, nato 4 leta vikar pri sv. Ivanu v Vinskih gorah, potem 11 let vikar pri sv. Elizabeti v Ljubnem in sedaj že sedmo leto v Črni. V moralnem oziru niso imeli farani niti zoper vikarja niti zoper kaplana nikakih pritožb. Vikar je imel tele dohodke: 60 škafov ovsa, 30 škafov pšenice, 25 hlebčkov sira, 39 jagenjčkov, ter do dva centa volne in lanu skupaj. Ima še dve desetini, ena mu prinaša 20, druga pa 9 krajcarjev. Od vsega tega ne plačuje nikakih davkov. Za kaplana je bil v letu 1696 v Črni Luka Kregar, star 40 let, duhovnik 15 let. Študiral je čisto logiko in kazuistiko, ordiniran je bil na naslov marijanišča v Gornjem Gradu. Služboval je najprej 3 leta v Gornjem Gradu, nato pa eno leto v Kranju, 4 leta je bil kaplan v Lučah, 2 leti v Škalah. Potem je bil graščinski kaplan eno leto pri plemenitem Raunachu in pol drugo leto pri Locatelliju v Bohinju. V Črni služi četrto leto. Prosil je škofa za premestitev na boljše mesto.

9. maja 1668 je Bartolomej Stane, črnški faran in podložnik gosposčine Pliberk, vložil za svojo hčerko Nežo, ki je bila zaročena z Jakobom Matvozom, njenim sorod-

nikom, prošnjo za spregled zakonskega zadržka sorodstva 3. ali 4. kolena. Kot razlog za to prošnjo, ki jo je vikar Tank priporočal v ugodno rešitev, je prosilec navedel, da se je s svojo kmetijo pri pliberški gosposčini zadolžil, da obstaja nevarnost, da jo izgubi, in da bi bili s hčerko vred izgnani s kmetije, če se ne bi poročila z Jakobom Matvozom, ki je obljubil, da bo prevzel in plačal vse dolgove gosposčini Pliberk. Škofijski ordinariat v Ljubljani je to prošnjo ugodno rešil. V odločbi se je skliceval na koncesijo, ki jo je dobil ljubljanski škof 8. marca 1668 od kongregacije S. R. »universalis ignisitionis« v Rimu, da sme dispensirati zakonske zadržke sorodstva v 3. in 4. kolenu v primerih, ko sta oba zakonca revna. Na koncu odločbe proglašala škof otroke, ki bi se rodili v tem primeru, za zakonske (promlegne inde suscipiendam, legitiman declaramus).

Ko je 14. aprila 1672 umrl šmihelski vikar Primuš Peer, je vikar v Črni Matej Tank vložil že 23. aprila prošnjo za izpraznjeno mesto v Šmihelu. Za to mesto je zaprosil tudi pliberški kaplan Jurij Riedl. Njegovo prošnjo so priporočali pliberški vikar Jurij Stergar, sodnik in svet mesta Pliberka, nadalje grof Kacianer in lastnik gosposčine Radovljica grof Karel Thurn. Riedel je v svoji prošnji navedel, da je že osmo leto duhovnik ter da je bil zadnjih pet let kaplan v Pliberku. Ker je dobil župnijo Šmihel črnski vikar Tank, je poslal škof Riedla za vikarja v Črno in je naročil škofijskemu komisarju Lebervorstu, naj vpelje vikarja v Črni in naj inventarizira vse premočnine, ki so ostale po njegovem predniku Tanku. Vikar Riedl je služboval v Črni le do leta 1676, ko je bil premeščen za vikarja v Šmihel. V Črno je prišel leta 1676 vikar Matija Maršič, za njim pa še isto leto Andrej Maček.

Leta 1690 je dobil vikar Andrej Maček od škofijskega ordinariata v Ljubljani po vizitaciji župnije naslednja navodila:

1. Pri krstnem kamnu v župni cerkvi naj namesti sliko sv. Janeza Krstnika, ki krsti Kristusa.
2. Staršem naj naroči, da bodo pošiljali svoje otroke k nedeljskemu pouku.
3. Poroke ne smejo biti v podružničnih, temveč le v župnijski cerkvi.

19. maja 1690 je takratni kaplan v Črni Matej Benk (Mattias Wenkh) prosil škofa v pismu za pomoč pri pobiranju »bere«, ker povzročajo vsako leto ene ali druge sosesčine nereda pri pobiranju in s tem terorizirajo farane. Če ne bodo ničesar ukrenili, prosi vikar generalnega vikarja za denarno pomoč. Škof je odločil, naj o tej zadevi piše grofu Thurnu v Pliberk. Kaplan Benk naj prosi za kaplanijo v Mozirju, na njegovo mesto pa naj pošljejo gojenca v marijanišču v Gornjem Gradu Razika, ki pa ni ostal dolgo v Črni.

Dne 22. januarja 1696 je prišlo pred kaplanijo v Črni do incidenta, zaradi katerega je bil tedanji kaplan Janez Bončelič suspendiran in premeščen iz Črne. Nadžupnik in škofijski komisar v Starem trgu pri Slovenj Gradcu Janez Jurij Ernest je bil od škofijskega konzistorija v Ljubljani pooblaščen, da ta incident razišče. Nadžupnik Ernest je razpisal o tej stvari kazensko razpravo in povabil prizadete stranke v Stari trg. Namesto 20. februarja so

zaradi vremenskih neprilik stranke prišle na razpravo dan pozneje, to je 21. februarja. Na razpravi je nastopil kot tožnik kaplan Bončelič (Joanes, Bapt. Wonzellius Cosperator in Schwarzenbach), toženec pa je bil Baltazar Slamnič, gostilničar v pristavi pliberške gosposčine v Črni. Bončelič je tožil Slamniča, da ga je kot duhovnika napadel in da je nasilno poškodoval poslopje kaplanije. Prvi je bil zaslišan tožnik kaplan Bončelič, ki je izpovedal:

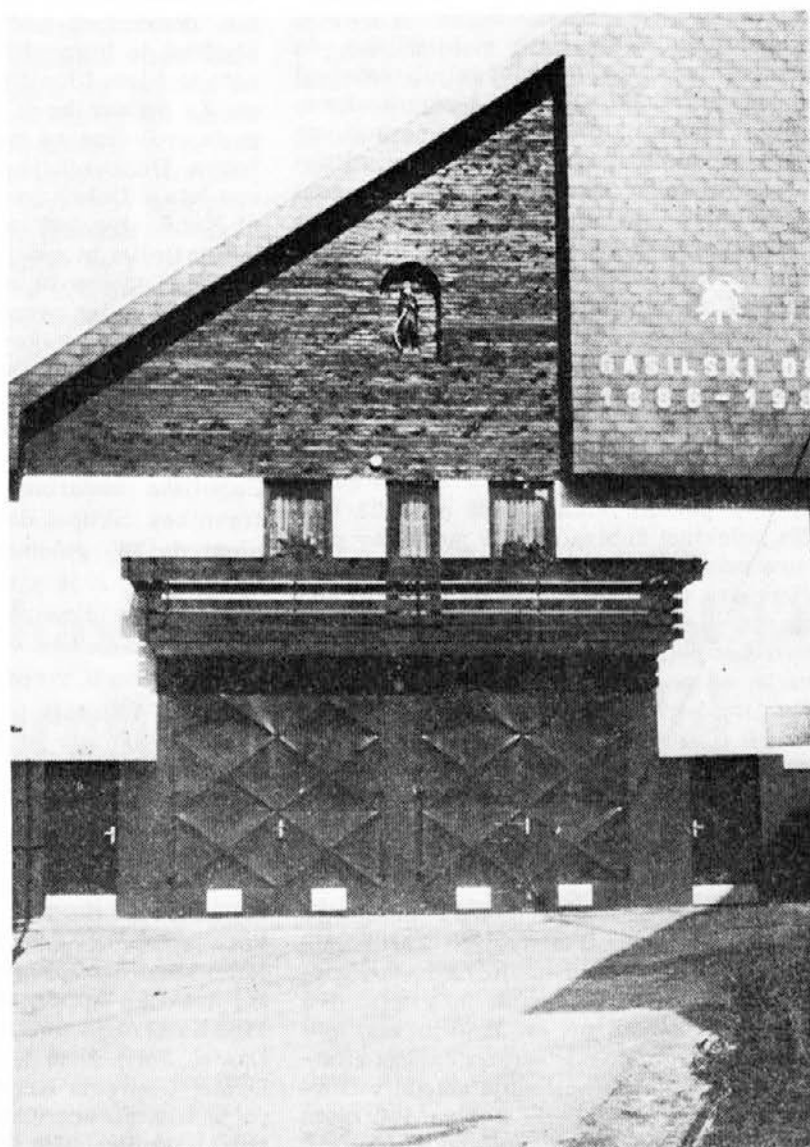
1. Slamnič mi je dal v navzočnosti mnogih ljudi in samega župnika udarec s pestjo v obraz, iztrgal mi je korelčlj z vratu, nekega sosedu pa je privezal k plotu in ga z vrvjo, ki jo je imel v levi roki, do krvi pretepel — nahujskal je tudi druge, da so ga topli po hrbtu in rokah in bi mu razbili glavo, če ne bi Slamniča zadržal za roko faran Klemen Blaznik.

2. Isti dan zvečer je prišel obtoženi Slamnič z več sodrugi pred kaplanijo — njegovi sodrugi so bili Klemen Blaznik, Andrej Bičej ml., Nikolaj Klocer, Andrej Trogarčič, Nikolaj Bovhač, paznik knapov Pavel, Anton Mlinar, Andrej Brinovec, Adam Bičej st. in Urban, sinček tega gospodarja. Oboroženi so bili s koli in svetilkami in so s tako silo navalili na vrata kaplanije, da so jih razbili in pokvarili ključavnico. Nato so vdrli v spalnico in začeli iz nje vleči Ozvalda Lapanca, njegovo ženo in njeno sorodnico, o katerih so trdili, da so privlečene sumljive Korošice; obe ženski so vlekli za lase, ju zvezali z vrvmi, ter jih kruto in s silo premetavali

iz rok v roke, in to večkrat. Ko je župnik, ki je bil zaradi tega incidenta poklican na kraj dogodka, slovesno in v imenu kneza in škofa protestiral in zapretil storilcem z najstrožjo kaznijo, je Slamnič nesramno in večkrat kričal: »Kateri knez? Kakšni protesti? Jaz imam od svojega gospoda grofa polnomočje, da to delam«. Bončelič je predlagal, naj zoper Slamniča in soobtožence najstrože postopajo.

Nato je bil zaslišan obtoženec Slamnič, ki je priznal, da je dal kaplanu zaušnico in mu iztrgal korelčlj, vse drugo je zanikal. Kar se tiče vloma v kaplanijo, je priznal, da je to storil v družbi z ostalimi. Ko so prišli v kaplanijo, so tam našli obe sumljivi Korošici, ki sta tam pijančevali. V kaplaniji so namreč točili vino. Ker ju nista hotela niti župnik niti kaplan od tam odstraniti, so razdrli vrata v kaplanijo in ju privlekli za lase ven. Zanika pa, da bi bili poškodovali streho kaplanije. Slamnič je tudi zanikal, da bi imel od pliberškega grofa polnomočje, da bi storil opisano dejanje. Res je bil grof pri njem na obedu, to pa dva dni pozneje; bil je v družbi župnika in je šele takrat slišal o dveh Korošicah, ki sta popivali in bi ju bilo treba izgnati. Grof pa je bil tako vinjen, da se je komaj vrnil v župnišče, kjer je prenočeval. On, Slamnič, pa je že prej v razjarjenosti napravil to dejanje.

Nato sta bila zaslišana še sotorilca Klemen Blaznik in Andrej Bičej ml., ki sta izjavila, da ju je Slamnič 22. januarja na zvit način prisilil, da sta z njim pri

Novi Gasilski dom
v Črni

Upravni odbor Gasilskega društva Črna

napadu sodelovala, ni pa nobeden od njiju dejansko napadel kaplana. Pri napadu na kaplanijo tudi nista sodelovala iz lastnega nagiba, temveč na prigovarjanje gostilničarja Slamniča, ki je zatrjeval, da ima za vse polnomočje grofa.

Kako se je ta pravda končala, iz arhivskih virov ni razvidno. Škofijski komisar Ernest je glede kaplana Bončeliča poročal škofijskemu ordinariatu v Ljubljano, da dvomi, da se bo Bončelič kljub naloženi pokori poboljšal, in ga naj zaradi ekscesov v kaplaniji premestijo kamorkoli, na njegovo mesto pa postavijo Franca Prislana, ki se je izkazal pri njem za zelo sposobnega pri upravljanju cerkvenega premoženja. In res je škof ta predlog sprejel, ker viri navajajo Prislana kot kaplana v Črni od februarja 1696 dalje.

1. septembra 1696 je bila vizitacija župnije Črna, pri kateri je vizitator ugotovil tole: Cerkovniško službo opravlja Urban Kraut, podložnik pliberške gosposčine, ki plačuje od svoje »hube« 3 goldinarje 18 krajcarjev davka na leto. V službo ga je sprejel pokojni vikar Riedl pred 22 leti. Na kolekturi dobiva okoli 9 mernikov pšenice oziroma pšenične moke in 100 hlebkov sira. Od poroke prejema vrednost ene merice vina, od krsta 1 krajcar in kolikor tisti čas popije, od pogreba otrok 4 krajcarje, od pogreba odraslega pa 8 krajcarjev, ministrirati ne zna, zna pa njegov sinček. Cerkevni ključarji, ki jih je vikar postavil pred štirimi leti, so tile podložniki pliberške gosposčine: Jožef Matvoz, Kancijan Končnik in Jurij Prešeren. Za kaplana je Franc Prislana, doma iz Šoštanja, ki je star 34 let in je študiral humanistiko in filozofijo z dosego (bakala ureata) v Gradcu in ravno tam dve leti kazuistiko. Ordiniran je bil na Dunaju na naslov mesta Weitenstein. Duhovnik je 4 leta, dve leti je bil kaplan pri sv. Egidiju, eno leto v Starem trgu, po odstranitvi Janeza Krstnika Bončelija do naslednje sinode v Gornjem Gradu. Na »beri« dobiva 100 mernikov pšenične moke, mešano s pšenico,

in ravno toliko ovsa. Lanu ne prejema. Za krst dobi dva groša, za poroko eno libro (en funt), za pogreb odrasle osebe prejme 8 grošev, za pogreb otroka 30 krajcarjev, za mašo v domači cerkvi pa 9 krajcarjev. Farani so dolžni popravljati poslopje kaplanije, ki je pa sedaj v dobrem stanju.

Za vikarja v Črni je bil Nikolaj Potočnik, doma tudi iz Šoštanja, star 46 let. Študiral je humanistiko v Judenburgu in nato še 4 leta filozofijo in teologijo v Gradcu. Za duhovnika je bil posvečen v Gradcu in ordiniran na naslov grofa Weilandta Saura. Duhovnik je 21 let, od tega je bil eno leto v Dobrli vasi, 8 let vikar v Železni Kapli, dve leti in pol v Žitari vasi, 4 leta v Rečici in sedaj je v Črni četrto leto. Na beri dobiva 20 goldinarjev, 20 mernikov pšenice ter ravno toliko pšenične moke ter 40 mernikov ovsa. Od lanu in »kruhcev« ničesar. Za pogreb prejema 45 krajcarjev, za poroko 15 krajcarjev, če pa je poroka brez blagoslova, 6 krajcarjev, za krst merico vina in dva hlebčka kruha. Župnijska nadarbina ima nekaj njiv in travnikov. Skupni dohodki vikarja so ocenjeni na 360 goldinarjev. Vizitator je še ugotovil, da si je vikar na praznik Janeza Krstnika zlomil nogo in od tega dne dalje ne more maševati, v ostalem pa opravlja svoje dolžnosti v redu.

Nikolaj Potočnik je bil vikar v Črni, kot kažejo listine, do leta 1710. Nasledil ga je magister Joames Ampach s. Teolog Baccalaureus formatus, vikarius, parohiae Nigrafluviensis, do okoli leta 1730. Od leta 1741—1759 je bil vikar v Črni Anton Schöpher, ki je bil leta 1754 star 68 let. Od leta 1759 do 1761 je upravljal župnijo kot provizor Avgust Jožef Fakin, ker verjetno vikar Schöpher zaradi starosti ni mogel več sam opravljati te službe. Od leta 1762 do 1770 je služboval kot vikar v Črni Daniel Jurij Križ (podpisoval se je tudi Daniel Georgius Krischnes). Od leta 1770 pa je izkazan kot vikar Peter Babnik (Petrus Babnigg). Kot kaplana sta listinsko

ugotovljena leta 1754 Janez Jurij Pogačnik in leta 1766 Johan Princ.

Tabela kaže statistične podatke o številu prebivalstva, o krstih, porokah, in o smrti faranov za leta, ki sem jih mogel ugotoviti v listinskih virih za župnijo Črna.

Leto	Communicates	Non communicates	Skupaj	Rojstva	Poroke	Smrti
1665	1512	638	2150			
1696	1500	500	2000			
1698	1400	500	1900	81	14	116
1708	1450	410	1860	56	17	46
1710	1448	408	1856	58	10	98
1714	1714	257	1989	62	12	122
1715	1812	144	1966	64	13	132
1718			1967	64	12	65
1722	1800	188	1988	66	13	46
1723	1833	155	1988	62	10	60
1741	1470	390	1860	61	9	108
1747	1418	438	1856	64	13	34
1750	1269	393	1672	64	22	41
1752	1574	372	1946	59	14	81
1754	1418	510	1928	72	15	63
1759	1202	255	1457	54	4	36
1760	1250	342	1592	53	25	53
1761	1283	315	1668	54	5	50
1763	1224	170	1394	54	11	29
1764			1266	45	17	33
1765			1562	51		34
1766	1196	334	1530	49	3	24
1767	1182	283	1456	41	10	54
1768	1193	287	1521	41	16	57
1769	1182	281	1515	52	16	37
1770			1488	45	12	48
1771	1285	288	1513	43	12	73

V župniji Črna je živelo povprečno okoli 2000 ljudi; ko je bila leta 1755 ustanovljena v Mežici samostojna župnija, ji je bil dodeljen tudi del župnije Črna, in je število faranov padlo na približno 1500 prebivalcev. Zanimivo je primerjati število rojstev in smrtnih primerov. Medtem ko je število rojstev v tabeli prikazanih letih precej izenačeno, je razlika v številu smrtnih primerov večja. To je pripisati predvsem umrljivosti otrok in leta 1715 kugi, ki je tisto leto razsajala po Koroški. V letu 1710 je umrlo v Črni 98 oseb, od teh je bilo po izkazu takratnega vikarja 66 otrok; po vsej verjetnosti je to leto pobrala toliko otrok kakšna epidemija otroške bolezni. V letu kuge (1715) je bilo med 132 umrlimi 62 otrok in v letu 1723 od 60 umrlih 20 otrok. Za leto 1754 je ohranjen tudi za župnijo Črna poimenski seznam vseh faranov z navedbo imena in priimka, starosti, spola, poklica in bivališča posamezne osebe. Po poklicu je bilo 11 krojačev, 4 čevljarji, 4 tesarji, 3 žicarji, 2 mlinarja, 2 gostilničarja, 1 žganjekuhar, 1 krznar, 1 topilec železa, 15 do 20 rudarjev in več kot 20 beračev.

V pristavi pliberške gosposčine so stanovali kot uslužbenci te gosposčine: oskrbnik, dva birača in stražar ter gostilničar, ker je imelo pliberško gospostvo v svoji pristavi gostilniško obrt, ki jo je dalo v zakup. V Črni sta bivala v tem času, to je v drugi polovici 18. stoletja, dva pobi-

ralca davkov, cesarski (Kaiserlicher Ein-nemer) in deželni (Landschaftlicher Ein-nemer).

Kot duhovnik je v tem seznamu naveden 68-letni kaplan Janez Jurij Pogačnik.

Če ob koncu primerjamo družbenopolitične razmere prebivalstva župnije Črna z župnijama Pliberk in Šmihel pri Pliberku, pridemo do sklepa, da je bila stanovska razlika med višjimi sloji (to je na deželi duhovništva) in med nižjim slojem prebivalstva, ki so ga predstavljali kmečki podložniki v Črni, še globlja v škodo podložnikov kot v ostalih dveh župnijah. To nam najbolj potrjuje primer vikarja Banka, ki je kaznoval sina kmečkega podložnika zaradi tega, ker je imel ljubezensko razmerje z njegovo nečakinjo, in kljub temu, da se je hotel z njo poročiti, z denarno globo, na plačilo odškodnine in ga dal zapreti v pliberški grad, kamor so zapirali zločince.

Na drugi strani pa so duhovniki, ki so v Črni službovali kot vikarji in kaplani, imeli težave pri opravljanju svoje službe. Šest cerkva je bilo postavljenih visoko v hribih in močno oddaljenih od župne cerkve, pri vsaki cerkvi pa je bilo treba brati vsako leto po 10 obveznih maš, kar je bilo posebno v zimskem času povezano z velikimi napor. Pri tistih podružničnih cerkvah, kjer je obstajalo pokopališče, so morali, kakor smo videli, pogosto pokopavati mrlične brez navzočnosti duhovnikov. Duhovniki v Črni niso imeli prave družbe, kakor je to navajal eden vikarjev v svoji prošnji za premestitev, zato so se vdajali pijači in slabemu življenju, kakor smo videli v primeru kaplana Bončeliča. Ta napad na kaplanijo, na kaplana in na dve sumljivi Korošici je izvirala morda iz konkurenčne zavisti črnjanskega gostilničarja, dokazuje nam pa, da duhovniki kljub stalnim okrožnicam škofijstva svojim duhovnikom, župnikom, vikarjem in beneficijatom, da se v cerkvenih poslopih ne sme kupčevati z alkoholnimi pijačami ali tam izvrševati gostilniške obrti, teh strogih ukazov niso dosti upoštevali.

V gospodarskem pogledu se je prebivalstvo Črne ukvarjalo po večini s kmetijstvom. Zaradi hribovitega terena pod Pece, Olševo, Raduho in Plešivcem (Uršljo goro) je bilo obdelovanje polja težavno in so kmečke podložne družine prvenstveno gojile živino. Da so kmetje v primerih zadolžitve ali kakih drugih razlogov mogli obdržati kmetije svoje družine, je prišlo pogosto do porok med sorodniki, to je med bratranci in sestričnimi (4. koleno sorodstva po cerkvenem pravu), in med strici in nečakinjami ter tetami in nečaki (3. koleno sorodstva po cerkvenem pravu), za kar so morale prizadete stranke prositi škofijski ordinariat za spregled tega zakonskega zadržka in kar je prikazano v dveh primerih tudi za župnijo Črna. Obrtna dejavnost v območju župnije, ki je bila teritorialno zelo razsežna, leta 1754 ni bilo veliko. Med obrtniki je bilo največ krojačev. Zanimivo je, da se je v tem oddaljenem kraju Koroške naselil krznar »lednar«, kar moramo pripisati lovu v tem predelu koroške dežele. Obširni smrekovi in bukovci gozdovi so dajali zavetje srnam, jelenom. V alpskem svetu Pece, Olševe, Raduhe in Plešivca so se pasle številne

črede gamsov. V tistih časih so v naših gozdovih živeli volkovi in medvedje.

Vsa našeta divjad je spadala v visoki lov, ki je bil privilegij fevdalne gosposke. Zato je toliko bolj zanimivo, da je gospodščina Pliberk dala dvanajstim kmetom, podložnim deželnemu knezu (svobodnjaki iz Črne in okolice) dovoljenje, da so smeli v loviščih izvrševati visoki lov. Meso uplenjene divjadi so morali oddajati v pliberški grad, za odstrel oziroma uplenitev divjadi pa so smeli obdržati kože in kožuho vino uplenjene divjačine, ki so jo potem prodali ali dali strojiti krznarju v Črni, ki je imel s tem dovolj dohodkov za preživljanje. V tem alpskem svetu Koroške tudi ni bilo vinogradov, med prebivalstvom pa tudi ni ugotovljeno, da bi se bil kdo ukvarjal s kuhanjem »kamenega ola« — slovenskega piva na Koroškem. Na hribovitem terenu ni bilo mogoče sejati večjih površin ječmena, ki je bil eden poglavitnih potrebščin pri varjenju piva.

Kmetje so za svoje potrebe prešali sadje ter pridelovali jabolčnik in tepkovec, iz tropin pa so kuhali žganje, ki so ga kuhali tudi iz brinja in drugih gozdnih sadežev. Neki prebivalec v Črni se je tudi kot obrtnik ukvarjal z žganje kuho, kar bi moglo služiti kot dokaz, da so bile žgane pijače iz tega predela Koroške znane in kvalitetne. V seznamu faranov župnije Črna iz l. 1754 je okoli 20 prebivalcev Črne označenih kot knapi, kar je nadaljnji dokaz, da so v okolici Črne v tem času že kopali svinčeno rudo, in to po vsej verjetnosti v predelu podružnične cerkve sv. Helene, kjer se glavni rov tega rudnika še danes imenuje Helenin rov (Helenagrab).

Kar se tiče socialnih razmer v tem delu Koroške, smemo sklepati, da je bila tu revščina podložnih kmečkih družin zaradi hribovite lege njihovih kmetij večja kot prebivalcev ravninskih predelov Koroške; dajatve graščinam in cerkvi so bile povsod enake, pridelovanje poljskih pridelkov pa je terjalo večje napore in pridelek je bil manjši. Zato je za ta del Koroške značilno tudi večje število oseb, ki so v seznamu iz leta 1754 označene kot berači. To so bili kmečki hlapci in deklet, ki so morali zapustiti delo na kmetijah zaradi starosti, bolezni in nezmožnosti za delo,

Ignac Zdovec

100 let Gasilskega društva Črna na Koroškem (1886 – 1986)

Od ustanovitve gasilskega društva v Črni je minilo sto let. Plemeniti vzgibi naših prednikov so bili osnova za tako zgodnjo ustanovitev društva, ki je organizirano pomagalo človeku, ko je bil pomoči najbolj potreben. Požrtvovalnost, plemenitost in humanost so vrline, ki že stoletje združujejo ljudi v organizacijo, ki se razdaja za druge. Ob današnjem jubileju se spominjamo prehojene poti uspehov in težav.

K velikim uspehom društva so prispevali mnogi prebivalci s svojim delom in požrtvovalnostjo, to pa je rodilo uspehe, na katere smo danes

njihovi kmečki delodajalci pa jih tudi niso mogli sami vzdrževati; služinčad je bila na milost in nemilost prepuščena beračenju. Ta pojav je obstajal v hribovitih predelih Koroške še v začetku 20. stoletja, kar nam je tako slikovito opisal Prežihov Voranc v romanu »Jamnica« za vas Kotlje, ki so bile soseda župnije Črna.

Cerkev je kazensko preganjala zakonce, ki niso živeli v skupnem gospodinjstvu, in tudi ta okolnost je najbolj prizadela poročene kmečke posle, ki niso imeli svojega doma in so bili zaposleni na različnih kmetijah, ločeno drug od drugega. V kulturnem pogledu ni bilo za čas, ki ga opisujemo, zaslediti kakega vidnejšega napredka, nasprotno, zaradi oddaljenosti kmetij je trpel obisk otrok pri nedeljskem pouku. Videli smo, da je moral škofijski ordinariat po vizitaciji župnije naročiti vikarjem v Črni, naj očetom tistih otrok, ki so bili zreli za pouk, naroči, da bodo svoje otroke bolj redno pošiljali k pouku. V narodnostnem pogledu pa je bilo prebivalstvo župnije skozi slovenske narodnosti in tudi duhovniki, ki so službovali tu, so bili Slovenci, kakor nam izpričujejo že priimki. Duhovniki pa so morali razen slovensčine poznati latinščino v govoru in pisavi. S škofijskim ordinariatom so morali dopisovati v latinščini, z deželnimi uradi v Celovcu in na Dunaju pa v nemščini. Posebno izurjeni v besednem izrazu latinskega jezika pa so bili razni škofijski vizitatorji, ki so morali pri opisovanju cerkvenih poslopij in cerkvenega inventarja dobro poznati latinske strokovne izraze o cerkvenem stavbarstvu in o cerkveni ornamentiki. Tudi v cerkvenem sodstvu so v preiskovalnem postopku in pri sodnih razpravah pred škofijskim konzistorijem v Ljubljani pisali zapisnike v nemškem jeziku. Ker pa so bile stranke v veliki večini Slovenci, ki nemško niso razumeli, so sodni organi sestavljali prisege v slovenskem jeziku.

Te slovenske prisege so v arhivskih listinah ohranjene in so bile objavljene v posebni razpravi.

Vir: Slovenski vestnik, leto 1977

Dr. Anton Svetina: prispevki k zgodovini Črne na Koroškem

tako ponosni. Velik je tudi naš dolg do naših prednikov. Spomin nanje nas obvezuje, da stopamo smelo po začrtani poti in da posredujemo mladim plemenite misli in vzgibe, ki so vsebina delovanja našega društva že polnih sto let.

Tudi v najtežjih trenutkih so bili člani društva sposobni ohraniti enotnost in privrženost humanemu delu.

Še posebej se je to pokazalo ob gradnji našega doma. Vanj so vložena velika sredstva družbene skupnosti in ogromno našega dela, dela vseh naših krajanov, zato še toliko bolj čutimo, da

Ženska desetina ob 100-letnici

je ta dom rezultat naših skupnih naporov. Z zadovoljstvom ugotavljamo, da nas mladina razume in da bo vse, kar ustvarimo, prevzela in razvijala naprej.

S krepitvijo naših vrst z mladimi in z vse večjo vlogo gasilstva v naši samoupravni socialistični skupnosti, z vključevanjem v uresničevanje koncepta splošne ljudske obrambe in družbene samozashite pa bomo upravičili zaupanje, ki nam ga izkazuje naša družba. Mi pa bomo še bolj ustvarjali in poglobljali vsebino našega dela pod geslom »na pomoč«.

Malo je društev in organizacij, ki se lahko postavljajo s takšno obletnico. Imam težko nalogo: opisati stoletje delovanja društva.

V boju za vsakdanji kruh naših rudarjev, fužinarjev in gozdarjev so se dogajale tudi različne nesreče — od manjših požarov do velikih elementarnih nesreč. Spričo takratnega načina gradnje niti ni čudno, da so bili požari in nesreče dokaj pogoste. Stanovanja in gospodarski objekti so bili grajeni v glavnem z lesom, za katerega pa vemo, kako je vnetljiv.

Novi gasilski avto 1957. leta in gasilski dom, zgrajen leta 1936

V kroniki piše, da je leta 1862 nastal velik požar na skednju pri Krulcu. Požar je dobil katastrofalne razsežnosti in verjetno je bil ravno ta požar povod za ustanovitev gasilskega društva v Črni. Po ustnem izročilu Ivana Ozimca, ustanovnega člana društva, je ob polaganju temeljnega kamna gasilskega društva sodelovalo okrog 70 krajanov. Po enem letu delovanja pa je v društvu ostalo še 37 aktivnih članov.

Plemenita misel naših prednikov — pomagati bližnjemu v nesreči — je še danes moto in vodilna misel pri našem delu.

Razvoj našega društva bi lahko razdelili v dve pomembni obdobji, in sicer — od ustanovitve do pričetka druge svetovne vojne in v čas po končani drugi svetovni vojni.

Ob ustanovitvi je društvo prejelo ročno brizgalno, ki so jo uporabljali do leta 1931, ko so gasilci v Črni dobili prvo motorno brizgalno. Prvi gasilski avto pa je društvo dobilo leta 1931. Svojemu namenu je služil do leta 1952, ko smo ga prodali GD Trstenik pri Ptuj. Za takratni gasilski dom so gasilci uporabljali lesenjačo, ki jo je društvu dodelila takratna občina. Kmalu so ugotovili, da ta lesena uta ne ustreza za shrambo opreme in hkrati kot dom. Zato so se že leta 1914 odločili in to uto povečali ter dogradili stolp za sušenje cevi. Ta uta je hkrati služila tudi kot mrtvašnica.

Komaj se je društvo dodobra organiziralo in je pričelo k aktivnim delovanjem, je izbruhnila prva svetovna vojna, in so vpoklicali večino mož. Takrat so prvič stopile na njihovo mesto ženske, in tako je v letu 1914 v Črni pričela z delom tudi ženska desetina.

Po prvi svetovni vojni je bilo delo zopet zelo razgibano. Število članov je nenehno naraščalo, tako da je v letih od 1925 do 1933 naraslo na več kot sto članov. Prvi zidani dom pa so gasilci v Črni dobili v letih 1936—1937.

Komaj so si ustvarili normalne delovne razmere, je zajela ves svet druga svetovna vojna. Nemški okupator je skupaj z domačimi izdajalci vpeljal v društvo svoj red, ki pa za večino članov ni bil sprejemljiv, zato so množično zapuščali društvo. Mnogi člani so se vključevali v odporiško gibanje in odšli v partizane. Po vojni so se vrnili, žal pa jih je veliko ostalo v gozdovih, kjer so darovali svoja življenja za naš lepši jutri.

V NOB so padli naslednji gasilci:

Peter Lenasi
Jože Štirn
Stefan Maks
Adolf Večko
Peter Vrtačnik

Tem borcem v zahvalo smo na našem novem domu vgradili spominsko ploščo.

V drugem obdobju delovanja našega društva, po končani vojni, smo najprej pričeli z obnovo opreme, ki je bila v času vojne uničena ali odpeljana za vojaške namene. Od takrat do danes smo kupili že 5 avtomobilov za prevoz gasilcev na akcije oziroma intervencije, 2 terenski vozili in 3 motorne brizgalne. Opremljeni pa smo tudi za primer poplav in povodnji, saj imamo dve črpalke za črpanje kalnih voda. Upam si trditi, da smo danes tako opremljeni, da lahko vedno vsakomur in v vsakem primeru priskočimo na pomoč, če jo le potrebuje.

Za največjo pridobitev pa si štejemo naš novi gasilski dom, ki smo ga ob praznovanju stoletnice svečano izročili namenu. Mnogo truda, prizadevanj članstva in veliko odpovedovanja je bilo treba za pridobitev vseh potrebnih načrtov in dovoljenj za pričetek gradnje. Ob gradnji doma je bilo opravljenih nad 5000 prostovoljnih

ur vseh naših članov. S tem smo uresničili našo dolgoletno željo po novih, kulturnejših prostorih v domu.

Nadzorni odbor je imenoval štiri naše gasilce za člane gradbenega odbora: Petra Koprivnika, Jožeta Goriška, st., Stojana Miloševića in Jožeta Goriška, ml.

Nikakor pa ne smemo pozabiti, da je levji delež finančnih sredstev prispevala naša širša družbena skupnost, ki je kljub prizadevanjem za uresničevanje načrta gospodarske stabilizacije prisluhnila našim željam in sprevidela, da to niso le želje po nekem razkošju, ampak da je to potreba današnjega časa, saj si danes ne moremo več zamisliti doma brez urejenih in funkcionalnih prostorov.

Gasilci iz Črne se čutimo dolžne, da se danes javno zahvalimo za vso pomoč sisu za varstvo pred požari, rudniku Mežica in gozdarstvu Črna. Posebna zahvala pa gre kmetom naše krajevske skupnosti, ki so nesebično darovali les, vsemu članstvu in občanom, ki so s prostovoljnimi delom pomagali prenoviti gasilski dom.

Doma ne bomo uporabljali samo gasilci, ampak ves kraj, saj dobivajo gasilci vse večjo vlogo v družbeni samozashiti, v enotah splošnega ljudskega odpora in civilne zaščite. Vzgoja in izobraževanje krajanov za varovanje družbenega in osebnega premoženja pa je naša stalna naloga, ki jo bomo lahko poslej v zadovoljstvo vseh opravljali v primernejših prostorih.

Z zadovoljstvom ugotavljamo, da imamo vse več pripadnikov med mladino in pionirji, ki smo jim s tem novim domom omogočili, da se lahko dobro usposabljaajo, zaradi tega pa se nam ne bo treba bati za prihodnost društva, saj bomo imeli usposobljen podmladek, ki bo pozneje lahko prevzel najodgovornejše funkcije v društvu.

Na koncu se zahvalim vsem, ki so kdajkoli in kakorkoli pomagali društvu in se zavzemali za njegov razvoj in napredek. Mi pa obljublamo, da se bomo še naprej zavzemali za bratstvo in enotnost med narodi in da bomo vedno in vsakomur, ki bo pomoči potreben, priskočili na pomoč.

Nekoč je bilo

Kje je pesem pastirska,
nje vrisk je glasan,
kje mlinov ropot je,
ki mlel je vsak dan.

Kam šli so konjički,
volički, kje so,
kje žanjice, perice,
ki so pele glasno.

Je utihnil kolovrat,
več furmanov ni,
v časti je traktor,
ki kmeta mori.

Raste blaginja,
beračev več ni,
nam narava umira,
z njo umiramo mi.

Tone Sušnik

Leše in okolica

1. Geografska skica LEŠ

Ime kraja razlagajo iz besede leska, leskovje, prot; povsod, kjer naletimo na tako krajevno ime, je gotovo dosti leskovja v okolici. Na Slovenskem je več krajev z imenom »LEŠE«: Leše v Rožu, Leše v občinah Litija in Tržič ipd.; to je zelo star toponim.

Zdaj prideš z avtom s Prevalj pa tudi iz Mežice po cesti na Leše. Prideš pravzaprav v malo večjo kadunjo, ki se je polnila s hišami in bajticami ob nastanku premogovnika v začetku 19. stoletja. Le redki domačini je šel med knape, »živ ne grem pod zemljo« in strah in odpor sta bila močnejša kot morebitni zaslužek (lesu še niso vedeli cene!), prihajali so predvsem iz krajev s premogovniško preteklostjo: iz Trbovelj, Litije, Zagorja ... se tu z ženitvami asimilirali, ostala pa je uporna trma. Na sončnih pobočjih pa kraljujejo mogočne kmetije: Kresnik, Po(d)lesnik, Papež, Pristov s cerkvama nad seboj, sveti Volbenk in sveta Ana, Ladra (Vadra) in Pop zaključujejo ta venec nad vaško srenjo — cerkvi Ladra in Pop sta pravzaprav že v prevaljski katastralni občini. Bližnje vzpetine varujejo ta svet: na severu je Riflov vrh (726 m), ki se prevali (od tod ime K. O. Prevalje in kasneje kraja!) proti Poljani in Prevaljam, na jugu je Jankovec (1231 m) z rumenim ženitljem, z jugovzhodne strani se pogleduje sveta Uršlja na Gori z Ano in Bolfenkom, nad Mežico je Volinjek (886 m) z žalik ženami, na vzhod si odpira svet proti Meži leški graben, ki zna biti divji, da vse poplavlja pred seboj, zahvalna kapelica tik pred Prevaljami nas opominja na vodne ujme. V »premogovniškem« svetu je mokrotno in ilovnato in zaradi opuščene rudnika je vse polno udorov. Polja in travniki so na sončnih bregih naokoli in sadovno je povsod, bujni so gozdovi.

Za Jankovcem je Plāt, so Plāčāni (Puačani) z velikimi samotnimi kmetijami: Najevnik, Danév (Daniel pišejo matrike, tudi na karti geod. uprave Ravne piše Danijel), Predovnik (stare matrike imajo Predolnik — 1644. l.), Kajžer — ta je v kotu s cerkvijo svetega Lenarta nad seboj, skrito v gozdni tišini. Večina teh kmetij se s polji in travniki nagiblje proti Mežici. Samotno nad Mežico stoji Ladinik, z Oberom (Aber je v starih matrikah — 1644) se povezuje z Mežico, Krajnčeva kmetija je opuščena. Pri Harmunkovem čeva kmetija je opuščena. Pri Harmunkovem križu (kapelica!) pride cesta iz Mežice, k Ladiniku pa je iz Mežice posebna cesta.

2. Zgodovinski oris

Baje so včasih, ko so še častitljivo samevale kmetije, bivale v volinjskih pečeh žalik žene in svetovale kmetom pri delu. Vinko Möderndorfer, učitelj in politik, ki je učiteljeval v Mežici v letih 1921—1929, si je zapisoval pripovedke kraja, tudi o žalik ženah na Volinjaku. Zdaj jih ni več, saj jih je preplašil ropot žag, traktorjev, pa še škrate so pregnali, ko so se zarili v jame za premogom.

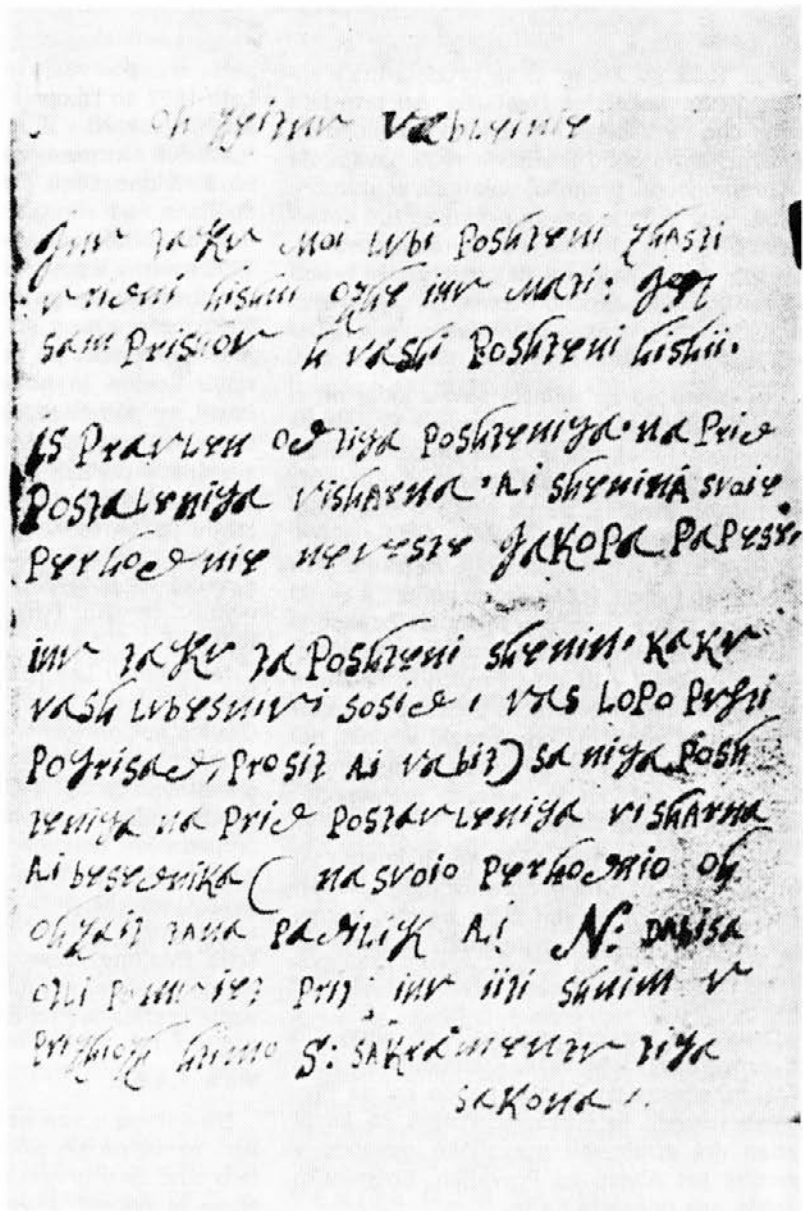
Davnina je meglena, le tipljemo se skozi njo. Ljudje pravijo, da je šla čez Leše rimska cesta. Marsikaj bi se dalo laže razumeti; arhivov pa ni ohranjenih. Kataster ima Castell in Liescha, gostišču pravijo Pri Kastelu. Bez-laj razlaga besedo »kaštel« grad, utrdba. Na Lešah je znan priimek Kastelic, znal bi izvirati od tod, morda je zveza z rudarjenjem, saj so rudarili na Platu pred dobrimi 200 leti. Od kod je prišel rimski kamen za prag pri Lenartu? Ali so zvonovi v leških cerkvah z letnicami 1404 pri sveti Ani, svetem Lenartu 1455, 1400 pri svetem Bolfenku že od takrat (15. stol.) vabili s turnskih lin teh cerkva?

Zvedavo razgrinjaš kopreno preteklosti: le zakaj so postavili kar dve cerkvi kar v istem času, v začetku 15. stoletja, in sočasno še v Platu sv. Lenarta. O cerkvah bomo še govorili kasneje. Ljudska govorica ve povedati, da sta bila na Lešah dva samostana — meniški in nunski, saj ima ena cerkev žensko svetnico, druga pa moškega svetnika. Samostana bi naj bila po eni pripovedi med Stanetom in Rožancem (kmetiji sta na jugovzhodni strani kotanje), spet, da je nunski bil pri Ladratu

(priimek Ladra je izpričan že v 17. stol.), »trdnejša« domneva govori za Papeža, zlasti obokan hodnik v hiši. Za cerkvama pa je po ljudski govorici »meniški britof«. Zanimivo pa je ime kmetije pod cerkvama Pristov (pristav je oskrbnik, pristava je navadno pripadala gradu ali samostanu, kolikor je zveza Pristov: pristav). V »leškem rokopisu« (o tem kasneje!) iz 18. stoletja piše zapisovalec Pristov od pushe. Taisti pisec rokopisa navaja na primer »desetinske pavre taistih je glih 9 so Pristov od pushe ... Voik ... Kunz ... Jakopizh ... Prasenz ... Kozhin ... Obrietan ... Pernat ... Večina teh kmetij leži proti Mežici. Stare matrike omenjajo Krainza, Abera, Predolnika, Podlesnika, Ladra ... Zelo stara je Kresnikova kmetija. Vemo, da so se Leše potegoval v času Jožefa II. za faro, a niso uspele. Do jasne podobe pridemo z nastankom premogovnika na začetku 19. stoletja (1820!).

Blaž Mayer, dunajski magistralni nameščene, je bil leta 1818 na dopustu pri prijatelju iz vojaških let pri Kresniku in ob sprehodih je našel sledove črnega premoga. Kaj hitro si je pridobil zemljiškoknjižno pravico do pre-

Leški rokopis

mogovnega revirja. Leta 1820 so začeli kopati premog. Čez dve leti (1822) so odkupili pravice Rosthorni. Brata Rosthorna, po rodu iz Lacashira na Angleškem, sta na Prevaljah ustanavljala in razvijala najprej cinkarno in kasneje veliko valjarno in pudlarno.

Ko je ravnatelj prevalljske železarne Schleglu uspelo dokazati (l. 1840), da lahko uporabijo za predelavo železne rude rjavi premog, je leški premogovnik vzcvetel. Na Lešah se je razvil največji premogovnik na Koroškem. Delavci so prihajali z Zgornje Koroške in Štajerske, poselili so leško kotanjo, rasle so hiše, uprave, gosposki domovi in bajtice v nicini in bregovih knapovskih družin, ob vsako se je »primulil kozji hlevček, in so bili možje, ko so se vračali iz jame, vsi sivi, sive oči, sive obrvi, sivi obrazi, in doma tri postelje za nju in za sedem otrok — ali na stenah so bili beli prtiči in na okencih rože in slap hrepenenja po lepoti« (Dr. Franc Sušnik: Karel Dobršek, In kaj so ..., 1968). V letih največjega razvoja (1860) je bilo menda okrog 1200 delavcev, kasneje precej manj. Ko je škof ob koncu 19. stoletja prišel birmovat na Prevalje, so ga bojda pozdravili v imenu 4500 duš in 500 knapov. In ko je kapitalizem zaigral zadnjo igro s prevalljskimi fužinami ter jih črtal in so se mnogi podali v svet, bilo je leta 1899, so leški premogovnik kupili grofje Henckel von Donnersmark-Beuthen. Po vojni 1918 je pomalem prešel v nastalo Ilirsko rudarsko družbo: grof Henckel je obdržal 5/6, ravnatelj Flaschberger 1/6. Leta 1931 se je začel majati obstoj premogovnika. Reševali so ga knapi sami, ki so leta 1935 ustanovili Rudarsko zajednico, reševali so knapovske družine in njih hišice. Julija 1935 so začeli Leše prodajati. Zajednica je še nekaj let životarila, se pravdala brez upa za kapital s prevalljskimi mogotci. Orožniško poročilo februarja 1939 navaja, da je premogovnik prenehal delati 30. septembra 1938, brez dela je ostalo približno 100 delavcev. »Njihove družine so do skrajnosti izčrpane, ker nimajo niti najpotrebnejše hrane in nekateri dobesedno stradajo ...« (po razpravi A. Krivograda: Oris delavskega gibanja ...).

Na Lešah so se delavci zelo zgodaj organizirali: med prvimi so ustanovili Bratovsko skladnico (1858), bili so tudi kmalu organizirani v social-demokratski stranki, dirigirani iz avstrijskih središč, so pa prišli v stik z delavci iz trboveljskih revirjev in iz jeseniškega bazena, ki jih je fluktuacija zanašala sem v kritičnih dobah. (Leše so ob usihanju — od približno 1900 — ves čas postajale odskočna deska za nadaljnje razseljevanje na Westfalsko, v Porurje, v Belgijo, Francijo). Pod tem vplivom se leško delavstvo počasi preusmeri k slovenski socialni demokratski stranki, posebno po zaslugi iz Žirovnice priseljenega rudarskega paznika in lastnika restavracije na Lešah Antona Čopa.

Ob veliki noči leta 1886 se je knapovski srd zlil nad okrutnim obratovodjem Hallerjem. Odtegovali so jim pičlo mezdo, kaznovali so jih za vsako malenkost. Hallerja so rešili pazniki; skočil je skozi okno in zbežal na Prevalje.

Drugič je knapom prekipelo ob sinsvetih (1. november!) leta 1918, »zamudili« so poln vlak milodarov za fronto, pa so ga na Prevaljah ustavili in spraznili. Potem so knapi teden dni strahovali prevalljsko gospodo v gostilni pri Ahacu na Prevaljah. Spominska plošča nas opozarja na to.

Leše so bile rdeče, posebno so se manifestirale ob vsakoletnih prvomajskih pohodih na Prevalje. Veliko je storil za revolucionarni prerod domačin, učitelj Karel Dobršek.

Vojna vihra 1941—1945 je terjala svoj davek: prvi val so »čistile« nacistične rasne komisije in selili so v Srbijo Čope, Dobrške, Doblške, Grošlje; mnogi so umrli po taboriščih, padli, pregnani v Nemčijo: Kopmajerji, Kralji, Gregorci, Jelenkovi, Pačniki ... in še vrsta imen, še mnogim so razdejali domove. Sredi vasi je pomnik tem, ki so kvas, da se danes prebujajo Leše iz dolge stagnacije v novo življenje.

3. Srečanja s kulturnozgodovinskimi spomeniki

Je prišev 'z Lieš an
cotov knap;
še hvač ni mev,
je kazov gnat.

To je stara zbadljivka kmečkih fantov na rovaš leških knapov, ki so se bolj denarni sukali okoli kmečkih deklet. »Tisti čas je na Lešah knaparija najbolj cvetela, zaslužilo se je dobro in knapi so bili silno denarni.« (Prežih: Iz našega življenja, ZD I)

S Prevalj pa stopimo v leški »graben« pri votivni (zaobljubljeni) kapelici z napisom: Ko so Leše prodajali, je kapelico kupila Jugova Katra, pomagala je bolnikom, bedela ob bolniških posteljah, spoznala se je na maže in »krajtlihe«.

Ob cesti stoji portirnica, spomin na rudarske čase, nasproti je ves zaraščen glavni vhod v jamo Frančiška (bili so še stranski vhodi: Evgen, Jožef, Matej, Barbara, ta je pod vasjo in je še moč videti sledi). Leta 1882 so izkopali 70.000 ton premoga. To je bil rekord. V 119 letih so nakopali 3.500.000 ton premoga. Na levi strani potoka so še vidne sledi škarpe jamske železnice, speljane nad »Preganthauzom«, že na Prevaljah, v zbiralnico. Vseh tirov je bilo okrog 4200 metrov v jami, okrog 3800 metrov dnevnih tirov, poleg pa še z lesom opremljenih 8000 metrov prog.

... na Lešah se je zganila sluzasta plast rjave ilovice in počasi začela svoj smrtonosni, večni pohod, da stisne rove in šahte, tega svojega neizprosnega sovražnika ... »njihovi obrazi so pokriti z ilovico tega istega rudnika, njihove obleke, njihovi prekratki jopiči, njihove lopataste roke, povsod se lušči ta ista ilovica. In koliko so je prinesli s seboj na obuvah? Vse diši po samih jamah ...« (Prežih: Požganica / poglavje Na prelomnici).

Na začetku Leš je bil doma Lešan po srcu Jožko Jurač (rodil se je sicer v okolici Gradca kot nezakonski sin leta 1908), priložnostni pisec drobnih spominov, tudi za radio, črkostavec (odšel v Celje z Mohorjevo), sindikalni delavec. Napisal je drobno povest o propadanju leškega premogovnika Kraj umira, simpatičen je uvod Edvarda Kocbeka (tema še čaka na svoj veliki tekst). V samozaložbi je izdal dve knjižici spominskih črtic (Majhne razsežnosti 1973, Ura). Napisal pa je obsežno knjigo Strokovno izobraževanje grafičarjev na Slovenskem (1974).

Vas Leše

Na vstopu v vas nas na najnižji točki opozori napis na gostišču Pri Kaštelu. O tem smo že v prvem poglavju zamen ugibali. Novo le počasi, a vendar vztrajno prekriva

stara knapovsko naselje. Še se je zgubila kaka stara bajtica med novimi, nekoč so se stiskale ob »vile«. Dalje na obeh straneh ceste knapovske bajtice (danes so že to vile, tako se čas spreminja), in prav na koncu je stala hiša Dobrškov, rojstna hiša Karla Dobrška (1889—1964); učitelj, politični delavec, pisec socialno-pedagoških člankov, je napisal knjigo Vpliv socialnih razmer na otroke na Prevaljah (1929), pisal je razne politične in spominske sestavke (po vojni npr. v KorF.). Čopi: podjetnost, narodno zavest in politično zrelost je prinesel na Leše Anton Čop (1877 v Žirovnici na Gorenjskem — 1934 na Lešah) z Gorenjske, iz Žirovnice, iz rodbine Čopov (v literaturi je gotovo najbolj znan Prešernov prijatelj in mentor Matija Čop, mnogi iz rodbine so se povzpeli na ugledne položaje); bil je tudi prevalljski župan. Vilo — gostilno pri Kočanu — je priženil Pavel Čop (sedanja lastnica je specialistka pediatrije dr. Jelka Čop (hči Pavla Čopa in Vere Kočan). Antona Čopa je Prežih vključil v roman Požganica, sin Anton (brat Pavla) je bil prijatelj Prežiha, zlasti mu je priskočil na pomoč, ko je moral Prežih nenadoma pobegniti (1930!). Staro poslopje šole (šola na Lešah od š. l. 1856/57!) sicer še stoji na vrhu klanca, danes stoji nova šola pred vilo in je nekako v jedru vasi s skulpturo knapa, ki je delo domačina, akademskega kiparja Andreja Grošlja (1947).

Spomenik NOB skuša zakoličiti središče vasi. Stoji še dolga hiša, ki ti kaj hitro razodene, da prvotno ni služila za stanovanja, tu je bila svoj čas bolnica. Od »Kaštela« po grabnu navzgor proti cerkvama je bil drugi del knapovskih hiš: »puršencimri« (samski dom!), pisarne, nato pa šop bajtic; tam v sončnem bregu pod cerkvama le komaj zaslutiš v belih in svatovskih hišah nekdanje knapovske bajtice, ki so bile na prodaj, »ko je kraj umiral«. Asfaltna cesta je hitreje premaknila ure, rože na oknih pa še vedno cvetijo kot nekoč!

Cerkvi na Lešah

Cerkev sv. Ane. Materam in vdovam pa tudi rudarjem je posvečena ta stara gotska cerkev, zdaj je »kmečka« cerkev. Je pa iz 15. stoletja. Portala in vsa okna so kamnoseško okrašeni; prezbiterij ima rebrast obok, ladja pa ima lesen strop s kvadratnimi polji z različnimi slikarjimi in letnico 1689. Freske v prezbiteriju: poprsje apostolov, poklon treh kraljev, Marijino vnebovzetje, označenje in renesančna ornamentika, stranska oltarna nastavka. Glavni oltar je posvečen sv. Jeri, stranska oltarja sta posvečena sv. Katarini in v nunski podobi Ani Samotretji (Ana drži Marijo in Jezusa) z letnico 1644. Cerkev je prav ljubeč spomenik gotike in veliko bolj srčno deluje kot sosednja cerkev sv. Volbenka.

Sv. Volbenk (Bolfenk). Je zaščitnik pastirjev, drvarjev in oglarjev in prav v 15. stoletju se začne širiti po Avstriji češčenje tega svetnika. Dolgo je bil ohranjen glavni oltar z letnico 1596. Danes je ohranjen le opis: »To je bil krilni oltar, omarnega tipa, podedovan iz pozne gotike.« V oltarju je bil rezljan kip sv. Volbenka v mašnem oblačilu s škofovskimi znamenji in z modelom cerkve z letnico 1596 in s sekiro. (Po E. Cevcu: Kiparstvo ...). Sedanji oltar je baročen in je iz leta 1688, z vgrajenimi slikami jezuitskih svetnikov. Berilni stranski oltar je posvečen sv. Barbari (patrona rudarjev), na evangelijski

strani je iz novejšega časa lurška Marija. Cerkev je v breg poslonjena in je večja od sosedne. Okna so lepo kamnoseško delo. Zaradi terena ima tudi kripto, razdeljeno s tremi pari stebrov podolž, oltar je preprost, posvečen sv. Valentinu. Imajo jo za knapovsko cerkev. Pod cerkvijo je lep kmečki dom *Pristovi*. V imenu in legi je veliko slutenj, žal pa nič jasnega. Od tod doma je talentiran krajinar *Benó Kumprej* (1953). Zadnji s priimkom *Pristov* so odnesli ime na *Faro*, kjer danes pravijo po domače *Pristov*, pišejo se *Plešivčnik* (dr. Drago P., primarij slovenje-graške bolnice). *Leški Pristovi* so veliki dobrotniki cerkva na *Lešah*.

Na jugozahodni strani leži nad kotanjo starodavna kmetija *Papež*. Hiša z obokanim hodnikom bi dala slutiti samostan. Do leta 1868 so se še pisali *Papež* («š» pišejo!) in ime nas naravnost nagiblje k samostanu. Verjetno je tu nastal tako imenovani «*Leški rokopiš*», nastal med leti 1757 in 1761.

Leški rokopiš. V nemškem koledarju iz leta 1733 je 86 strani popisanih s slovenskimi besedili: od verskih do posvetnih odlomkov. Pisec je bil verjetno tipičen ljudski prepisovalec — bukovnik. V glavnem so molitve, nekateri odlomki so bolj «domačijski»; omenja furlanske števnike, kar je pač v zvezi z oglarji, Furlani, ki so kuhali oglje tod, našteva «desetinske pavre» (kmete), zelo zanimivo je popisano tkanje «*zvilih*» (groba in močna lanena tkanina).

Leški rokopiš je v bistvu najstarejši obsežni tekst v mežiškem narečju. Razodeva enoten jezikovni prostor: *Leše — Prevalje — Šentanel — Podjuna*; značilen je npr. širok *ê*, ki se še danes v šentanelškem govoru izgovarja kot *a*: gre: *gra*, pogledati: *pogladat*, napeto gledam: *napatu gladam* itd., primeri so prepisani iz rokopiša. S fluktuacijo ob rasti premogovnika se je podoba leškega govora bistveno spremenila.

Rokopiš hranijo v Univerzitetni knjižnici, kopijo imajo v študijski na Ravnah. Predstavil ga je slovenski javnosti dr. Janko Kotnik v ČZN, 1929.

Stara in mogočna je kmetija svobodnjakov *Kresnik*.

Kresnikova domačija. Hišno ime in istost rodbinskega imena dokazujeta starost rodu, izpričan na *Lešah* iz 14. stoletja, iz 17. stoletja je podobica z napisom *Maria Kresnik*. Stare knjige so bile pri hiši, so jih pa «ljubitelji» raznosili. Lep kip svete *Barbare* so «odprodali» mimo lastnikov v *Ljubljano*.

Pri *Kresniku* je bil doma bukovnik, prepisovalec in zapisovalec pesmi in knjig *Matija Kresnik* (1821 na *Lešah* — 1890 pri *Prosenovih mlinih* v *Strojski Reki*).

Štefan Kresnik, sin sedanjih *Kresnikov*, je slikar in animator umetnostne ustvarjalnosti v *Radljah*.

Kip sv. *Barbare*: Lesen kip je krasil *Kresnikovo domačijo*, zdaj je v *Narodni galeriji* v *Ljubljani*.

«Na njem se uveljavlja dvojnost med voluminoznim jedrom telesa in nabreklostjo plašča, ki z globokimi gubami dopušča misel na grafično predlogo. Zdi se nam, da se bo krhko svetnično telo zgrudilo pod težo obleke, ki je drobne ročice kar ne morejo umiriti. Kakor kipeča voda se gibljejo gube navzgor in navzdol: padajo, se vrtnčijo, zaženo se kvišku in spet omahnejo — nad njimi pa se

Kapelica

zgornji del telesa plemenito v S-liniji poganja iz nemira ter se razcveta v kroni na glavi.» (E. Cevc: *Srednjeveška plastika na Slovenskem*, MS, 1963/286.)

Plat. Zaobjemljemo le krog kmetij leškega hribovja. Ime *Plat* je najlažje razlagati od besede *plat*, v slovarju slovenskega knjižnega jezika je primer: na naši *plati* (podčrtal T. S.) je hrib strm. V tej zvezi raba peša. Ali je res prava razlaga?

Nad *Mežico* in *Žerjavom*, sploh po *Platu* so rudarili že pred 200 leti, saj je ruda segala na površje na več mestih (KLS IV/480). Naša pot bo šla v gozdno tišino k biseru kmečke gotike, k cerkvi svetega *Lenarta*.

Pri *Harmunkovi kapelici* nad *Lešami* krenemo po cesti proti *Platu*. Prvi kmet je *Najevnik*, le kaj pomeni ime, za vsakdanja ušesa je najbližje beseda *najaviti*; (!) sledi *Danijel*, zna biti, da je od imena, potem je mogočni *Predovnik*, matrike pišejo *Predolnik*: pred-dolnik; domače izročilo ve povedati, da so bili tu valpti. V kotu je *Kajžer*, morda je iz nemške besede *Keuscher*, kočar, bajtar.

Tloris da slutiti preprosto kmečko hišo: veža, iz katere je vhod v obokano kuhinjo (svojčas dimnico) in izbo, na strani je soba, na pročelju je lepa niša s slikarjimi. V 18. stoletju so se še pisali *Kajžer* (*Kaischer*). Leta 1733 se je poročila *Marija*, hči *Tomaža Kajžerja*, torej še skladnost priimka z imenom hiše!

Še jezikovna anekdota z imeni kmetij: *Cesarjeva* (*Kajžer*: *Kaiser*!) hči in *papežev sin* (*Papež*!) sta se poročila, škofov sin pa ju je

zvezal (*Škof — kmetija* na *Lokovici* ob meji. škofov sin je bil *prevaljski župnik*, *Močilnik*).

Sveti Lenart

Cerkev sv. Lenarta. Sredi gozdne jase stoji ta biser kmečke gotike iz 15. stoletja. Najprej zagledaš veliko fresko sv. *Krištofa*, okrog cerkve je razpeta veriga (menda je bila svojčas zlata!), spomin osvobojenih jetnikov, saj je sv. *Lenart* njih zavetnik. Cerkve, posvečene sv. *Lenartu*, so na Slovenskem pogoste, po obljubah zlasti iz turških časov; v okolici so se skrivali vojaški beguni. O nastanku cerkve sv. *Lenarta* na *Platu* kroži ljudski glas: Turki so oblegali graščaka na *Štalekarjevem vrhu* nad *Mežico* (o tem gradu ve le ljudska pripovedka), na priprošnjo sv. *Lenarta* se je čudežno rešil na *Plat*.

Zelo ličen je lesen strop z barvitimi gotskimi ornamentami, ki pa je v slabem stanju. Stari zvon je preživel obe svetovni vojni, mnoge so pretopili v topovske granate že leta 1916, in že čez 500 (1455!) let kliče: *VENITE CUM PACE* (Pojdi v miru)! V *Narodni galeriji* je kip sv. *Lenarta* iz cerkve. Vsa oblika nam daje vtis asketa: gube obleke, obraz je brez lepote in miline in je iz 15. stoletja.

Na *Platu* št. 11 kraljuje kmet *Ladinik*. Stara je *Ladinikova kaša* z letnico 1631 nad vodom; plošča na hiši pa nas opominja na leta strahu (1941—1945); nacisti so po izdaji našli in razdejali bunker pri *Šahmanu* (februarja 1945!), zdaj so ga za spomin obnovili.

Naše popotovanje pri odkrivanju naše kulturne dediščine je končano. Marsikaj je ostalo v megli, na nekatere strani pa smo si vsaj malo obudili spomin.

VENITE CUM PACE!

Rudi Mlinar

Leše 1946 - 1955

(Kronika)

Učenci leške osnovne šole vsaj enkrat letno organizirajo akcijo zbiranja starega papirja. Tako si zaslužijo kakšen dodaten dinar za končni izlet. Ta papir se nekaj dni zbira v šolskih prostorih, nakar ga tovarnjak odpelje v nadaljnjo predelavo.

Precej let je že minilo od tedaj, ko sem med kupi takega papirja odkril skoraj celoten arhiv krajevnega ljudskega odbora Leše v letih 1946 do 1955. Tedaj sem te papirje samo shranil in šele mnogo pozneje sem se jih lotil in jih začel preučevati. Tako sem jih najprej sortirali po letnicah in ugotovil, da le ni ohranjeno toliko, kot sem mislil, in da mi manjkajo kar precejšnja obdobja. Najmanj gradiva je za letnici 1947 in 1948.

Vseeno pa je ohranjenih dovolj zapisnikov in raznih dopisov, da se da iz njih izluščiti precej resnic o delu in življenju kraja v prvih letih po osvoboditvi.

V pisanju kronike, kot sem nizanje zapisnikov in dopisov poimenoval, sem se osredotočil predvsem na dogajanje na Lešah. Sicer je na razpolago mnogo dopisov in drugega gradiva tudi od drugod, predvsem z okraja Prevalje, vendar sem dejavnost obravnaval širše le tedaj, kadar se nanaša na delo organizacij na Lešah. Pa še tu sem nekatere stvari moral izpustiti, saj za današnjega človeka niso pomembne. Predvsem sem zapisoval dejavnost, vendar pa nisem mogel mimo imen tistih, ki so bili tedaj aktivni v kraju. Precej teh je žal že umrlo, nekaj pa jih živi danes tudi drugod. Imena sem izpuščal v primerih, ko gre za osebne zadeve, za razne neprijetnosti, ker resnično nimam namena koga od tedanjih aktivistov spravljati v zadrego, četrto so bili tedaj povsem drugi časi.

Gre enostavno za prikaz dela in življenja Leš prva leta nove Jugoslavije, za oživljanje tistega časa, ki sedanji srednji generaciji, predvsem pa še mlajši, že mnogo pove, saj ga niso ali nismo doživeli, če pa že, smo bili v letih, ki se jih ne spominjamo. Navsezadnje so ti zapisniki danes že zgodovina.

1946
Prvi zapisnik, ki je na razpolago, nosi datum 7. marec 1946. Sestanek se je začel ob šestih zvečer, končal pa ob osmih.

Vodil ga je Pavle Čop.

Dnevni red:

1. Politični pregled
2. Volitve novih odbornikov RKS
3. Razno

Zunanje-politični pregled je zajemal vprašanje Istre in slovenskega Primorja s Trstom. V notranje-političnem pregledu pa je bilo zapisano, kako v vseh krajih države tekmujejo na političnem in gospodarskem področju v prvomajskem tekmovanju.

Za Leše se je mladina zaobljubila, da vsadi lipo in postavi spomenik padlim borcem. Dogovorili so se, da 10. marca organizirajo udarniško nedeljo za vse kraje, popravljali pa bodo ceste v naselju.

V drugi točki dnevnega reda so izbrali prvo vodstvo RK Leše. Tako je ustanovni sestanek RK Leše 7. 3. 1946, kar je pomemben datum za naš odbor RK.

Prvi odbor pa so sestavljali: predsednik Anton Gregorc, tajnica Alojzija Pikalo, blagajnik Kristijan Krebl, člani Gabrijel Matvoz, Alojz Mesner, Marija Marin.

Zapisnik je napisal Milan Kemperle.

Že 27. marca je bila zopet seja, in sicer druga seja krajevnega odbora OF za Leše. Zapisnik prve seje se je izgubil, tako da niti z zapisnika druge seje ni razvidno, kaj so obravnavali na prvi seji. Prav gotovo pa so tedaj izbrali vodstvo krajevnega odbora OF za Leše.

Dnevni red:

1. Čitanje zapisnika prve seje in čitanje prispele pošte
2. Razno.

Zapisnik je prebral Milan Kemperle. Nato je Čop prečital okrožnico, ki so jo prejeli z okraja.

Sklenili so, da se od članarine v mesecu marcu odtegne 5 % za pisarniški material, ki ga potrebujejo na OF.

Potem so določili tovariše, ki bi prišli v pošte pri formiranju krajevnega ljudskega odbora (KLO).

Našteti so bili: Franc Kralj, Franc Mesner, Ferdo Kopmajer, Marko Prosen, Karol Dobelšek, Pavel Čop, Ivanka Pačnik, Avgust Božič, Anton Gregorc, Ivan Ivartnik, Štefan Kuzman, Mirko Jelenko, Ferdo Belej, Gabrijel Matvoz, Tekla Kobolt, Anton Kret, Ivan Trinkavs, Marija Krebl, Marija Valenčič, Franc Podgoršek, Ivan Jurač.

Pogovarjali so se o tem, da morajo za prvomajsko tekmovanje pridobiti čim več naročnikov za časopis in o možnosti, da bi ustanovili knjižnico.

Tretji zapisnik krajevnega odbora OF prav tako manjka, pač pa je na voljo zapisnik četrte seje, ki je bila 11. 4. 1946. Že iz teh datumov se lepo vidi, da so bile tedaj seje vsaj enkrat mesečno, mnogokrat celo večkrat.

Iz tega zapisnika pa lahko razberemo mnogo zanimivega in si tako ustvarimo kar precej popolno sliko delovanja tedanjega KO OF. Najprej je Čop pokritiziral člane odbora, ker za prvomajsko tekmovanje niso naredili še skoraj nič. Poudaril je, da so zbrali le nekaj starih cunj in stare konzervne škatle. Na tem sestanku so se potem dogovorili, da bodo začeli zbirati denar za spomenik padlim borcem. Določili so, da bodo pobirali:

1. rajon: Marija Krebl, 2. rajon: Marjeta Lednik, 3. rajon: Milanci Čuješ, 4. rajon: Jerica Čegovnik, 5. rajon: Marija Kobolt, 6. rajon: Dora Valentinčič, in 7. rajon: Pavla Borneker.

Ohranile so se tudi nekatere nabiralne pole. Na ohranjenih polah sta vedno napisana dva, iz tega lahko sklepamo, da sta zbirala vedno po dva člana skupaj. Pola je imela pro-

stor za ime in priimek darovalca, kaj in koliko je daroval, datum in na koncu še opombo.

Pobirali pa niso samo denarja, ampak je na dveh polah zapisan kot zbiralni material krompir.

1. Šuler Marija 11 kg krompirja 27. 9. 46
2. Arnolt Valentin 5 kg krompirja 27. 9. 46
3. Gutovnik Marija 15 kg krompirja 27. 9. 46

pa vse do številke

14. Merva Ivan 1 malo ceno krompirja

Ko sem sešel vse darovalce krompirja, sem prišel do številke 62. 62 darovalcev je darovalo 27. 9. 46 340 kg krompirja in osem cen; če je cena krompirja pet kil, potem je skupaj 40 kg ali vsega skupaj približno 380 kg krompirja. Najbolj zanimivo pa je, da je toliko ljudi pridelovalo krompir, kar kaže na to, da krompirja skoraj nihče ni kupoval, ampak si ga je vsak sam pridelal. V nabiralni poli sta omenjena samo dva, kjer je v opombi zapisano »jo mora sam kupiti« in en primer, ko je zapisano »je ima sam premalo«.

Sedaj se vračam k zapisniku.

Pod točko razno so obravnavali:

1. Treba je opozoriti ljudi, da ne bodo žgali ognjev v gozdovih.

2. Poročali so, kako daleč je z ustanavljanjem knjižnice, piše, da se je v akcijo vključila mladina in da lepo sodeluje, ter da je zbrala že 39 novih knjig. Imenovali so odgovorna Ferda Kopmajerja in Ivana Trinkavs, ki naj bi uredila knjižnico, ko bo dovolj knjig.

3. Bosančku, ki je na Lešah, je mladina kupila popolnoma novo obleko, za katero so plačali 305 din.

Če pogledamo še nabiralno polo, kjer so zapisali denarne prispevke, vidimo, da je na poli napisanih 33 darovalcev, ki so darovali 195 dinarjev. Iz tega lahko razberemo, da je bila mladina res aktivna, če je za obleko temu Bosančku (vojni siroti) zbrala sama 305 din. Seveda pa se že iz ohranjene pole vidi, da jih je moralo biti precej več.

4. Pod to točko so razložili, kako bodo praznovali prvi maj in 27. april.

Ferdo Belej in Ferdo Kopmajer bosta poskrbela za godbo in parole. Mladina bo organizirala kresovanje.

Vsem partizanom in internirancem bodo poslali dopis, naj opišejo svoje doživljaje.

Če bi to uresničili, bi danes imeli mnogo več gradiva na razpolago, kot ga imamo. (pri-pomba M. R.)

Na koncu je zapisano, da je Gabrijel Matvoz podal ostavko, ker je preveč obremenjen z delom. Naloženo mu je bilo, da mora vse spraviti v najlepši red, da njegov naslednik ne bo imel težav.

Sledi še tradicionalen pozdrav, ki je bil v veljavi vse do leta 1955: Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Naslednji zapisnik, ki je na razpolago, nosi številko sedem, torej sta se izgubila zapisnika pet in šest.

Sedma redna seja krajevnega odbora OF Leše je bila 14. 5. 46 ob 19. uri.

V osrednji točki dnevnega reda so obravnavali stanje krajevnih cest. Sklenili so, da bodo postavili ograjo ob cesti, tam, kjer je nevarno, da se ne bi kdo poškodoval. Razposlali so pozive vsem kmetom, da bi se pogovorili, koliko bi bili pripravljeni prispevati v materialu, zadrugi in Sedeju pa so poslali poziv, da naj njihovi delavci očistijo kanale.

ki so jih zamašili, ali pa naj nakažejo denar za delavce, ki bodo to delo opravili.

Da bi delo potekalo dobro, so določili rajonske voditelje: 1. rajon Anton Gregorc, 2. rajon Štefan Vožank, 3. rajon Gregor Čuješ, 4. rajon Anton Kret, 5. rajon Mirko Paznik, 6. rajon Jerica Čegovnik.

V nadaljevanju se je blagajnik poročal, da so v mesecu aprilu nabrali 1200 dinarjev za spomenik padlim borcem.

Dobelšek pa je predlagal, da bi napravili nabiralne pole tudi za občinske reveže, kar je prevzel tajnik KLO Leše.

18. maja 1946 je bilo na Lešah ob osmih zvečer PROTESTNO ZBOROVANJE. Zapisnik je kratek, zato ga dobesedno navajam: Čop je začel zborovanje in pozdravil vse navzoče. V kratkih besedah nam je orisal politično stanje na Primorskem. Poudaril je, da so se vsi tisti vojni zločinci, ki so ušli roki pravice, zbrali v Trstu, da bi pomagali svetovni reakciji iztrgati nam iz rok našo zemljo. Toda to se jim ne bo posrečilo, kajti mi nismo več sami kot 1918., ampak stoji za nami naša velika zavezница Sovjetska zveza. Nato nam je prečital resolucijo, katero bomo poslali svetu zunanjih ministrov v Pariz. Sledilo je podpisovanje resolucije s prepevanjem borbenih partizanskih pesmi. Zborovanje smo zaključili ob devet trideset s prepevanjem naše himne.

Zapisnikar: Gabrijel Matvoz

Zapisnik osme redne seje krajevnega odbora OF nosi datum 3. 6. 46, skoraj v celoti pa je namenjen sprejemu novih članov v OF (poznejšo SZDL). Pet prošelj so odklonili, ker so ugotovili, da se ti ljudje niso primerno vedli med vojno ali pa, da nimajo pravega odnosa do ureditve nove Jugoslavije. Navaajo: Ne sprejemamo, ker je bila članica Kulturbunda, ker sta bili zelo slabega vedenja za časa okupacije do NOV, ker je zaprt zaradi tatvine, ker baje širi sovražno propagando, ker se zelo slabo izraža o naši novi narodni oblasti.

Štiri pa so sprejeli. Potem so sestavili nekaj karakteristik za nekatere člane krajevnega odbora.

O karakteristikah bi se dalo precej pisati, v arhivu je ohranjenih čez petintrideset karakteristik za leto 1946, veliko zahtev po njih in osebnih prošelj, da jih potrebujejo. Vsak, ki se je zaposlil, se preselil ali menjal službo, je to lahko naredil samo s karakteristiko svojega krajevnega odbora OF.

Za boljše razumevanje naj navedem dve karakteristiki, ki sta bili značilni:

Krajevni odbor OF Leše

Številka 56/46

Leše: 5. 5. 1946

Karakteristika

Potrjuje se, da je tovarišica rojena na Lešah pri Prevaljah. Imenovana tovarišica je podpirala partizane ter je bila od leta 1944 dalje obveščevalka, istega leta je bila sprejeta v ZSM. V začetku leta 1945 je bila sprejeta v SKOJ. Je članica OF, odbornik RK in odgovorna v tajništvu LMS. Politično je neoporečna.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Tajnik

Sekretar

Krajevni odbor OF Leše

Leše: 16. 8. 46

Karakteristika

Potrjuje se, da je tov. rojena na Lešah pri Prevaljah.

Cerkev sv. Lenarta
na Platu

Imenovana je bila članica Kulturbunda ter je agitirala za nacizem in nagovarjala ljudi, naj pristopijo v Kulturbund. Za časa okupacije je grozila našim ljudem z izgonom.

S strani sodišča narodne časti senat v Mariboru je bila obsojena na trajno izgubo političnih pravic. Politično ni zanesljiva.

Deveta seja krajevnega odbora je bila 20. 6. 46. Tudi na tej seji so razpravljali o sprejemu v OF, nekaj so jih zavrnil, nekaj sprejeli, obravnavali pa so tudi tri, ki so vrstile izkaznice, kot navajajo, ker nimajo denarja, da bi lahko plačevale tako visoko članarino.

Zanimivo je poročilo: Ferda Kopmajerja, ki je poročal, da je soba za knjižnico zbeljena in pripravljena, edino, kar še v knjižnici manjka, je inventar. Čop je potem predlagal, da se za knjižnico naroči časopis Ljudska pravica. Za knjižničarko so izvolili Ivanko Pačnik, pomočnico pa Marijo Trinkavs.

Kopmajer je tudi poročal, da je zbral devet naročnikov za knjigo Pot nove Jugoslavije.

Ob zapisnikih, ki so na razpolago, bi vendarle rad poudaril, da so na Lešah tedaj že delovale organizacije, kot LMS in SKOJ, ki sta bila tedaj še ločena, delal je tudi odbor RK. Delovala je tudi organizacija AFŽ (antifašistična zveza žena). Vsi ti zapisniki so več ali manj izgubljeni, redko kateri je ohranjen. Kaže, da so imeli le pri krajevnem odboru OF resnično dobrega tajnika, ki je skrbel za zapisnike, saj si ne znam predstavljati, da bi se lahko le po naključju ohranili samo zapisniki KO OF.

Zapisnik desete seje je izgubljen, enajsta seja pa je bila 16. 7. 46 ob osmih zvečer. Sestavljali so dnevni red za množični sestanek (današnji zbor krajanov). Najprej naj bi eden izmed tovarišev z okraja podal poli-

tični pregled, druga točka bi bila rekonstrukcija odbora, tretja pa oddaja mleka.

Čop je predlagal, da bi na množičnem sestanku vsak član podal kratko poročilo o svojem delovanju. Sklenili pa so tudi, da na sestanek povabijo Doberška.

V tretji točki dnevnega reda so pregledali delo gledališkega odbora. Za oder naj bi si kupili dve mizi in nekaj stolov, ker jih nujno potrebujejo. Za okrajno tekmovanje gledaliških odsekov pa so predlagali dramo Domen v petih dejanjih.

To je prvi zapisnik, v katerem je omenjeno delo v gledališkem odseku, ki pa je moral delati že prej, vsaj od začetka leta 1946.

Zapisnik dvanajste seje krajevnega odbora je prav tako izgubljen.

Trinajsta redna seja pa je bila v soboto, 27. 7. 46, v knjižnici na Lešah.

Izvršili so pregled blagajne, ki je bila v redu (za primerjavo navajam ta zapisnik dobesedno).

Na seji se je sklenilo, da gremo v soboto, 3. avgusta, gostovat v Mežico z igro Domen. Tovariš sekretar predlaga, da nabavimo za dvorano več slik, in sicer Lenina, Ivo-Lola Ribara itd. Dalje se je sklenilo, da se kupi omara za knjige ter nova zastava. Tovariš sekretar predlaga, naj bi bila na zastavi svetla puščica, pod njo krog isto tako svetel, v zgornjem delu kroga naj bi bila petokraka zvezda, v spodnjem pa napis OF Leše. Nabavili bomo tudi nov drog za zastavo. Na dvorani pa bomo naredili napis TITOV DOM. Ker je tovarišica Ivanka Pačnik preobložena s funkcijami, je bil namesto nje določen za rajonskega blagajnika tov. Filip Franjo. Sklenilo se je tudi, da se zadalži za dvorano enega tovariša, ki bo odgovarjal za inventar v dvorani. Ko bodo

prireditve, pa se mu bo dala primerna nagrada pod pogojem, da bo gledal tudi na red na stranišču. Prečitan je bil dopis okrajnega odbora OF Prevalje, zaradi nabiralne akcije za udarnike pri regulaciji Pesnice. Sklenili so, da bodo 28. 7. določili tovariše in tovarišice, ki bodo pobirali te prostovoljne prispevke.

Okrajni odbor pa naj se tudi obvesti, da nam po možnosti pošiljajo bolj čitljive okrožnice, ker zdaj niso vedno v celoti razumljive. Sklenilo se je, da se naprosi USF, da nam dovoli nabiranje prostovoljnih prispevkov za spomenik padlim borcem, nadalje je odbor sklenil, da napravimo prošnjo, da bi prišel na Leše potujoči kino. Ker je bil dnevni red izčrpan, je sekretar sejo ob pol desetih zaključil.

smrt fašizmu — svoboda narodu
zapisal Čop Pavel

Iz dovolilnice odseka za notranje zadeve Prevalje lahko razberemo, da je bila 25. avgusta v dvorani prireditve s plesom, ki ga je organiziral krajevni odbor OF Leše. Ples se dovoljuje samo do policijske ure, vsaka prekoračitev se bo kaznovala.

Že na istem listu pa je z roko napisano, da se dovoli ples do 12. ure.

Po svoje zanimiv je tudi spisek krajanov, ki so bili 9. novembra 1946 kaznovani. Bilo jih je petindvajset.

Razveselljivo je, da se je ohranil zapisnik sedme seje krajevnega odbora RK Leše, ki je bila 20. novembra 1946.

Odbor je moral v tem letu doživeti nekaj sprememb, saj obravnavajo Urško Valentič, da se premalo udeležuje sej, prav tako pa so poiskali zamenjavo za Ludvika Ciglerja, ki je služil vojaški rok. Izvolili so Terezijo Golob, in sicer za rajonsko nabiralko v rajonu št. 1.

Razpravljali so tudi o programu odbora v tednu RKS, ki je bil od 1. 12. do 7. 12. 46.

Odbor tudi prosi za odgovor na poslani šesti zapisnik, kjer so zahtevali blagajniško knjigo in še druge potrebščine za delo RK Leše. Obenem so tudi prosili, zakaj ni odgovora o pomoči siromakom, ki so jih poimenovali v šestem zapisniku in jih imajo registriranih dvajset.

Podpisana sta: tajnica Vera Čop in zapisnikar Ivan Šrot. Iz poročila se tudi vidi, da je bil predsednik še vedno Anton Gregorc.

Da so se krajani tedaj znali tudi povesečiti, vidimo iz dovoljenj, ki so se ohranila. Eno sem že omenil, druga dovoljuje plesno prireditev 8. decembra, s pričetkom ob 3. uri popoldne do dveh ponoči. Plačali so 800 din takse, kar je bilo kar precej, če se spomnimo, da je otroška obleka stala v začetku leta 1946 305 din.

Drug zanimiv dopis je bil v zvezi z obdarovanjem otrok za Miklavžev dan in ga je poslala nabavna in prodajna zadruga Prevalje. V njej obveščajo krajevni odbor OF Leše, da bodo nakazali odboru 10 din na vsakega otroka. Zanimiv je ta dopis predvsem zaradi tega, ker iz njega izvemo, koliko otrok je bilo na Lešah konec leta 1946. in sicer omenjajo 115 članov ter znesek 1.150 din, pa tudi zaradi tega, ker je takšna prireditev bila za miklavževo in ne za novo leto.

V mesecu decembru 1946 imamo ohranjen dva zapisnika. Oba pa sta nadvse zanimiva. Prvi, pisan z roko, je gotovo original in je zapisnik redne seje AFŽ, ki je bila 17. 12. 1946 ob šestih zvečer v pisarni KO OF.

Vsebuje pa eno samo točko dnevnega reda: Priprave za božičnico. Navajajo:

Nabrale so 15 kg moke, kupile 5 kg sladkorja. Ker okraj ni dal nobene nakaznice, so sklenile, da bodo mast za kekse nabrale po hišah. Kekse bodo pekli v soboto popoldne pri peku. Za peko keksov so določili: Angelo Uršič, Terezijo Klemenc, Marijo Pohilam, Zofko Kret, Heleno Ivartnik, Marijo Šrot.

Nadalje je zapisano, da bodo nakupile še nekaj slaščic pri slaščičarju Kotniku, pri kmetih pa bodo dobile jabolka. Pionirji bodo nastopili z deklamacijami in igro. Mladina pa bo pomagala pri pripravi odra in drevesca. V ponedeljek pa se bodo ponovno zbrale članice AFŽ, da bodo napravile pakete za obdarovanje. Na koncu je še omenjeno, da se je seje udeležilo devet članic in da je trajala eno uro.

Zapisnik je napisala tajnica Marija Šrot

Drugi zapisnik pa je poročilo LMS Leše za leto 1946. To je edini ohranjeni zapisnik LMS v letu 1946, vendar se iz njega vidi, kako obsežna in bogata je bila tisto leto dejavnost mladine. Današnjemu mladincu najbrž skoraj nerazumljiva in neuresničljiva in bo marsikoga šokirala, kot je tudi mene samega. Zaradi tega ga navajam v celoti.

Organizacija LMS Leše ima 87 rednih članov, tri izredne in tri častne člane. V letu 1946 je bilo v organizacijo vključenih 15 rednih novih članov.

Bilo je 45 rednih sestankov, kjer je bilo prisotnih okoli 260 članov mladine. Mladina Leš je dala 9000 udarniških ur na obnovi ruševin v vasi, postavljanju spomenika padlim borcem, popravilu ceste, pripravi drv za šolo in na igrah ter ostalih prireditvah. Dali smo 10 iger in osem proslav, kjer je bila mladina 80% udeležena. V Brčko smo poslali 11 udarnikov, 1 v Pesnico in 3 v Radgono. Dohodkov smo imeli 11.410 din, izdatkov 10.937 din, ostane v blagajni 473 din. Vodimo študijske sestanke, kjer je mladina udeležena 70%. Pionirčki so dali dve prireditvi. Nabavili smo

30 fizikturnih oblek ter pričeli z vajami in vežbami za nastop. Nabavili smo knjige (sledi seznam 13 knjig).

Od aktov imamo 15 okrožnic in 22 aktov kulturnega, fizikturnega in političnega značaja. Od literature imamo 10 političnih brošur in tri marksistične. Od materiala imamo samo droge z mrežo za odbojko, en stenčas, eno zastavo, dve petrolejki ter oddelek mladinske knjižnice v sestavi ljudske knjižnice. Napisali smo 58 številčkov stenčasa, poleg tega je mladina pobirala prostovoljne prispevke za Pesnico, socialni fond, Albanijo, občinske reveže, volilni fond in Primorsko.

Odposlali smo 44 zapisnikov na okrajni odbor LMS ter 14 dopisov. Izdvojili smo iz članarine 2151 din. Iz naše organizacije nismo izključili nobenega mladince niti nismo nobenega kaznovali.

Tajnik LMS Leše Rajko Jelenko
Predsednica LMS Leše Ida Krebl
Leše, 27. decembra 1946

Zaključek

Iz vsega, kar sem navedel, je najbrž lepo razvidno, kako bogata je bila dejavnost vseh organizacij v krajevni skupnosti Leše. Seveda tedaj ni obstajala krajevna skupnost, navajam samo zaradi teritorialnega obsega Leš.

Veliko zapisnikov je izgubljenih, nekaterih sploh ni, iz poročila mladine pa izvemo, da jih je odposlala kar 44.

Kraj je resnično dihal s polnimi pljuči v tistem drugem letu svobode. Bilo bi sicer neumno trditi, da je bilo vse v najlepšem redu, bili so tedaj še težki časi. Politični položaj je bil še vedno nestabilen, revščina, precej nasprotnikov, tudi nekaj omahljivcev, vendar pa je bil start več kot uspešen. Taka tempa ni bilo več nobeno leto pozneje, edino morda v kulturi, kot bomo videli v nadaljevanju KRONIKE skozi naslednja leta.

Franc Černe

Dejavnost Društva invalidov Ravne

Pred tremi leti smo v Koroškem fužinarju opisali dejavnost Društva invalidov Ravne na Koroškem ob desetletnici samostojnega delovanja. V tem prispevku pa pogledimo, kakšne uspehe je imelo društvo pri delu v naslednjem obdobju, predvsem v preteklem letu.

V tem času smo z dopolnili k našemu statutu uredili notranje odnose v skladu z usmeritvami naše organizacije. Društvo deluje v eni smeri v krajevni skupnosti, to je tam, kjer člani prebivajo, v drugi smeri pa v delovnih organizacijah, to je tam, kjer združujejo svoje delo kot zaposleni invalidi. Tako se neposredno delo s člani odvija v štirih podružnicah — Črna, Mežica, Prevalje in Ravne, in v aktivih invalidov, zaposlenih v delovnih organizacijah v občini.

Število članstva v društvu se v zadnjih letih bistveno ne spreminja. Smo pa še

vedno med najmočnejšimi društvi invalidov v Sloveniji. Iz dosedanje pisarne društva na Ravnah na Partizanski 12 se letoš selimo v nov prostor, ki nam ga je rezerviralo Društvo upokojencev Ravne v svojih novih prostorih na Ravnah Ob Suhi pod Čečovjem. V to pisarno bomo dobili tudi telefonski priključek, da bo naše delo nekoliko olajšano.

V republiki je sedaj naša organiziranost zaokrožena, saj obstajajo društva invalidov že v vseh občinah. Zveza društev invalidov Slovenije, ki združuje vsa ta društva, si veliko prizadeva, da bi reševanje invalidske problematike postalo pomembna točka pri delu odgovornih družbenih dejavnikov, tako v socialistični zvezi in zvezi sindikatov kakor tudi v samoupravnih interesnih skupnostih. Ta prizadevanja so kar uspešna, saj so koristni predlogi delegatov Zvez

Znak zveze

društev invalidov vključeni tudi v sklepe lanskega kongresa slovenskih in jugoslovanskih sindikatov. Tudi republiška konferenca SZDL aktivno sodeluje tako pri urejanju organiziranosti invalidskega športa v Sloveniji kakor tudi pri usmerjanju našega socialno-humanitarnega dela. Pobude za reševanje invalidske problematike pa so čedalje bolj upoštevane tudi v republiških samoupravnih interesnih skupnostih. Te so usmerjene po eni strani v izpopolnjevanje predpisov in zakonodaje, po drugi strani pa v problematiko uveljavljanja te zakonodaje na področju varstva invalidov.

Vse te aktivnosti se čedalje bolj odražajo tudi pri delu v občinah. Tako je bil na pobudo invalidskih organizacij v naši občini pri predsedstvu občinske konference SZDL v preteklem letu ustanovljen koordinacijski odbor za povezovanje in delovanje socialno-humanitarnih organizacij. Cilj tega odbora je usklajevanje dela invalidskih organizacij in družbenih dejavnikov v občini pri reševanju invalidske problematike. S tem mora postati učinkovitejša vsa dejavnost pri zagotavljanju socialne varnosti invalidnih in drugih starejših občanov. Zagotovljena pa bo tudi smotrnejša poraba družbenih sredstev.

Posledica teh dejavnosti je dogovor o enotnem organiziranju in vodenju rekreacije in športa vseh invalidov v občini. To izvaja Invalidsko športno društvo »Samorastnik« Ravne, ki se mora vsekakor potruditi, da bodo potešene želje invalidov po množični rekreaciji. Načrtovana je tudi obravnavna družbenoekonomskega položaja in aktivnosti invalidov v občini. V počastitev mednarodnega dneva invalidov, ki je vsako leto na prvo pomladno nedeljo, so planirana širša športna srečanja invalidov, slavnostna akademija in seznanjanje učencev osnovnih šol z invalidsko problematiko.

Znano je, da je nova zakonodaja o invalidskem zavarovanju odprla povsem novo problematiko zaposlenih invalidov. Zato si aktivni zaposleni invalidov po liniji naše organizacije in v svojih delovnih organizacijah prizadevajo, da bi zadovoljivo rešili nastalo stanje. Pri tem pričakujejo učinkovito oporo v svoji sindikalni organizaciji. Tudi občinski sindikalni svet je pripravljen pomagati.

Zaposleni invalidi menijo, da je treba spremeniti nekatere člene sedanje zakonodaje invalidskega zavarovanja, nekatere določbe pa se prepočasno uveljavljajo v sa-

moupravnih aktih in v praksi. Zanimivo pa je, da težave niso enake v vseh delovnih okoljih, kar še otežuje pripravo enotnih predlogov za njihovo reševanje. Pereče pa je tudi varstvo pri delu.

Posebej bridko občutijo gradbene ovire v svojem okolju težko pokretni občani. Na ta problem je naše društvo že večkrat opozorilo tako organizacije, ki načrtujejo, in one, ki gradijo take ovire. Že pred tremi leti pa smo od samoupravne komunalne interesne skupnosti občine Ravne dobili zagotovilo, da bodo nove gradnje dostopne invalidnim osebam. Vemo pa, da popolno upoštevanje tega sklepa še ne bo odpravilo »arhitektonskih ovir«. Ostajajo še ovire, ki so že zgrajene. Bolj bomo nanje opozarjali, več bo uspeha, tako na »terenu« kakor tudi na »zakonodajno-upravnem« področju.

Zvezi društev invalidov Slovenije pa je lani uspelo dobiti v Termah Čatež tri bivalne počitniške objekte (hišice), v vsakem po 4 ali 5 ležišč, ki jih lahko koristijo naši člani z ožjimi svojci vse leto. Lani je že 5 članov našega društva bivalo 10 dni v enem od teh objektov. Ena od teh hišic je prilagojena za nepokretne invalide oziroma za invalide na vozičkih. Letos bo prav tako šlo 10 dni v Čateške Toplice 10 do 15 članov našega društva. Udeleženci plačajo samo del stroškov.

V nadaljevanju naj omenimo še nekatere naše akcije v preteklem letu, samo tiste, ki niso standardne ali pa so zahtevale izjemno veliko truda in požrtvovalnosti naših organizatorjev. Desetdnevno letovanje na otoku Rabu v dveh izmenah je velik podvig vsako leto. Še bolj pa je bilo to zahtevno lani, ko se je cena letovanja iz meseca v mesec višala, predvsem zaradi naraščanja prevoznih stroškov. Kljub vsemu je v zadovoljstvo vseh 170 udeležencev letovanje uspelo. V načrtu ga imamo tudi letos.

Veliko sreče smo imeli tudi z društvenim piknikom, ki je bil na dan vstaje slovenskega naroda v Jazbini. Harmonikarski orkester nam je tedaj priredil veliko kulturnega užitka. Invalidsko športno društvo pa pestro rekreacijsko doživetje. Piknika se je udeležilo nad 400 članov in prijateljev. Pripeljali smo tudi naše težko pokretne člane. Vsi udeleženci želijo še več takih srečanj, zato je v programu tudi za letos.

Julija so se invalidi koroške krajine že drugič srečali na Uršlji gori. Čeprav je bilo vreme precej kislo, so se udeleženci počutili prav prijetno. Tisti, ki teže hodijo, so se do vrha pripeljali. Tak planinski dan je v programu tudi za letos. Poskušali bomo organizirati še več terenskih vozil, da se bo na Gori lahko zbralo še več naših članov. Tudi tokrat bo to srečanje organiziralo Društvo invalidov Slovenj Gradec.

Omenimo naj še vsakoletno srečanje invalidov Koroške z oskrbovanci v Koroškem domu starostnikov v Črnečah, ki ga vsako leto izmenoma organizira eno od Društev invalidov koroške krajine. V tem domu so tudi člani naše organizacije in so prav tako veseli obiska.

Na željo naših članov imamo vsako leto v programu tudi nekaj izletov. Od lanskim naštejmo samo nekatere: v Mathausen, v Dražgoše, v Ruše po kostanj, v Brno. Tudi za letos jih imamo nekaj v načrtu: prvomajski izlet na Rab, maja še v Bratislavo, junija v Budimpešto in v Doberdob, okto-

bra po kostanj na Pohorje, prav tako še oktobra po Gorenjski in Primorski.

Ob tem pa moramo poudariti, da organizacija takih srečanj in izletov ni naša osnovna dejavnost. To je le del našega programa, ki goji družabnost med člani. Udeleženci s svojimi prispevki pokrijejo praktično vse stroške. Organiziramo jih predvsem zato, da s tem zvabimo od doma v svet tudi take člane, ki kot invalidi kaj takega neradi počno ali celo ne morejo, ker potrebujejo spremstvo ali zdravstveno oskrbo na poti.

V našem društvu je vsekakor najpomembnejše socialno-humanitarno delo. Finančna sredstva, ki jih dobivamo od družbe, usmerjamo predvsem v to dejavnost. Seveda pa teh sredstev ni toliko in niso namenjena za to, da bi dajali kako omembo vredno pomoč. Že do sedaj, v prihodnje pa še bolj, je naša naloga, da socialno šibkim invalidom pokažemo pot in jim pomagamo, da uredijo vsaj svoje socialno stanje, če že zdravstveno stanje ni rešljivo.

Pri uporabi družbenih sredstev strogo upoštevamo družbeno priznano usmeritev dejavnosti naše organizacije. Celotna dejavnost sloni na prostovoljnem delu članov. Z zbranimi sredstvi skušamo pokriti res samo dejanske stroške. Smo pa zelo hvaležni družbi, organizacijam in občanom, ki z razumevanjem moralno in materialno podprejo naše delo, nam priskočijo na pomoč v premnogih stiskah, ki nas spremljajo pri našem delu. S tem se potrjuje koristnost naše dejavnosti za družbo.

Ni nam žal truda pri tem humanem delu. Invalidi in družba potrebujejo to dejavnost. Čeprav je mnogo članov precej aktivnih, vendarle sloni uspešnost izvedbe posameznih akcij iz programa dela na manjšem številu prizadevnih in požrtvovalnih aktivistov. Prav tem pa smo člani še posebej hvaležni za njihov trud. Želimo, da bi bili še naprej tako vztrajni in uspešni pri delu. S sodelovanjem vseh članov pa bodo uspehi še večji!

MISLI

Kolikor bolj je kakšna razvada razširjena, toliko večja je možnost, da postane vrlina.

GUITRY

Ko nekateri zaslišijo odmev, mislijo, da je to njihov glas.

HEMINGWAY

Mladenčič, ki še ni jokalo, je divjak in starec, ki se še ni smejal, norec.

SANTAYANA

Stari prijatelji so najboljši. Kralj Jakob je vselej zahteval svoje stare čevlje, najlažje jih je nosil.

SELDEN

Kdo bi sodil, da je pretirano ljubil slavo. A slavohlepje se drži tudi najboljših med nami dlje kot katerakoli druga stvar.

TACIT

Jože Žunec

Po Kopinškovi poti na Ojstrico

(v pozni pomladi)

Le ljubezni odpro gore vse svoje bogastvo in globino svoje duše. Hočejo celega moža, popolno predanost, srčnega poguma in resničnega navdušenja. Tedaj tudi vračajo ljubezen z ljubeznijo; in kogar ljubi, ga visoko povzdignejo ter naredijo velikega in močnega... oči so jim jasne, opazujejo ostro, in če spoznajo, da te niso privedle srčne želje, temveč moda, šport, gizdavost ali slučajna muhavost, tedaj se nejevoljne odenejo z obledelimi barvami, nezaupljivo skrijejo svoje zaklade ter postanejo ponosne, mrzle in neme. Takemu tujcu nimajo kot povedati. Reven gre od njih, kakor je bil prišel.

Dr. Julius Kugy

Preprosto jo bom imenoval vrtnica planinskih poti v tem delu Alp. Mnogi mislijo, da je to ena najlepših poti v Kamniških in Savinjskih Alpah. Za navdušenega in izkušenega planinca je vsakokrat bolj vabljiva zaradi vedno novih presenečenj, ki so na celi poti. Zapre se vase, ko bi se morala odpreti ter ponuditi srce in dušo; pa se ponovno odpre v vsej svoji veličini, ko gornik že ves poten in utrujen od močnega sonca v skalovju razmišlja o krajšem počitku. Žal telesno in psihično slabo pripravljenih gornikov ne sprejema, lahko jih grobo zavrne.

Taka je Kopinškova pot; kot gora, na katero pelje. Drugačnja tudi ne more biti. Za goro pa pravijo, da je med najlepšimi v gorstvu. Pastirji in lovci so jo v svojih ljudskih planinskih pesmih opevali kot kraljico gora. Takšna se jim je kazala, ko so jo opazovali in občudovali s planinskih pašnikov in gorskih lovišč; je skrivnostno vabljiva razkošna lepota, podobna mladi ženski v njeni najzrelejši dobi. Da jo osvoji, je potrebna njena naklonjenost in močna volja ter zrelost popotnika.

Ko smo v pozni pomladi premagovali Kopinškovo pot, smo bili premočeni, pa čeprav ni bilo dežja, sijalo je le blago sonce, ki je prijetno grelo. Nekateri se ob taki priložnosti potijo po glavi, kar je dobro, saj si tako lepo operejo možgane, ki so na vrhu gore že očiščeni vseh umazanij in neumnosti.

Avto smo parkirali pri novem Planinskem domu v Logarski dolini. Peš smo nadaljevali pot do Koče pod Ojstrico v Klemenči jami, kjer smo se uredili, okrepčali in pripravili za pohod k našemu cilju. Nadaljevali smo pot po markirani stezi do Zgornje jame, kjer je križišče. Desna steza gre do Škarij, leva pa je naša. In tu se začne Kopinškova pot. Spočiti in vznemirjeni pred neznanim, smo se hitro vzpenjali po strmini proti Škrbini (1971 m). Desno nas je spodbujalo mogočno ostenje naše gore, levo pa se je vila v nebo vitkejša Grofička. Ko je začelo greti, sem se spomnil na prijeten studenček pod Klemenčo jamo in ob njem napisane verze (ko to pišem, sem jih že pozabil), ki so tako ohrabrujoče vplivali na hojo v začetku naše poti, ko še noge niso bile utrujene.

Nad nami je bila Škrbina. Zdelo se mi je, da se je pot vlekla podobno rahlo valoviti vrvi. Na-

vzgor, navpično navzgor kot po stranici kvadra. Vendar pa smo često pozabljali na težavno stezo, oči so uhajale desno na resnično vznemirljivo, lepo oprano od spomladanske odjuge, rahlo strahljivo, navpično severno ostenje. To je predel Ojstrice, ki vzbudi spoštovanje, ponos gore in doline pod njo. Pogled je nepozaben, razmišljanje bega! Kje so tiste police, ki morajo biti v ostenju; tam poteka naša pot? Pogledi so bili neverni in oči zaskrbljene.

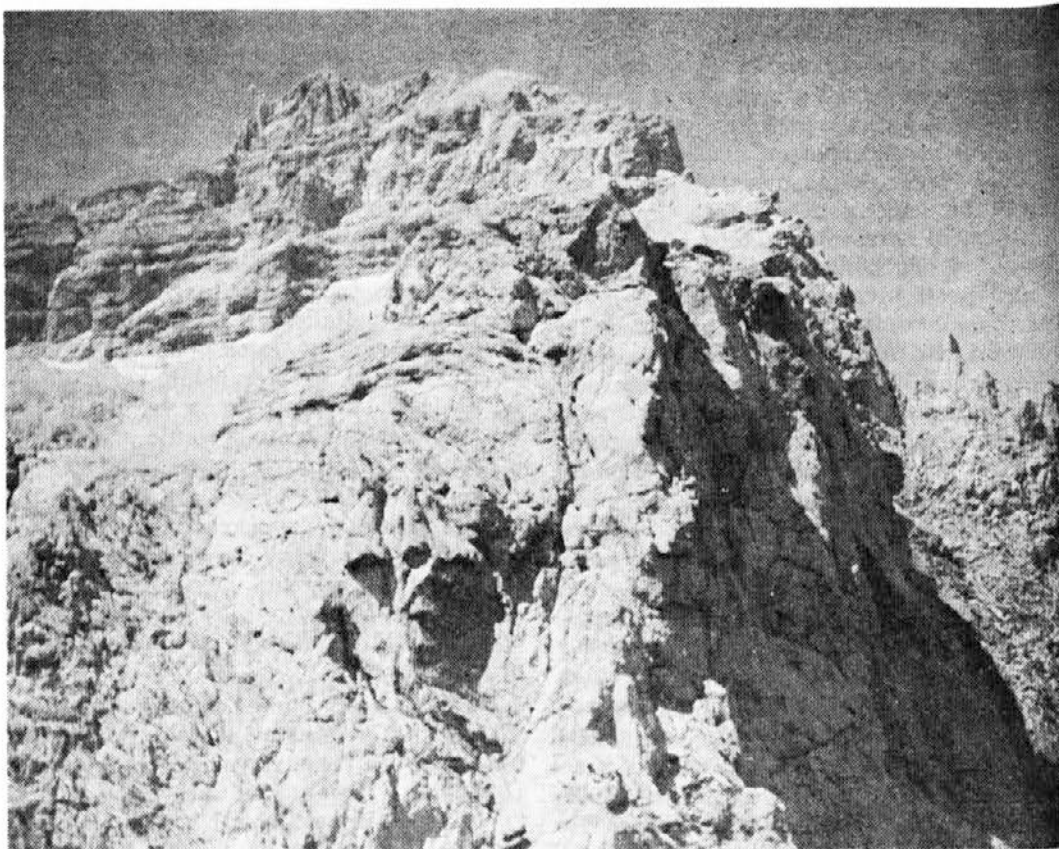
Redki macesni in ruševje so umirjali, hkrati pa opozarjali, da bo tisto pravo šele prišlo. Na melišču pod severno steno je ždel osamljen gams. Majhen je bil, pa bolan, zato ga je čreda zapustila, da bo v samoti našel svoj mir. Kako lepa je narava in življenje, pa koliko bolečine prinese. Pravijo, da se radost in bol izničita.

Globoka zajeda med Ojstrico in 2084 m visoko Krofičko ali Grofičko, reče se ji Škrbina, je bila osvojena. Kot na dlani se je prikazal Robanov kot, pravičljiva podoba v lepem sončnem jutru. Tudi Krofička, ki je levo, je bila vsa obsijana z mehкими žarkmi, vendar kljub temu s te strani, za preproste planince nedostopna. Varneje se pride na njen vrh po markirani poti čez Puklovec. Toda tudi ta steza je varna le za dobro opremljene in izkušene gornike. Prijatelj mi je nekoč dejal, bolje ga je gledati iz okolice kot pa ne videti vrha na vrhu.

Še zgodbica o Krofički, tej skrivnostni lepotici, ki je bila tako enkratno lepa, ko smo jo opazovali s Škrbine. Fran Kocbek je zapisal o njenem imenu ljudsko pripovedko, ki pove, kako nedostopna in kruta je lahko ta gora, ki je na pogled privlačna kot nedolžna lepota. Vznemirja in spodbuja moška dejanja.

Zgodbica pa se glasi: »Na kvatrnó nedeljo je šel Krofič na lov na goro. Ko je zagledal gamse, jim je sledil po lepi stezi. Nenadoma je zmanjkalo steze — ni mogel ne naprej ne nazaj. Pastirji so slišali njegovo vpitje na pomoč. To so sporočili solčavskemu župniku. Ta je prihitel v Robanov kot in lovcu od daleč dal odvezo. Lovci so zaužili drobtine iz malhe. Zatem je rekel župnik, naj vrže puško navzdol. Če bo ostala puška cela, potem lahko skoči tudi on čez prepad. Puška se je razletela. Toda župnik je rekel, da je ostala cela. Krofič je skočil v globino in se ubil. Od tistega časa se gora imenuje Krofička.«

Razgled je postal bogatejši zaradi gora, ki so se prikazale. Desno od Robanovega kota se je košatil Križevnik (1909 m), ki nanj strmo pada z več sto metrov navpičnimi skalami. Te skale bolj poznajo alpinisti, saj so Križevnikove plezalne smeri med najtežjimi v gorstvu. Svojevstvena gora — prostran vrh in prepadne stene. Naravnost pred nami so se pokazale košate Poljske device (1879 m), iz katerih štrlijo številna skalna dleta. V imenu je nekaj muhasto skrivnostnega; obline gore niso mile in blage, temveč močno in grobo nasekane. Obe gori sta izredno lepi, vendar zaradi svoje mogočne sosedne slabo obiskovani, česar pa zaradi svojstvenosti, ki se kaže v nenavadnih oblikah, ne zaslužita. V dobrih starih časih, ko je cvetelo planšarstvo tam spodaj okrog obeh gora na Polšakovi in Belškovi planini, sta bili manj odročni in često obiskani. Spet sta postali »neodkrit svet«, ki pa je lahko dostopen z grebena Velikega vrha. Kdor si želi samote in miru, pa divje lepe gorske narave, ju bo obiskal!

Polica z visokimi melišči

Jugozahodno od Poljskih devic oziroma desno, gledano s Škrbine, je Molička peč, 2029 m visok, prostoren in piramidast vrh, ki prepadno pada v Kot Robanove globeli. Še bolj desno oziroma južno od Moličke peči je Veliki vrh (2111 m), ki se mu tudi dela krivica in je zaradi bližnje Ojstrice slabo obiskovan.

Prava škoda, saj so vsi štirje vrhovi tako različni med seboj in od drugih sosednih gora. Lahko so dostopni z južne in jugovzhodne smeri, kjer se razprostira zelo sončna Dleskovška planota, ki ji domačini (Lučani) pravijo kratko in jedrnat — Veža. Ime je zelo značilno in poudarja slikovitost pokrajine.

Pogled nazaj je bil enako čudovit in svojstven. Za nami je ostala Zgornja jama, nad njo pa je skladno kneževal skalnat Rjavčki vrh ali Planinšča (1898 m). Na Škrbini je bil počitek zelo dobrodošel. Na prijetnem naravnem počivališču smo izbrali sončno stran, bilo je hladno. V vročih dneh pa se najde tudi hladno mesto v senci. Razvezali smo nahrbtnike, zmanjšali njihovo vsebino in okrepljeni ter odžejani nadaljevali pot. Bili smo vznemirjeni, lepši in težji del nas je šele čakal. Šli smo po travnatem pobočju, ki se strmo nagiba v Robanov kot. Zdi se ti, da so nevidne sile položile zadnji del Robanove globeli navpično in zato trava na višini dveh kilometrov. Prišli smo pred navpično postavljene skale, kjer je bila zasnežena in zaledenela krnica. Še poleti je prehod čez njo nevaren, zelo strmo pada navzdol. Prehod je bil s cepinom varen, brez njega pa bi bil zelo tvegan. Za manj izkušene in tiste, ki jih daje višina, pa so v tem letnem času potrebne še dereze in krnica se igraje premaga. Naj povem, da smo prav pred to krnico prehiteli tri planince, ki so se najprej čudili, zakaj smo imeli cepine, potem pa so uporabili naše. Prav smešno, neumno in podcenjujoče do mogočne narave bi bilo, če bi se čez poledenelo in navpično krnico prebijali brez potrebne opreme, ki omogoča varno prečkanje. Lepa in varna pot postane neprijetna, nepriljučna; lepota doživljanja izginja, ostanejo pa mračni in temni občutki.

Prišli smo v skalnat svet, ki je bil dobro varovan z vrvmi in klini. Za nami je ostalo severovzhodno pobočje, pred nami pa je vzniklo vzhodno. Spet smo bili v travi, kjer je bilo tudi mnogo visokogorskega cvetja. Raj za ljubitelje rož. Omeniti moram, da na pobočjih Ojstrice raste mnogo cekinov med rožami: encijan, murke; presenetljivo mnogo pa je kraljic med cvetovi — planik. V prijetnem okolju se je pot nadaljevala do grebena, kjer smo imeli enkratnega razgled na Rjavčki vrh, mogočnega ostenja Lučke Babe ali Brane in Planjave. Videli smo spet težko obvladljivo Krofičko, naprej pa še naše koroške lepote: Raduho, Olševo, Peco.

Pot se je dvignila po grebenu navzgor, dobro je bila varovana in počasi smo prihajali na police, na melišče pod vrhom, ki se nam ni zdelo nič posebnega, saj je le rahlo naklonjeno in ponekod široko do nekaj deset metrov. Toda ko je vodja omenil, da smo na melišču, ki je nad navpičnim, 600 m visokim ostenjem, smo se čez snežišče varovali s cepini. Po vsakem zdrsu na tem delu sveta ni vrnitve. Ledu ni bilo, zato derez ni bilo treba nataktniti. Ko smo premagali snežišče, smo prišli na lažji del, ki se konča na zahodnem grebenu gore. Še malo vrvi in klinov, zavoj v levo in po kamnitem ter skalnatem terenu na vrh gore.

Prehoditi Kopinškovo pot na Ojstrico v pozni pomladi je prečudovit dogodek. Ni za vrtoglave, manj izkušeni pa se naj ne podajo sami v ta svet.

Franc Telcer

Planinski pohodi slovenskih železarjev v letu 1986

Planinsko pohodništvo slovenskih železarjev se je v letu 1986 odvijalo po vnaprej določenem razporedu, pripravah in času. Planinski pohodi so med slovenskimi železarji že ustaljena in težko pričakovana rekreacijska panoga, ki se iz leta v leto širi in raste zanimanje zanjo pri vseh zaposlenih v združenem podjetju Slovenske železarnice.

Vsi organizatorji se potrudijo, da so pohodi dobro pripravljeni, izbrani vedno novi in zanimivi kraji in vrhovi. Na vseh pohodih je zagotovljena varna hoja in skrb za vse udeležence. Železarski planinski pohodniki so že veliko pridobili na kondiciji, spoznali so kraje in planinske vrhove širom Slovenije. Napredovali so tudi v osebni opremi, ponašanju in življenju v naravi. Predvsem so na teh pohodih spoznali nove tovariše, navezali mnoge stike z delavci različnih delovnih organizacij znotraj združenega podjetja.

Tovarištvo se zrcali na vsakem pohodu, kjer smo v resnici ena sama velika družina z enakimi in istimi cilji — priti na vrh.

To naše skupno in enotno pohodništvo je poznano že naši širši javnosti in delovnim organizacijam in mnogi že skušajo to našo zamisel posnemati.

V letu 1986 so bili v sozdu Slovenske železarnice zopet štirje planinski pohodi.

Prvi planinski pohod slovenskih železarjev je organizirala Železarna Ravne, in sicer 24. maja 1986 »Iz Šmihela čez Peco v Toplo«. Zanimanje za planinski pohod je bilo zelo veliko v vseh delovnih organizacijah združenega podjetja, predvsem pa v Železarni Ravne. Udeležba je bila rekordna, saj je bilo na pohodu 723 železarjev. Mogočna Peca je bila gostiteljica slovenskih železarjev v vsej svoji spomladanski lepoti in čaru. Bila pa je ža-

lostna, ko so odhajali iz njenega kraljestva; tedaj se je zrosila, zavila v gosto meglo, naročila dež in zamolklo grmenje. Nismo ji zamerili, veseli in srečni smo obljubili, da še pridemo.

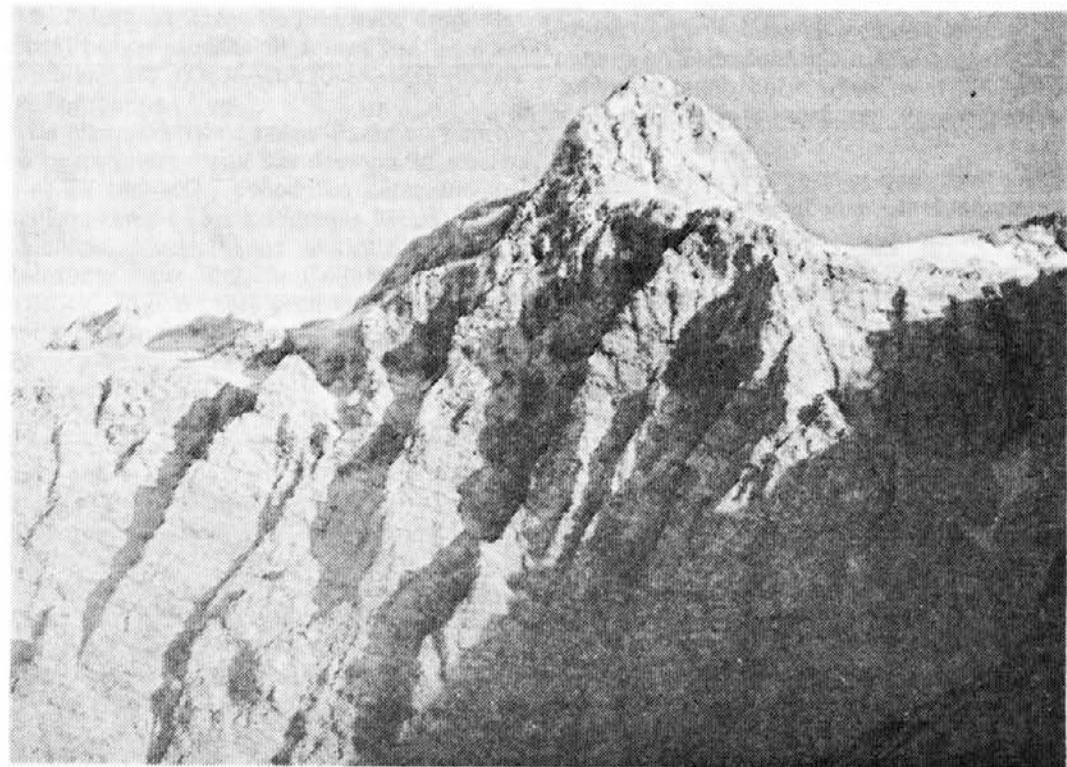
Drugi planinski pohod slovenskih železarjev je pripravila Železarna Štore. Letos so slavili 10. obletnico planinskih pohodov in pripravili so jubilejni planinski pohod: iz Kamniške Bistrice čez Kamniško sedlo na Okrešelj in v Logarsko dolino. Tod so železarji hodili že šestič. Lepote Kamniških ali Savinjskih planin so prevelike, da bi se jih naveličal še tako izbiren planinec.

Megleno dopoldne in močan veter na Kamniškem sedlu sta ovirala razgled, vendar železarjev to ni motilo, vsi so prišli do svojega cilja in skupnega življenja v naravi.

Štórski železarji so za svojo 10. obletnico prirejanja planinskih pohodov pripravili tudi jubilejne spominske plakete, ki so jih podelili vsem sindikalnim organizacijam združenega podjetja. Podelili so plakete tudi tistim planinskim vodnikom, ki so največkrat spremljali železarje na planinskih pohodih. Iz Železarnice Ravne sta plaketo prejela planinska vodnika Jože Krivec in Franc Šisernik.

Tudi drugi planinski pohod je spremljal dež, posebno v dolinskem delu.

Za tretji planinski pohod slovenskih železarjev je vladalo med pohodniki veliko zanimanje. Pripravili so ga železarji z Jesenic. Šli smo 31. avgusta 1986 na Prisojnik z Vrščica. Dolge kolone železarjev-planincev so se vzpenjale po južnem pobočju Prisojnika, po prijetnih planinskih stezah, med skalami in prepadi. Prvi pristopniki so imeli na vrhu Prisojnika še lepo vreme, medtem ko je ostale zakrila megla in jih obsula z ledeno sodro.

Triglav — simbol pohodov slovenskih železarjev

Za marsikoga je bilo to presenečenje in enkratno doživetje.

Zaradi megle in mokrote je bilo vračanje težje, vendar so vsi varno in srečno prišli nazaj do Tičarjevega doma na Vršiču.

Pohod na Prisojnik je zahteval od slehernega budnost, predvsem pa se je izkazala izurjenost, ki so jo planinci-železarji pridobili na skupnih planinskih pohodih.

Na vsej poti in na izpostavljenih mestih in krajih so za varnost skrbeli gorski reševalci postaj Jesenice in Prevalje.

Dež je priganjal z Vršiča, da so se odpeljali z avtobusi do hotela Erika v bližini Kranjske Gore, kjer je bil zaključek pohoda z dobro in okusno malico in veselim programom.

Jeseniški organizatorji planinskega pohoda so na pohod povabili tudi neke predstavnike-železarje iz Zahodne Nemčije, ki niso mogli mimo priznanja, da vlada na pohodu, ki je bil zahteven, dobra disciplina, združena z velikim prijateljstvom in veseljem.

Četrty planinski pohod slovenskih železarjev je bil 20. septembra 1986 v organizaciji delovne skupnosti Veriga iz Lesc. Pripravili so pohod: »z Ljubelja čez Zelenico na Begunjščico in v Krpin«. Lepo jesensko sončno jutro je številne planinske pohodnike pozdravilo ob prihodu s sedežnico z Ljubelja na Zelenico. Pogled na ožarjene vrhove, kot je bila Vrtača, v ozadju Stol in za njimi cele verige z jutranjimi žarki obsijanih Julijcev z očakom Triglavom, to je bil jutranji pozdrav brez besed.

Drug za drugim so stopali veselih obrazov po strmih grušču, ki je kmalu prešel v idilično stezo pod strminami Begunjščice. Kmalu je bilo konec steze, na sedlu razpotje na levo na vrh Begunjščice, na desno pot do planinskega doma Roblek.

Večina je odšla proti vrhu, ki je žarel obsijan od toplega sonca, drugi pa po krajši poti do planinskega doma.

Opoldanski počitek je večina železarjev preživela ob planinskem domu na travi, ob stezi ali kar na prostoru ob koči, se predala toplemu dnevu, kramljanju in obujanju spominov.

Čas je že priganjal, pot je še dolga, vendar je bil užitek na soncu večji. Pot so nadaljevali po strmih gozdnih stezah in potem mimo lovske koč, sankarskega doma do naselja sv. Peter, od koder se je že videl cilj, to je Krpin. Na športnem stadionu se je zbrala številna železarska družina, se okrepčala in se veselila.

Popoldne so se planinskim pohodnikom-železarjem pridružile še folklorne skupine sozda Slovenske železarne, ki so proslavile jubilejno 10. srečanje.

Folklorne plesi so popestrili naše skupno srečanje.

Organizatorji zadnjega planinskega pohoda so bili deležni vseh pohval in priznanj za pripravo pohoda in vseh ostalih prireditev. Ravenski železarji-planinci so tokrat potovali skozi Avstrijo do Ljubelja, vračali pa so se čez Jezersko.

Udeležba na planinskih pohodih slovenskih železarjev v letu 1986 je za 123 planinskih pohodnikov večja kakor v letu 1985.

Največji porast v številu planinskih pohodnikov ima Železarna Ravne, saj se je planinskih pohodov udeležilo 693 ravnenskih železarjev.

Skupna nadmorska višina prehojenih planinskih vrhov v letu 1986 je znašala 8.619 metrov in je bila višja za 1.860 metrov kot v letu 1985.

Skupno so bili slovenski železarji na pohodu okrog 25 ur.

Planinske pohodnike Železarne Ravne na vseh planinskih pohodih budno spremljajo planinski vodniki, ki skrbijo za slehernega pohodnika od začetka pohoda, to je z Raven, pa vse do vrnitve domov. Od vodnikov prejema pohodniki vsa navodila o pohodu, o ponašanju in druga. Preverjajo tudi število udeležencev — prijavitelcev in skrbijo, da so vsi pohodniki ob odhodu avtobusov zbrani.

Letošnje planinske železarske pohode so spremljali naslednji planinski vodniki iz Železarne Ravne:

Vili Burjak
Toni Cifer
Ivan Cigale
Ferdo Igerc
Vinko Krevh
Jože Krivec
Franc Podmeninšek
Martin Pšeničnik
Ivi Sekavčnik
Edvard Štrucl
Štefan Vevar

Vseh štirih planinskih pohodov slovenskih železarjev se je udeležil planinski vodnik Franc Šisernik.

Poleg planinskih vodnikov na planinskih pohodih slovenskih železarjev pa za varnost in dobro počutje vseh pohodnikov skrbijo člani Gorske reševalne službe — postaje Prevalje.

Njihova navzočnost na pohodih je za varno hojo nujna. Dajejo tudi razna opozorila preventivnega značaja. Njihovi nahrbtniki so vedno dobro založeni z vsem potrebnim materialom, ki bi ga v potrebi dali na razpolago in v pomoč. Tudi njihove brezžične zveze skrbijo, da je na pohodu vse v redu.

Planinskih pohodov slovenskih železarjev so se v letu 1986 udeležili naslednji gorski reševalci:

Milan Golobinek
Ivo Gregl
Drago Horjak
Pavli Mandl
Jure Mavrič
Zdravko Moličnik
Ivan Plešnik
Marko Perak
Dodi Pušnik
Karel Ritonja
Jože Svetec
Rok Zagernik
Zdenko Žager

Na drugem lanskem planinskem pohodu slovenskih železarjev iz Kamniške Bistrice čez Kamniško sedlo na Okrešelj in v Logarsko dolino se je pohodnici iz ravnenske skupine Pavli Šisernik iz Slovenj Gradca zgodila nesreča:

Pri izstopu iz stene na stezo nad Okrešljem si je poškodovala koleno, tako da poti ni mogla nadaljevati. Takoj so gorski reševalci nudili prvo pomoč in jo menjavajoč na hrbtih odnesli do Okrešlja. Po imobilizaciji noge so

Udeleženci planinskih pohodov slovenskih železarjev v letu 1986

	Organizator planinskega pohoda				Skupaj
	Ravne	Štore	Jesenice	Veriga	
	PECA 24. 5. 1986	KAM. SEDLO 23. 8. 1986	PRISOJNIK 31. 8. 1986	BEGUNJŠČICA 20. 9. 1986	
Železarna					
Jesenice	131	133	164	85	313
Železarna					
Ravne	393	106	102	92	693
Železarna					
Štore	38	64	38	27	167
Veriga					
Lesce	60	40	40	76	216
Plamen					
Kropa	40	17	23	23	103
Tovil					
Ljubljana	25	6	12	22	65
Žična					
Celje	35	42	24	28	129
Metalurški inst.					
Ljubljana	1	3	1	6	11
Skupaj:	723	411	404	359	1897

Spominske značke planinskih pohodov slovenskih železarjev v letu 1986

jo transportirali do avtomobila in v Logarsko dolino. Z avtobusom so jo odpeljali do bolnišnice v Slovenj Gradcu.

Šisernikova je poslala gorskim reševalcem s Prevalj zahvalo z željo, da jo objavimo v Fužinarju.

ZAHVALA

Ker še vedno ne morem osebno izreči zahvale gorskim reševalcem in gorskim vodnikom Železarne Ravne in Štore za tako požrtvovalno reševanje na Kamniškem sedlu, vam po tej poti izrekam skromno besedico »hvala«, a vsebuje moje najgloblje spoštovanje in hvaležnost.

Pri vašem tako humanem, a vedno nevarnem poklicu vam iz srca želim vso srečo!

S spoštovanjem in hvaležnostjo
Pavla Šisernik

4. srečanje planinskih vodnikov slovenskih železarjev

Izvršni odbor sindikata Plamen Kropa in konferenca OO sindikata Veriga Lesce sta bila organizatorja 4. srečanja planinskih vodnikov slovenskih železarjev. Srečanje je bilo 4. 10. 1986, in sicer v Begunjah na Gorenjskem.

Srečanje planinskih vodnikov je bilo kot zaključek letošnjih planinskih pohodov.

Na srečanje so prišli planinski vodniki vseh delovnih organizacij združenega podjetja. Iz Železarne Ravne se je srečanja udeležilo 14 vodnikov in trije gorski reševalci. Poslušali so poročilo o dejavnosti planinskih vodnikov v letu 1986, o problemih na pohodih, pomanjkljivostih itd. Razmišljali so, kako izboljšati delo planinskih vodnikov v novem obdobju in kako pritegniti nove vodnike.

Naloge planinskih vodnikov v letu 1987 naj bi bile, da skušajo med delavci posameznih delovnih organizacij pridobiti čim več ljudi za življenje v naravi.

Najmnožičnejši rekreacijski panogi med slovenskimi železarji je treba v prihodnje posvetiti še več pozornosti in ji dati več možnosti za še večjo množičnost.

Na 4. srečanju planinskih vodnikov so sprejeli tudi nekaj novih vodnikov za posamezne delovne organizacije.

Za Železarno Ravne je to Toni Cifer.

Planinski vodniki so se dogovorili, da bosta 5. srečanje organizirala TOVIL in METALURŠKI INSTITUT iz Ljubljane.

Franc Telcer

Kod bodo hodili slovenski železarji — planinci v letu 1987

Planinsko pohodništvo je med delavci združenega podjetja Slovenske železarne že zelo ustaljena in priljubljena rekreacijska panoga. Iz leta v leto se število planinskih pohodnikov veča, vedno več delavcev iz vseh delovnih organizacij se želi udeleževati planinskih pohodov, ki niso samo zanimivi, ampak so potrebni tudi zdravju in rekreacijskemu izživiljanju v naravi. Udeležba na planinskih pohodih je porok, da je med delavci ta vrst rekreacije priljubljena, saj poleg telesne razgibanosti in življenja v naravi pridobiva tudi na med-

sebojnim združevanju in razširjanju prijateljskih spoznanj.

Planinski pohodi so vedno dobro zamišljeni pa tudi varno in zadovoljivo opravljeni.

Organizatorji planinskih pohodov se vedno zelo potrudijo, ko izbirajo nove smeri pohodov, nove kraje in nove zanimive vrhove.

Tudi v letu 1987 bo na voljo zelo zanimivo planinsko potovanje delavcev — slovenskih železarjev.

Pripravljeni bodo zopet štirje planinski pohodi, in sicer:

1. V maju 1987 pripravi TOVIL — Ljubljana planinski pohod železarjev na NANOS.

Za mnoge, posebno za železarje z Raven bo to nekaj povsem novega, saj so bili na Nanosu doslej zelo redki Korošci.

Nanos je 1261 metrov visok vrh v bližini Postojne (dobro je viden s ceste proti morju). Izhodišče za vzpon na Nanos je vas Razdrto, od koder je dve uri hoje. Razgled z vrha Nanosa je čudovit na vso Vipavsko dolino, Kras in tja do morja.

Na vrhu Nanosa je RTV-oddajnik in planinska postojanka, imenovana Vojkova koča na Nanosu. Prav spomladi je Nanos zelo bogat s planinskim cvetjem.

Znak planinskih vodnikov

2. Železarna Ravne bo pripravila drugi planinski pohod slovenskih železarjev, in sicer v juniju 1987 LOKA—RADUHA—KOPRIVNA (2063 metrov).

Za planinski pohod Loka—Raduha—Koprivna bosta pripravljena dva dostopa, in sicer:

a) Za planinske pohodnike Železarne Jesenice, Verige, Lesce, Plamena Kropa, Tovila Ljubljana, Metalurškega instituta Ljubljana, Železarne Štore in Žične Celje z izhodiščem STRUGE, to je s ceste proti Lučam, skozi naselje Raske do planine Vodole (do tod možen prevoz z avtobusi), nato peš do planinske koče LOKA.

b) Za planinske pohodnike iz Železarne Ravne: z avtobusi z Raven skozi Črno do Mlinarskega v Bistri. Nato peš mimo Osojnika, Bele peči, čez planino Vodole, Javorje do planinske koče LOKA, kjer se srečajo vsi slovenski železarji.

Skupen vzpon na Raduho, sestop skozi Durce na Grohat, mimo Bukovnika v Koprivno.

Planinski pohod je zelo zanimiv, saj je na poti polno prvinskih naravnih lepot.

3. V avgustu 1987 pripravljajo tretji planinski pohod slovenskih železarjev delavci Železarne Štore v Kamniške planine. Izhodišče pohoda bo Rogovilec, skozi Robanov kot na

Korošico (1808 metrov), hoje približno 4.30 ure.

Vračanje čez planino Vodole v Podvolovljek in v Luče. Omenjeni planinski pohod bo zelo pester in bo zanj potrebna planinska kondicija.

Pohodniki se bodo na tem pohodu srečali verjetno z najlepšim koticom Savinjskih Alp.

4. V septembru 1987 bo v organizaciji Železarne Jesenice 4. planinski pohod slovenskih železarjev na Mojstrovko, 2332 metrov visoko.

Izhodišče za pohod na Mojstrovko je Vršič. Od Tičarjevega doma na vrh je 3 ure hoje.

Planinski pohod na Mojstrovko je zelo lep in ne preveč zahteven.

O vseh planinskih pohodih bodo železarji pravočasno obveščeni.

Ajnžik

Še enkrat: Brančurnikova hči

Za tretjo številko lanskega letnika Fužinarja, sem napisal kratek prispevek z naslovom: Brančurnikova hči. Vmes je imel prste tiskarski škrt, ki nam jo je pošteno zagodel: dal je namreč objaviti samo uvod, glavni del pa je skril tako spretno, da ga delavci tiskarne niti urednik sam niso našli. Tako okrnjen prispevek ni dosegel svojega namena. Sicer je objavljeni uvod kot celota v redu, vendar se ne ujema z naslovom. Na to so me opozorili tudi nekateri bralci, ki so nekaj pogrešali. To bom zdaj dopolnil. Tudi kruh se kdaj skazi.

Že objavljenega uvoda seveda ne bom ponavljal, morda samo misel, da za ljudi, ki imajo opravka s strankami, ni vselej lahko. Nobeden ne more biti vsak dan dobre volje, včasih tudi mi kot stranke nismo preveč vzorni! Tiskarski škrt je zamučkal naslednje:

V tem pogledu je daleč naokoli slovel rajni Brančurnik. Radodarno je delil prijazen nasmeš, bil je pozoren do vsakega, tudi najbolj skromnega gosta. Po njegovi smrti je bilo zapisano, da je človeka s takimi kvalitetai nemogoče nadomestiti. Ko je Brančurnik odšel na sosedno božjo njivo, sem bil enkrat v tej gostilni zelo razočaran. Potem me tam dolgo niso videli.

Naneslo je tako, da sem spet zavil vanjo. Ni mi žal, kajti tokrat sem bil zelo prijetno presenečen. Ko sem vstopil in se vsedel, je bila natakara odsotna. Čeprav sem sedel bolj odmaknjeno, me ni zgrešila, ko se je vrnila iz kuhinje polnih rok. Kakor hitro je utegnila, je prišla do mene, še enkrat je prijazno pozdravila in vprašala za naročilo. Obsedel sem bolj dolgo, kot bi bilo treba, opazoval sem jo pri delu. Morda so me ostali gosti obsodili, da gledam njene obline, vendar je mene bolj zanimalo njeno vedenje do gostov, ki je bilo ne samo neoporečno, ampak tudi pohvale vredno! Premišljeval sem: če se tudi te reči podedujejo, potem je ta prav gotovo Brančurnikova hči!

Nisem se zanimal, kdo in čigava je. Uprava te gostilne bo to lahko ugotovila: dopoldanska izmena dne 16. julija preteklo leto.

Če smo upravičeni kritizirati, smo dolžni tudi pohvaliti, kadar je kaj!

Nekaterim za zgled napisal hvaležen gost.

Stanko Lodrant

Ante pante populore... (0 zanimivem spomeniku v Železni Kapli)

»Na trgu tam v Celovci kamniti mož stoji beđenj drži v roci... Kaj pa to pomeni? se vprašajo ljudje. V povesti izročeni se tole nam pove...« Tako je začel Anton Aškerc balado o Kamnitem ribiču. V njej opiše zgodbo o celovškem ribiču, ki na trgu, pri prodaji rib, ni hotel menihu postreči slovensko. Sveti mož je prevzetneža preklel: »Tako dolgo boš tu kamenit stal, dokler bo v Celovcu en sam Slovenec!«

Ne vem, zakaj v snopiču Aškercovih izbranih del zbirke »Naša beseda« ni te odlične balade. Je mar tisti, ki je tokrat izbral pesmi, storil to zaradi dobrososedskih odnosov? Naši dobri sosede pa so relief tega kamnitega ribiča z zelo vidnega položaja sredi mesta pred nedavnim »skrili« v muzej. Menda je bil napoti prometu. Očitno je bil napoti drugače!

Ko bi Aškerc še živel in bi se razgledoval po Železni Kapli, bi prav gotovo skoval tudi pesem z zagonetnim naslovom tega sestavka, namreč o nadvse zanimivem in ličnem spomeniku sredi kraja. Nasprotno odstranitvi prej omenjenega starega »ribiča« je bil ta spomenik postavljen šele pred kratkim. Radovednim tujcem želi poročati o naslednjem zanimivem kapelskem običaju:

Za svečnico kapelski otroci nosijo v povorki skozi svoje mestece modele cerkvic, narejene iz papirja, lepenke in lesa. Pri tem kričijo: »ANTEPANTEPOPULORE KOCELVRA-TACVILELORE!« Mik večerne ceremonije povečajo luči, ki so nameščene v cerkvicah in sijejo skozi raznobarvno preplepljena okenca. Sprevod se konča v zgornjem delu kraja. Tu modele cerkvic snamejo z nosilnih kolov in jih spuščajo v Belo, ki teče skozi kraj. Tako sedaj cerkvice z gorečimi lučkami plavajo skozi naselje, kar je ponovna paša za oči.

Vsi zgodovinarji si niso čisto na jasnem o izvoru in pomenu tega običaja. Ker je v zvezi z vodo, je upravičen sum spomina na povodenj. Verjetnost poplave je v kraju zelo velika, saj se tu steka pet »grabnov«. (Graben na Koroškem pomeni potok in tudi dolino, ki jo je ta voda izgrizla!)

Element prižganih lučk v cerkvicah pa je običaju prav očitno dodal februarski cerkveni praznik svečnica. S te strani izvira tudi zagonetno besedilo, katerega ob tem spektaklu vpijejo otroci. Na svečnico blagoslovijo v cerkvah sveče, zatem se oblikujejo procesije, pri katerih duhovnik (D) in ministranti (M) pojejo ali recitirajo »Simeonovo pesem«:

D: Nunc dimittis servum Tuum, Domine!

M: Secundum verbum Tuum in pace.

D: Quia viderunt oculi mei.

M: Salutare Tuum.

D: Quod parasti.

M: **Ante faciem omnium populorum** (pred obličjem vseh narodov)

D: Lumen ad revelationem gentium.

M: Et gloriam plebis Tuae Israel.

D: Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto.

M: Sicut erat in principio et nunc et semper et in saecula saeculorum.

Psalm je nekak vzklik slepega starčka Simeona, judovskega duhovna, ki mu je bilo

prerokovano, da ne bo prej umrl, preden bo prišel na svet Odrešenik. Ob prvem obisku Jožefa in Marije z Jezusom v templju se je to zgodilo. Zato Simeon prosi Gospoda, da lahko sedaj odpusti svojega služabnika...

Od vsega psalma je ostal otrokom v spominu en sam verz, pa še ta popačen: »Ante pante populore...« A kako je z dodatkom: KOCELVRA-TACVILELORE? Bral sem reportažo nekega nemškega novinarja o tem kapelskem showu. Zadnje čase namreč podobne običaje vneto kličemo iz pozabe, saj so za turiste precejšnja vaba. No, omenjenemu novinarju je prav smešno spodrsnilo. Kljub obvladanju latinščine je v drugem »verzu« njegova pamet odpovedala. Ker je bil eden tistih, ki na Koroškem Slovencev nočejo videti... se je v razlagi omenjenega besedila in običaja zatekel v slutnje o morebitnih keltskih ostankih. O, anima simplex! Resnica je čisto preprosta:

Ko je glasni otroški sprevod šel nekoč mimo hiše z domačim imenom Kocel, je tam nekdo odprl vrata. Jasno! Zakaj pa naj ne bi opazoval zanimivega mimohoda? Ker vrata v težajih niso bila namazana, so zaškripala, poredni, lahko bi rekli tudi iznajdljivi otroci, pa so cviljenje na licu mesta vpletli v svoje vpitje; malo popačeno sicer, pač zaradi rime.

Viri: Štefan Singer: Kultur und Kirchengeschichte des Jauntales Lastna doživetja

MISLI

Vsak človek si želi, da bi dolgo živel, pa nikdar ostarel.

SWIFT

Zakonsko življenje je kot gledališče z vedno istim programom, zato moramo spreminjati vsaj sceno.

FELLINI

Ne jezite se če vam izpadajo lasje, predstavljajte si, da bi to lahko bolelo in bi jih morali puliti kot zobe.

FONDA

Ko človek prekorači štirideseto leto, opazi da se je njegov svet podrl, sam pa je preživel ruševine.

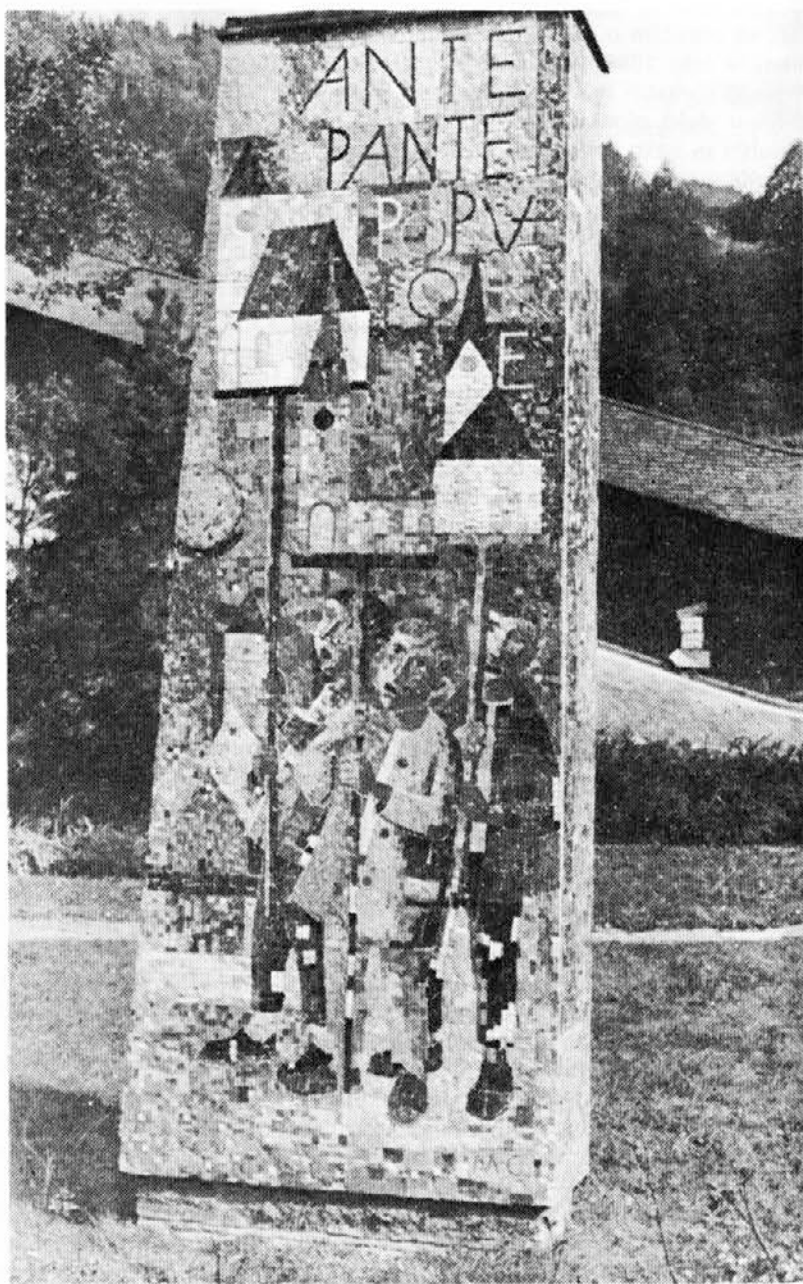
MALDEN

Svojim učencem sem dopovedal, da mi ne smejo verjeti nobene besede, vsako morajo preveriti.

LORENZ

Kritiki se lahko izognemo samo, če ničesar ne naredimo.

JURGENS

»Ante pante« spomenik v Železni Kapli z lepim barvnim mozaikom, ki žal, na črnobeli sliki komajda pride do izraza

Jerica Skrivarnik

Jože in Ivanka Stopar sta praznovala 50 let skupnega življenja

Okoli Javorja in Podpece se razprostirajo hribi, kotanje in mogočna Peca, kjer je po pripovedki spal ali pa še spi kralj Matjaž. Mi smo imeli svojega kralja Matjaža — Pavleta Žavcerja, ki je med nas Korošce prispel, da organizira boj proti okupatorju, sedež pa je imel v skalovjih Pece.

V Javorju je 13. septembra 1904. leta zagledal luč sveta Jože Stopar. Tudi šolo je obiskoval v Javorju. Ob pričetku prve svetovne vojne 1914. leta so morali njegovi trije bratje v vojsko, zato je moral šolo prekiniti, da je delal doma na kmetiji. Sreča pa je bila, da so se vsi trije bratje vrnili iz vojske domov. Težko mladost je imel. Treba je bilo samo garati in delati za preživetje. Ker ni dobil boljšega dela, je bil 10 let furman (voznik). Prevozil je vse hribe in doline, kotanje in griče Javorja, Koprivne, Podpece, Tople in Bistre. Spal je po hlevih med kravami, konji, ovčami in mačkami. Včasih pa so ga nadlegovale tudi podgane. Dolgi so bili delovni dnevi. Noči so bile samo po 6 ur. Še v temi je moral krmiti konje, v prvem svitu pa že na vožnjo. Pa kaj, ko je bil mlad, je šlo vse brez godrnjanja. Ker pa se je že naveličal furanja, je šel delat na cesto. Tudi tukaj je bilo delo od zore do mraka. Pljuniti je bilo treba v roke in trdo delati, saj včasih ni bilo strojev. Samo lopata, kramp, motika in »šajtrga«.

Njegova žena Ivanka je bila rojena 4. 8. 1912 v Podpeci. Hči kajzarjev, kjer je bilo še več otrok. Poročila sta se 22. 11. 1936. leta v Črni na Koroškem. Minilo jima je petdeset let skupnega življenja.

Rodile so se jima tri hčere. Ivanka se je izšolala za učiteljico, Janja je napravila višjo ekonomsko šolo, Marija pa je kuharica.

Leta 1941 se je Jože zaposlil pri Rudniku Mežica, kjer je delal do upokojitve. Težko je bilo življenje. Preživela sta veliko bridkih ur v skrbeh, kako bosta izšolala svoje hčerke, ker je bilo denarja premalo na vseh koncih. Pa s skupnimi močmi je šlo. Preživela pa sta tudi veliko srečnih dni s svojo družino na ženinem domu pri Kebru v Podpeci. Tudi druga svetovna vojna jih je zatekla tam.

Partizani so se pričeli pri njih kar hitro oglašati, saj je bila hiša na samotnem kraju, tako se je že jeseni 1942 pričelo sodelovanje z NOB.

Zbirali so material za partizane. V začetku leta 1943 pa so se pri njihovi hiši oglašali vse pogostejše. Hranili so jih, prali in jim ustregali, kar je bilo treba.

Velikokrat so bili pri njihovi hiši Union, Hercog, Ivan Pudgar, Vester Grabner, Miloš Jeromel in še mnogi drugi. Veliko jih je od njihove hiše odšlo v partizane. Pri njih so čakali na vozo. Zdravili so bolno

Zlatoporočenca Jože in Ivanka Stopar

partizanko, in sicer Vlasto Ameršek iz Trbovelj. Ta jima je tako hvaležna, da jima še sedaj piše in jima je za zlato poroko poslala lepo čestitko in tudi darilo.

V nedrjih Pece sta živela vse do leta 1971, ko sta se preselila med nas Prevaljčane, da tukaj preživljata jesen svojega življenja. Večkrat pa jima ob pogovorih in

tudi tako misli uhajajo v Podpeco, kjer sta pričela svoje skupno življenje, kjer sta se skupaj z našo vojsko tudi bojevala za boljši obstoj svojih otrok, da bi jim bilo življenje lažje, kot je bilo njuno.

Njuno življenje poteka v miru, slogi in ljubezni. Naj jima še mnogo let mine skupaj v zdravju!

Silvo Jaš

Zlata poroka zakoncev Močnik

Prisrčno in veselo je bilo 11. oktobra lani pri Močnikovih na Partizanski 30 Ravne tako kot že dolgo ne. Sicer pa tudi zlata poroka ni vsak dan. Kaj je lepšega, kot ponovno reči DA, tako kot pred 50 leti, ko ponovno oživijo spomini davne preteklosti, ko se zaveš, kako dolga življenjska pot je za teboj. Takšna in podobna razmišljanja bi lahko strnili za zlatoporočenca Močnik.

Leopold Močnik se je rodil 1. 11. 1909 v Dobji vasi, po domače pri Kaizerju, kot

nezakonski sin. V takratnem Guštanju je končal 6 razredov osnovne šole in ko še ni bil star 14 let, je moral poprijeti za delo v železarni. V stari livarni je bilo njegovo prvo delovno mesto, ki pa je bilo zelo težavno, saj so že vrstniki njegovih let morali pošteno garati. Leopold pa ni odnehal. 1930. leta je odšel na služenje vojaškega roka v Črno goro, vendar pa je tam prebil samo 9 mesecev, ker je bil edini fant v družini. Nekaj časa je bil potem brez zaposlitve, potem pa se je začel pri zidar-

skem mojstru Štraserju učiti nove obrti, vendar dela ni bilo na pretek, še zlasti pozimi ne. Spet je iskal kruh in srečo v železarni, kjer jo je 1935. leta našel, ostal pa ji je zvest vse do upokojitve 1968. leta. Ves ta čas je bil v špediciji valjarne, v kontroli in proti koncu delovne dobe je bil vodja odpreme. To so samo skope karakteristike Leopolda na njegovi dolgi življenjski poti, še veliko, veliko bolj zanimiva ter razgibana je bila njegova druga plat. Že pri 17 letih je dobil klarinet, kar je bila takrat silna redkost, veselje do glasbe pa ga je spremljalo že od mladih nog. Pri kmetu Regačniku, ta je bil tudi vojaški kapelnik, je začel svojo glasbeno in igralno pot. Ustanovili so orkester, kjer je igralo 10 do 16 različnih instrumentov in zato torej nič čudnega, da sta to veselje in smisel do glasbe prešla tudi na sina Poldeta. Leopold je zelo dolgo igral tudi pri zdajšnjem orkestru ravnstevskih železarjev, zato so se mu godbeniki ob njegovem jubileju tudi na poseben način oddolžili.

Veliko let je bil spremljevalec pri reševalnem avtomobilu, kajti takrat reševalna služba še ni bila kadrovske močna in tudi tovrstnega osebja ni bilo na razpolago. Vrsto let je bil pri gasilcih, pa v strelski družini, kjer so dosegli veliko uspehov. Ni manjkalo tudi v telovadnem društvu SVOBODA, pa v tamburaškem orkestru Ravne, kjer je bil kapelnik Viternik. Leopold se s hvaležnostjo spominja njega in vseh nastopov z njim. Od nekdanjih tamburašev živi še samo on, klena koroška korenina. Veliko najrazličnejših funkcij je imel v Društvu upokojencev Ravne in še bi lahko naštevati.

Jožica se je rodila 13. 2. 1908. leta pri Stoparju v Celovcu, prav tako kot Leopold nezakonska. Odraščala je ob pomoči dobre babice, ves ta čas pa je služila pri kmetu Gačniku-Miheliču, kjer je opravljala najrazličnejša opravila, od poljskih del do kuhanja. Te navade dobre, stare kuhinje je ohranila vse do današnjih dni.

Ko sta se 10. oktobra 1936. leta poročila, se je za njiju začelo povsem novo živ-

ljenje, začela sta po svoje in skozi vsa ta leta sta ohranila veliko mero medsebojnega spoštovanja in ljubezni, vse tiste vrline pač, ki jih današnji mladi ljudje tako malo cenijo ali pa jih sploh ne poznajo. V zakonu se jima je rodilo dvoje otrok, Rožika, ki je poročena in že vrsto let stanuje v Titovem Velenju, ter sin Polde, ki je poosebljen lik očeta in zato torej nič čudnega, da je prevzel toliko očetovih navad, ima pa tudi prirojeno veselje do glasbe in tu dosledno stopa po očetovi poti.

V delovnem vsakdanu so jima tekla leta skupnega življenja, nateklo se jih je 50. Ko se danes v mislih vračata nazaj ter obujata spomine, kar ne moreta verjeti, da čas tako hitro in neizprosno beži, da je od takrat, ko sta bila ženin in nevesta, pa do danes vse tako hitro minilo. Njuna nekoč neboljena otroka sta že davno velika, samostojna ter vsak s svojo družino, vsak s svojo življenjsko potjo, ki ju že od zibelke spremlja tudi njuna ljubezen, iskrena in čista, takšna, kot jo imajo le starši. Leopold, ki je kljub letom še vedno čil in zdrav, si želi, da bi ga tudi v prihodnje spremljalo dobro zdravje. Jožica pa meni, da lahko zakonski par doseže tako visok jubilej le v medsebojni ljubezni in slogi ter poštenosti drug do drugega. »Vsa leta sva morala z močim trdo delati, če sva hotela otrokoma in sebi dati vsaj kanček dobrega življenja.«

Zanimiv je bil klepet z našima jubilaroma. Toliko življenjskih resnic, toliko spominov davne preteklosti, ki je že zdavnaj obledela, je znova zaživelo v številnih fotografijah na mizi pred nami in med temi življenjskimi mejniki sta ostala zakonca Močnik. Skromna, z bogato preteklostjo in ponosna, kot bi hotela dokazati, da tudi sedanji trenutek potrebuje takšne ljudi.

Za njun zlati jubilej jima zaželimo še veliko, veliko skupnih srečnih dni v jeseni življenja, predvsem pa veliko zdravja ter vsega lepega v krogu dragih.

Rok Gorenšek

Sečnjakovi Štefki v slovo

(7. 12. 1941—25. 11. 1986)

Ne jokajte,
le tiho grob moj obstopite,
pomislite, ko vanj strmite,
na bol in bolečine,
spomnite se, kako strašno, trpela sem,
zato mi večni mir, tišino zaželite!

Sedmega decembra lani bi bila Sečnjakova Štefka stara komaj 45 let. Bila je torej v cvetu svojih let, ko je po petih letih obupnega boja za življenje, po petih letih, polnih bolečin, strahu in skrbi zase, za dom, za moža in sinova, le omagala in do kraja izčrpana omahnila v prerani grob. Premagal jo je in ji uničil življenje strašni, trenutno najhujši in najzahrbtnější sovražnik človeštva. Sovražnik, ki ga do sedaj vsa človeška znanost in tehnika nista mogli premagati. Prav zares je moral biti strahoten ta boj za življenje zanjo, ki je sama le predobro vedela, da je obsojena in zaznamovana, da je vse zaman, ker bo prej ali slej v tem boju omagala in podlegla.

Še mnogo hujši in bolj boleč pa je bil Štefkin brezupni boj za njenega ljubečega moža in njena ljubljena otroka, ki niso vedeli, kaj bi storili, kako bi ji pomagali, da bi ozdravela. Radi so jo imeli, morali pa so z zatajevanim strahom in grozo, tako rekoč brez moči gledati, kako je pred njihovimi očmi z vsakim dnem bolj hiral in trpela in kako je počasi ugašalo njeno življenje.

Huda in nadvse boleča je bila Štefkina zla usoda tudi za njene sestre in brate, za vse sorodstvo, za sosede, prijatelje in znanke. Vsi so jo radi imeli, vsak bi bil zanjo pripravljen vse storiti, če bi le količkaj pomagalo, toda pomoči ni bilo. Vsem je ostalo le slabotno upanje, žalost in tiho sočustvovanje z njo, ki je trpela.

Rajna Štefka Gorenšek se je rodila 7. decembra 1941. leta pri Sečnjaku na Selah. Pri hiši se je rodilo 12 otrok. Štefka je bila med njimi deseta. Bila je pridna za delo in vsi so jo radi imeli. Štefka bi se bila rada kaj izučila, toda doma je bilo preveč dela. Spoznala se je z najmlajšim Lužnikovim sinom Alojzom iz Podgore v Kotljah, in 5. februarja 1966 sta se poročila. Sprva sta se naselila v stari Lužnikovi bajti pri Lužniku. Štefka si je želela na svoje, zato sta na zemlji, ki jima jo je podarila Lužnikova Gela na Brdinjah, začela graditi hišo, v katero sta se predvsem po prizadevnosti Štefke vselila že novembra 1969. Gradnja je od obeh zahtevala veliko žrtev, dela in napora, toda z nemajno trdnjo voljo sta jo dokončala. Štefka je bila pridna, gospodarna gospodinja. Sinova, ki ju je rodila, je ljubila nadvse, rada pa je imela tudi svojega moža. Bila je dobra soseda, brez dlake na jeziku. Pomagala je, kjer je bilo potrebno. Ko smo gradili našo hišo, je mešala malto za temelje, kakor da bi šlo za njeno hišo. Rada je posojala, karkoli smo potrebovali. Kuhala in stregla je našim delavcem, kakor

Zlatoporočenca Močnik

Štefka Gorenšek

da delajo zanjo. Pristrčna hvala Štefka, za vso tvojo dobroto, ki si nam jo izkazala ob gradnji naše hiše. Hvala ti tudi za to, ker si bila tako dobra sosedka, teta in prijateljica. Hvala ti v imenu vseh sosedov in sorodnikov. Ljubila si tudi svoje sestre in brate in njihove otroke s pravo toplo ljubeznijo. Hvala ti tudi za to. Po smrti Dularjeve Pavle leta 1978 je Štefka nekaj časa pomagala pri Dularju kot natakaraica, pozneje pa se je za stalno zaposlila. Bila je pridna pri delu in ga je rada opravljala. Lepo je bilo. Lepo smo se imeli v naši novi vasi na Brdinjah vse do usodnega avgusta 1981. leta, ko je opazila prve sumljive znake zahrbtnne bolezni, ki se je, žal, le prehitro potrdila. Sledila je operacija v Ljubljani. Kazalo je, da je vse v redu. Pričela je zopet delati, toda le za kratko časa, že leta 1983 se ji je zdravje zopet poslabšalo. Ostala je doma in pričela bolehati, dokler nam ni v torek, 25. novembra lani, umrla.

V spominu pa bo še naprej živela z nami.

Rok Gorenšek

Janez Gradišnik

Prekmalu, mnogo prekmalu smo se morali zbrati na hotuljskem pokopališču, da smo po naši lepi slovenski šegi vzeli poslednje slovo od Janeza Gradišnika, ki nas je v cvetu moških let za vedno zapustil. Šele v 44. letu svojega mnogo obetajočega življenja je bil. Bister, nadarjen in sposoben človek je bil naš Janez. Pa ne samo to, bil je naprednega duha, saj je izhajal iz napredne, revolucionarne proletarske družine Gradišnikov. Bil je duša, dober človek, ki je rad pomagal, kjerkoli je bilo potrebno.

Pokojni Janez se je rodil 2. januarja 1943. leta očetu Francu in materi Angeli Gradišnik na Brdinjah. Le dve leti in pol je bil star, ko mu je umrla mati. Osnovno šolo je obiskoval v Kotljah. Izučil se je za ključavničarja. Pozneje se je zaposlil v modelni v železarni na Ravnah. Bil je

aktiven, zato je v mladinski organizaciji kmalu opravljal pomembne funkcije. Po vrnitvi iz JLA je kmalu prevzel dolžnost komandanta protizračne obrambe mesta Ravne na Koroškem. Ob delu je nato dokončal srednjo komercialno šolo. Leta 1974 se je zaposlil na tedanjem odseku za ljudsko obrambo občine Ravne na Koroškem, kjer je opravljal delo referenta za obrambno vzgojo prebivalstva, pozneje pa tudi delo referenta za civilno zaščito. Ta dela je uspešno opravljal vse do 1. julija 1985, ko je bil zaradi bolezni invalidsko upokojen.

Kot referent za obrambno vzgojo je rad prihajal na predavanja v Kotlje, ki so mu bile kot rojenemu hotuljcu še posebno pri srcu. Pri srcu so mu bili tudi hotuljski gasilci. Ni bilo prošnje, ki so jo poslali hotuljski gasilci, da je ne bi bil pomagal ugodno rešiti. Janez je bil v življenju naprednega mišljenja, pravi komunist, ne le v besedah, tudi v dejanjih.

Toda človeško življenje je sestavljeno iz vzponov in padcev. Iz uspehov in neuspehov. Iz veselja in optimizma, žalosti in razočaranj. Mnogi sloviti ljudje tega sveta, so prestali vse mogoče težave in trpljenje življenja. Razočaranja pa niso mogli prenesti, zato so padli in podlegli ter zaradi tega tragično končali svoje življenje.

Tudi rajni Janez je doživel globoko, večkratno, hudo življenjsko razočaranje, ki mu ni bil kos, ki ga ni mogel in znal preboleti. Prehudo je bilo in prišla je mnogo prezgodnja smrt.

Hvala ti, Janez, za vse, kar si v svojem kratkem življenju dobrega storil za nas vse. Hvala ti kot komunistu, sodelavcu, sosedu, sorodniku, znancu in prijatelju.

Počivaj v miru pod lipami sredi Kotelj, ki si jih v življenju tako rad imel.

Jerica Skrivarnik

Umrli je Peter Tomazin-Skala

Se bolj bliskovito kot po telegrafu in telefonu se je 3. decembra 1986 razvedelo, da je umrl koroški borec — partizan Peter Tomazin, s partizanskim imenom »SKALA«. Skoraj ne moremo verjeti, da ga je tako čez noč pobralo. Vsi koroški borci ga bomo hudo pogrešali, posebej pa še Prevaljčani, saj je bil od leta 1978 predsednik naše borčevske organizacije. Marsikaj je storil zanjo. Prizadeval si je za nove pomnike NOB v našem kraju in okolici. Bil je povsod, kjer je videl, da je potrebno. Sveloval je sedaj nemu, sedaj drugemu, če se je zatekel po nasvet k njemu. Zato smo še toliko bolj obnemeli, ko smo zvedeli, da ga je zmanjkalo.

S težkim srcem smo pripravljali njegov pogreb, ker smo vedeli, da se bomo od njega za vedno poslovili. Med nami bo ostal živ spomin na njega, borca za lepšo prihodnost, delavca in komunist. Nenehno se je bojeval za naše pravice, za pravice delovnega ljudstva.

Mnogoštevilna množica ljudi, borcev s te in one strani meje se je 6. decembra 1986

zbrala na pokopališču Barbara nad Prevaljami, s številnimi prapori, da se še zadnjič poslovimo od njega.

V poslovnem govoru je Franc Fale dejal:

»Komaj smo pred mesecem dni pokopali Pavla Zaucerja-Matjaža — legendarno osebnost koroškega partizanstva, že je smrt znova udarila med naše vrste. Iztrgala nam je Petra Tomazina-Skala.

Z njegovo smrtjo je nastala v borčevski organizaciji na Prevaljah, v ravenki občini in v Sloveniji med njegovimi tovariši in prijatelji globoka praznina.

Peter Tomazin-Skala se je rodil pred 66 leti na Selah pri Slovenj Gradcu. Tam je preživel leta svoje rosne mladosti. Izučil se je kovaštva, nato pa delal pri železnici, v Rudniku Mežica in pri Stavbeniku na Prevaljah.

Ko je nacistični okupator pregazil našo domovino, ko so bila najtežja leta v zgodovini slovenskega naroda, je Peter kot zaveden Slovenec takoj stopil na pravo pot. Že leta 1942 je sodeloval z OF, februarja 1943 pa je vstopil v NOV. Ob nekem napadu na Strojni je bil hudo ranjen v roko in v trebuh, tako da je fašistični drhali komaj ušel. Nekaj časa se je zdravil v gozdu blizu Rašešnika. Tako se je zdravil na območju Strojne, Suhega vrha in Stražišča. Ko pa je ozdravel, mu je bila zaupana odgovorna naloga, da v dolini Bistre pod Belo pečjo organizira bolnišnico. To partizansko bolnišnico, nazvano B-11 Pepca, je vodil do osvoboditve maja 1945.

Nekako v začetku leta 1945 je bila ta bolnišnica izdana. Pravi čas pa so še dobili partizani obvestilo, da se naj umaknejo. V snegu, ki ga je bilo ponekod tudi do dva metra, je napravil premik bolnišnice, rešil vseh 23 ranjencev kljub globokemu snegu in mrazu, da jih niso pobili, ko so napadli bolnišnico, ki pa je bila takrat že prazna.

Po osvoboditvi je poleg redne zaposlitve delal v raznih predstavniških organih in družbenopolitičnih organizacijah. Bil je republiški poslanec ter predsednik raznih odborov in komisij pri skupščini občine Ravne na Koroškem.

Najbolj zvesto in zavzeto pa je delal v organizaciji Zveze borcev. Pred smrtjo je bil predsednik borčevske organizacije na Prevaljah in predsednik Področnega odbora koroških partizanov. Iz NOV je bil demobiliziran kot 60-odstotni vojaški vojni invalid. Za zasluge med vojno in po osvoboditvi je dobil več odlikovanj in številna priznanja, v letu 1986 pa tudi občinsko nagrado.

Ko sem bil pred 10 dnevi pri njem v delavnici na Prevaljah, mi je z veseljem in delovno vneto pripovedoval, kako se naredijo najboljše grablje. Govorila sva tudi o zadevah naše organizacije. To je bil najin prijeten, a žal tudi zadnji pogovor. Ni ga več — ne bo ga več. Rojstvo, življenje in smrt so trije biološki zakoni, lastni vsemu živemu. Nihče jih ne more spremeniti, nič jim ne more ubežati. To veličastje matere narave je in bo vekomaj delilo človeku veselje, srečo z nesrečo in žalost. In danes je tu žalost med Petrovimi svojci, sorodniki, tovariši, prijatelji in znanci. Med nami se nevidna plazi in do bolečine stiska naša srca.

Peter Tomazin-Skala

Družabnici smrt in žalost sta opravili svoje delo. Vzeli sta nam Petra, ki je jesen svojega življenja živel delavno, tiho, skromno, a vendar srečno. Petra smo imeli radi. Naš je bil. A vendar je moral na pot, s katere ni vrnitve.

Dragi Peter! V srcih svojih soborcev živiš naprej. Tam daleč nekje z bojnimi tovariši v mraku gozda, ob tabornem ognju tiho poješ svojo najljubšo pesem. Ne bo več dolgo, ko se vam pridružimo. In vsem skupaj bodo tisti lesovi, ki so nam za življenja dajali zavetje — šepetali svojo večno uspa-vanko.

Ko danes stojimo pred tvojim zadnjim domovanjem, ti zagotavljamo, da te bomo ohranili v trajnem spominu kot zvestega tovariša in dobrega prijatelja.

Hvala lepa za vse, kar si v svojem življenju dal plemenitega nam, družbi in naši socialistični domovini.

Od našega borca se je v imenu družbenopolitičnih organizacij kraja Prevalje poslovil predsednik krajevnih konferenc SZDL Alojz Ovnič, ki je dejal, da ga bomo vsi krajanje Prevalj zelo pogrešali, saj se je njegova življenjska pot prehitro končala.

V pogovoru mi je pokojni večkrat dejal: »Sedaj, ko smo že bolj v letih in že ne moremo več tako delati, bomo imeli več časa, da bomo opisovali našo borbo in borbene poti na tej in oni strani meje naše Koroške.« Veliko je doživel, veliko je vedel, veliko je že napisal, a vendar ne vsega, kar je še imel v načrtu. Vedno je govoril nam borcem: »Pišite svoje doživljaje, da ne bodo šli v pozabo, da bo mladina vedela, kako smo mi živeli v mladostnih letih, da nismo imeli mladosti, kajti v najlepših letih naše mladosti je bila vojna, ki smo se ji postavili po robu. Zato smo veliko pretrpeli, pa doživljali tudi lepe trenutke, kadar nam je kakšna akcija uspela.«

Peter-Skala se je vedno rad pogovarjal z mladino in pionirji. Vedno je znal kaj povedati, dajati nasvete, pa tudi sam poprijeti za delo.

Zato smo mu lahko vsi občani občine Ravne na Koroškem, ki se razprostira od Dobrij do Pece, hvaležni za vse, kar je storil za nas in našo socialistično skupnost.

Ivan Gradišek

Mojstru v slovo

»Kapelniku SKUD v Guštanju, mojstru ljudskega sluha v spomin: Kar jaz s peresom ne dosežem, presežeš ti s fanfaro«, je Jožku Hermanu 20. oktobra 1949 v svoj biser nad biseri, v svoje Solzice, bil zapisal Prežihov Voranc.

Oba sta svoje dosegla in presešla. Voranc je danes svetovno znani klasik, Herman je s fanfaro prinesel na Ravne prvo zlato z vseh svetovnih prvenstev sploh!

Dolga je bila njegova pot na Ravne, ko skorajda sploh ni vedel, kje so, niti sanjal ni o njih. Pa jih je našel nekega jesenskega dne leta 1945. Sošolec in dirigent prve partizanske godbe prof. Drago Lorbek in takratni sindikalist Stanko Hromc sta mu pokazala pot v neki košček slovenske zemlje; v neki samorastni kot, kjer je že od nekdaj brundala in po svoje prepevala celo zemlja; tja, kjer je zvenelo in še zveni jeklo svojo pesem stoletij, življenja in — preživetja. Tam pri sv. Antonu je ravno takrat igralo 18 muzikantov. »Lepo so igrali, in z njimi bi se dalo še kaj narediti«, si je bil takrat mislil in — ostal. Kajti, kdor najde Koroško, ji ostane zvest in se vanjo nedorečeno zaljubi. Po dolgi poti se je Jožko podal v objem neke Gore in sveta pod njo; svetinja mu postane in smisel življenja.

Ni sanjal veliki mož, da ga bo po Vršču, Bitoli, Banja Luki, Knjaževcu in za nas vse hudih letih usoda zanesla k nam, v ta čudoviti svet pod Goro. Že ob prvem pogledu na njo ga je le-ta prevzela in sprejela v svoje nedrije — za vse čase.

Pa če imaš rad Goro, moraš imeti rad tudi ljudi pod njo. Prisluhni moraš znati zvenu jekla in kovaških kladiv, razumeti moraš radoživost in krutost življenja, pa ob vsem tem še trdo mehkobo koroške duše.

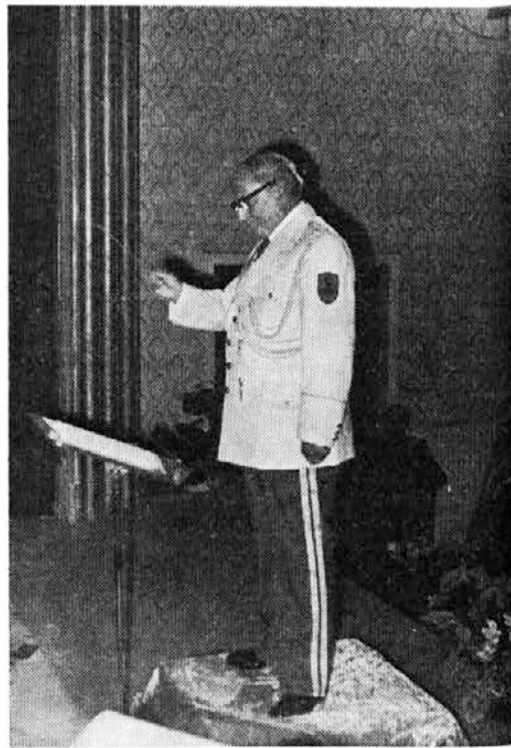
Vse to je spoznal in dojel — ta igralec, vnet knjižničar, glasbenik, dirigent, po malem tudi pisec in še kaj!

Le kdo bi si bil mislil, da se je v prej majhni kot veliki postavi skrivalo toliko moči in volje! sicer strogim in prodornim pogledom izza roba očal je izžarevala vsa toplina muzikantske duše, pa naj si bo ob graji ali tu in tam ob kakšni pohvali.

Začrtal je bil svojo in našo pot!

Jeklu in kladivu je načrtoval žlahtnejši zvok; pa ne v samem materialu; prej v duši njegovega proizvajalca. Najprej je treba oplemeniti dušo, kajti zvok ima svoj pomen in namen! Ima svoje trajanje in svojo pot. Pa mora imeti vsa plemenitost zvoka tudi svoj življenjski prostor! Nekje se mora porajati in ustvarjati, in prav zato je Herman dvakrat gradil naš — danes že osiromašeni glasbeni dom!

Rušil je in na novo gradil! Žlahtni zven jekla je oplemenitil z žvenketom zlata v nekem holandskem mestu zvoka. V Rodahalu, prizorišču pričakovanj, upanj in razočaranj, je bil najstarejši dirigent in nam je dobesedno prigaral zlato! Še prej pa nas je načrtno množil po številu in po znanju — ta soustanovitelj Glasbene šole na Ravnah.

Jožko Herman

»Učil sem in se učil«, je bil njegov moto onega dne, ko se je z »Erom« poslavljaj. Veličastni avditorij je čutil z njim zadnje zamahe taktirke v — za vselej zadnjih taktih! Kot vihar so izzveneli, kot je viharo dirigentovo življenje.

Tako se je poslovil in med drugim zapisal: »Mislim, da sem oral trdo ledino, zato ni bilo zmeraj lahko. Vendar, kar sem mogel, sem naredil. Kdor mi bo sledil, bo laže delal naprej, pa čeprav bi mu bilo le moje napake popravljati.«

In, daj, kdorkoli in katerikoli si že, da bi njegovo seme rodilo tisočeri sad širom naše ožje domovine; da bi duh njegovega pepela odnesel veter širom po širši domovini in tako ustvaril novo seme, ki bi še in še kililo do neslutnih razsežnosti!

Fotografije so prispevali: Franc Ocepek (naslovna fotografija), Štefan Lednik, Ferdo Grešovnik (skice), Milan Vošank (originalni linorez), Franc Telcer, Ignac Zdovc, Tone Sušnik, Franc Černe, Jože Zunec, Stanko Lodrant, Jerica Skrivarnik, Silvo Jaš, Rok Gorenšek, Ivan Gradišek in Fotoarhiv Informativnega in Koroškega fužinarja.

Listnica uredništva: zaradi pomanjkanja prostora bomo prispele članke, tudi novosti študijske knjižnice, objavili v naslednji številki.

Izdaja delavski svet Železarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Silva Sešel, Jože Kert, Fanika Korošec, Rudi Mlinar, Jože Šater, Mitja Šipek, Maks Večko, Dušan Vodeb in Jože Zunec. Glavni in odgovorni urednik: Jože Šater. Telefon 861 131, interni 497. Lektor Marija Potočnik. Tiska ČGP Večer, Maribor.

V svetu Koroškega fužinarja so poleg članov uredniškega odbora tudi: Stanko Bodner, Jurij Glavica, Ivan Leitinger, Filip Jelen, Marija Kolar, Janez Mrdavšič, Franc Rotar in Ivan Zunko.

Glasilo je po 7. točki prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/72) in mnenju sekretariata za informacije SRS 421/72 prosto plačila prometnega davka.